

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА
Факультет філософії та суспільствознавства**

ГУМАНІТАРНИЙ КОРПУС

Випуск 36

**Збірник наукових статей з актуальних проблем
філософії, культурології, історії, психології та педагогіки**

**Вінниця
«ТВОРИ»
2020**

УДК 159.9+1+37+93](063)
ББК 88я431+87я431+74я431+63я431
Г94

*Рекомендовано до друку Вченою радою Факультету філософії та суспільствознавства
Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (протокол №4 від 24.11.2020 р.)*

Редакційна колегія:

Бондар В.І. – доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України, факультет педагогіки та психології НПУ імені М.П. Драгоманова, заслужений працівник освіти України.
Дробот І.І. – доктор історичних наук, професор, декан факультету філософії та суспільствознавства НПУ імені М.П. Драгоманова, заслужений діяч науки і техніки України.
Долінська Л.В. – кандидат психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології факультету філософії та суспільствознавства НПУ імені М.П. Драгоманова, заслужений працівник освіти України.
Глушко Т.П. – доктор філософських наук, професор кафедри філософії факультету філософії та суспільствознавства НПУ імені М.П. Драгоманова, заступник декана з наукової роботи та міжнародних зв'язків
Крагель К.О. – голова Студентського наукового товариства факультету філософії та суспільствознавства НПУ імені М.П. Драгоманова
Матвієнко О.В. – доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки та методики початкового навчання, заступник декана факультету педагогіки та психології НПУ імені М.П. Драгоманова з наукової роботи.
Морозов І.В. – доктор культурології, професор кафедри менеджмента соціокультурної діяльності Білоруського державного університету культури і мистецтв.
Меднікова Т.С. – доктор філософських наук, професор кафедри культурології та філософської антропології НПУ імені М.П. Драгоманова.
Митник О.Я. – доктор педагогічних наук, завідувач кафедри практичної психології НПУ імені М.П. Драгоманова.
Можейко М.О. – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії та методології гуманітарних наук Білоруського державного університету культури і мистецтв.
Політевич О.Е. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри інформаційних ресурсів і комунікацій Білоруського державного університету культури і мистецтв.
Приходько Ю.О. – доктор психологічних наук, професор кафедри психології і педагогіки факультету педагогіки та психології НПУ імені М.П. Драгоманова.
Синьов В.М. – доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України, почесний декан факультету спеціальної та інклюзивної освіти НПУ імені М.П. Драгоманова, президент Асоціації корекційних педагогів України.
Stępaniuk Joanna – Doktor nauk społecznych, Państwowa Uczelnia im. Stefana Batorego w Skierniewicach, Uniwersytet Warszawski.

У збірнику подано наукові статті за матеріалами V Міжнародної науково-практичної конференції «Наукові пошуки: актуальні дослідження, теорія та практика» (4 грудня 2020 р.), яка відбулась з використанням сервіса відеоконференцій ZOOM. У працях аспірантів, студентів та молодих вчених з України та Польщі висвітлено актуальні теоретичні та прикладні проблеми психології, філософії, культурології, історії, педагогіки, а також представлено міждисциплінарні пошуки та здобутки.

Рецензенти:

Лапченко І.О. – кандидат психологічних наук, доцент, завідувач кафедри психології і педагогіки факультету педагогіки та психології Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова
Розова Т.В. – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри культурології, мистецтвознавства та філософії культури Одеського національного політехнічного університету

Упорядники:

Можган Віктор, міжфакультетські кандидатські культурологічні студії, Факультет міжнародних і політичних досліджень, Ягеллонський університет в Кракові
Русаків С.С. – кандидат філософських наук, доцент кафедри культурології та філософської антропології НПУ імені М.П. Драгоманова.

За точність викладених фактів та коректність цитування відповідальність несе автор

Гуманітарний корпус: [збірник наукових статей з актуальних проблем філософії, культурології, психології, педагогіки та історії] – Випуск 36. – Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2020. – 156 с.

ISBN 978-966-949-675-1

УДК 159.9+1+37+93](063)
ББК 88я431+87я431+74я431+63я431

© Автори статей, 2020
© Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, 2020
© Видавництво «ТВОРИ», 2020

ISBN 978-966-949-675-1

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
M.P. DRAHOMANOV NATIONAL UNIVERSITY OF PEDAGOGY
Faculty of Philosophy and Social Science

HUMANITARIAN CORPUS

Issue 36

**Collection of scientific articles on contemporary problems of
philosophy, cultural studies, psychology, pedagogy and history**

Vinnytsia
«TVORY»
2020

Members of Scientific Board:

V.I. Bondar, Doctor of Sciences in Pedagogy, Professor, full member of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Faculty of Pedagogy and Psychology of M.P. Drahomanov National University of Pedagogy, Meritorious Worker of Education of Ukraine

I.I. Drobot, Doctor of Sciences in History, Professor, Dean of the Faculty of Philosophy and Social Science of M.P. Drahomanov National University of Pedagogy, Meritorious Worker of Science and Engineering of Ukraine

L.V. Dolynska, PhD in Psychology, Professor, Chair of the Psychology Department of Philosophy and Social Science of M.P. Drahomanov National University of Pedagogy, Meritorious Worker of Education of Ukraine

T.P. Hlushko, Doctor of Sciences in Philosophy, Assistant Dean of the Faculty of Philosophy and Social Science of M.P. Drahomanov National University of Pedagogy for Academic Matters and International Relations

K.V. Kraheil, Chairman of the Student scientific society, Faculty of Philosophy and Social Science of M.P. Drahomanov National University of Pedagogy

O.V. Matviyenko, Doctor of Sciences in Pedagogy, Professor at the Department of Pedagogy and Methodology of Primary Education, Assistant Dean of the Faculty of Pedagogy and Psychology of M.P. Drahomanov National University of Pedagogy for Academic Matters

I.V. Morozov, Doctor of Cultural Studies, Professor at the Department of Management of Sociocultural Activities of Belarusian State University of Culture and Arts

H.S. Mednikova, Doctor of Sciences in Philosophy, Professor at the Department of Cultural Studies of Philosophy and Social Science of M.P. Drahomanov National University of Pedagogy

O.Y. Mytynyk, Doctor of Sciences in Pedagogy, Chair of the Department of Practical Psychology of M.P. Drahomanov National University of Pedagogy M.O. Mozheiko, Doctor of Sciences in Philosophy, Professor, Chair of the Department of Methodology of Humanities of Belarusian State University of Culture and Arts

M.A. Mozheiko, Doctor of Sciences in Philosophy, Professor, Chair of the Department of Philosophy and Methodology of Humanities of the Belarusian State University of Culture and Arts

A.E. Palitsevich, PhD in Pedagogy, senior lecturer of the Department of the theory and history of information-document communication of Belarusian State University of Culture and Arts

Y.O. Prykhodko, Doctor of Sciences in Psychology, Professor at the Department of Psychology and Pedagogy of the Faculty of Pedagogy and Psychology of M.P. Drahomanov National University of Pedagogy, Academician of the Academy of Sciences of the Higher School of Ukraine

V.M. Syniov, Doctor of Sciences in Pedagogy, Professor, full member of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, honorary Dean of the Faculty of special and inclusive education of M.P. Drahomanov National University of Pedagogy, President of the Association of Correctional Pedagogues of Ukraine

Stepaniuk Joanna – Doktor nauk społecznych, Państwowa Uczelnia im. Stefana Batorego w Skierniewicach, Uniwersytet Warszawski.

This collection features scientific articles based on materials of the V International scientific conference “Scientific research: current research, theory and practice” (December 04, 2020), on the basis the ZOOM video conferencing service.

Works by undergraduate and postgraduate students and young scientists from Ukraine and Poland address contemporary theoretical and applied problems of psychology, philosophy, cultural studies, history and pedagogy, and present interdisciplinary research and findings.

Reviewers:

Maydanyuk I.S., Doctor of Sciences in Philosophy, Professor, Chair of the Cultural Studies Department, Faculty of Humanities and Pedagogy of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

Rozova T.V., Doctor of Sciences in Philosophy, Professor, Chair of the Cultural Studies, art history and philosophy of culture Department of the Odessa National Polytechnic University

Compiled by:

mgr Wiktor Moźgin, Wydziałowe Kulturoznawcze Studia Doktoranckie, Wydział Studiów Międzynarodowych i Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie

S.S. Rusakov, PhD in Philosophy, Associate Professor at the Department of Cultural Studies of M.P. Drahomanov National University of Pedagogy

The author is responsible for the accuracy of the facts and correctness of citation.

Humanistic Corpus: [collection of scientific articles on contemporary problems of philosophy, cultural studies, psychology, pedagogy and history] – Issue 36. – Vinnytsia: TVORY, 2020. – 156p.
ISBN 978-966-949-675-1

© Article authors, 2020

© M.P. Drahomanov National University of Pedagogy, 2020

© TVORY, 2020

ІНЖЕНЕРНА ІНФРАСТРУКТУРА КРЕАТИВНИХ МІСТ: ДОСВІД ЕКОЛОГІЧНИХ РІШЕНЬ ВЕЛИКИХ КОРПОРАЦІЙ

*Адаменко Дмитро Сергійович,
студент, Київський національний університет
будівництва та архітектури
dimaaadamenko@gmail.com*

Найбільш відомий розробник теорії креативного класу, американський урбаніст Річард Флорида стверджує, що ми перебуваємо в розпалі болісного й небезпечного процесу, сповненого багатьох невизначеностей. Йдеться про новий економічний лад та для свого утвердження він вимагатиме нових інституцій, нового суспільного договору, нового способу життя. Вчений говорить: «Ми мусимо переключити нашу увагу з придбання нерухомості, купівлі нових автовок, споживання енергії й інших грубих матеріалістичних цінностей до нових мірил, що відобразатимуть спільне й стає процвітання, яке покращує людський добробут, дає щастя людині й відновлює сенс і мету її життя» [1, с.18]. Ось цей вислів «стає процвітання» є трендовим вже багато останніх років через свою необхідність. Така сталість в архітектурі та всьому будівництві й інженерних мережах визначається як спосіб досягнення максимального мінімальними засобами. В екологічному сенсі це можна назвати так: «Не витрачай, не бажай». Хоча Річард Флорида вважав, що головне не технології, а креативність та сучасні великі корпорації об'єднують ці дві складові для вирішення глобальних, зокрема, екологічних питань, у тому числі будівництві інженерних мереж. Далі розглянемо деякі такі приклади.

Перехід на повністю екологічний спосіб існування, у тому числі розробки нових інженерних систем та рішень, які дозволяють бути автономними від шкідливих джерел енергії все частіше практикується серед закордонних корпорацій. Досліджуючи практики лідерів індустрії можна виділити, що головним чинником є партнерство міжнародних товариств для створення середовища чистого споживання. Відома компанія Apple у 2015-2016 роках адаптувала своє виробництво для Сінгапуру та Японії. Через дефіцит землі було прийняте рішення про встановлення мережі сонячних панелей на 1100 будинках, що дало можливість повністю забезпечити роботу компанії в цих країнах. Усі офіси та дата-центри компанії на 100% працюють завдяки екологічним системам живлення. «Створення ефективних рішень для просування людства вперед потребує невідступних інновацій» [2] – заявляє Ліза Джексон, віце-президент з питань навколишнього середовища, політики та соціальних ініціатив Apple. Тому, важливо стало також залучати до своїх проєктів і партнерів. Так Apple взяла зобов'язання з більш ніж 40 постачальників про перехід на відновлювані джерела енергії.

Менеджмент компанії Google поділяє думку, що екологічні технології

можна використовувати для розв'язання багатьох проблем, зокрема й зміни клімату, яка наразі є однією із головних цілей таких потужних корпорацій. Зрозуміло, що вони повинні не лише змінюватись самі, а й робити вагомі внески в розроблення та популяризацію сучасних систем видобутку і споживання енергії. У своєму екологічному звіті компанія Google підкреслює: «Ми досліджуємо роль штучного інтелекту, який допомагає досягти більшого приросту енергоефективності в наших дата-центрах, та надаємо пріоритет використанню хімічно-безпечних матеріалів в усіх будівлях» [3].

Компанія Nest за підтримки Google розпочала проєкт під назвою The Power Project. Ціль програми безкоштовно поширити екологічні інженерні системи, а саме розумні термостати серед бідних сімей США, які витрачають на опалення чи охолодження будинків 20-50% своїх доходів. Завдяки цій технології можливо значно зменшити витрати. До 2023 року компанія планує встановити один мільйон термостатів, які допоможуть бідному населенню зберегти не тільки свої гроші, а й планету. «Головна мета – створити дім, який піклується про людей всередині та світ ззовні» [4]. Проєкт Power спрямований на підвищення обізнаності про енергетичний тягар, надання допомоги людям, які борються з високими енергетичними витратами, та створення платформи в якій люди зможуть допомагати одне одному.

У покращенні стану екології важливу роль відіграє аналіз поточної ситуації. Часто інженерні мережі використовують в проєктах з оцінки навколишнього середовища. Міста у всьому світі пообіцяли зменшити викиди парникових газів на 80% протягом наступних 30 років для боротьби зі зміною клімату. Однак виконання цих планів залежить від знань та даних. Для того, щоб скорегувати політику, створити тип управління та розвитку міст із низьким рівнем вуглецевого сліду, містам необхідні набори даних про викиди, енергію та клімат, що стосуються їх територій. На жаль, не всі міста світу мають достатньо ресурсів або досвіду для успішного збору та аналізу важливих даних, особливо у країнах, що розвиваються, а без відповідної інформації важко спланувати майбутнє з низьким рівнем вуглецю. Компанія Google збирається вирішити цю проблему за допомогою Environmental Insights Explorer. Це новий інструмент, який Google створили у співпраці з Глобальним Договором Мерів із питань Клімату та Енергетики (GCoM), міжнародним альянсом, що включає майже 10 000 міських та місцевих органів влади, докладаючи зусиль для зменшення кліматичних змін. Основна мета – спростити доступ міст до нових наборів даних, що стосуються екології.

Партнерські відносини та інноваційні можливості допоможуть зберегти чисту і здорову планету. Саме великі компанії мають найбільший вплив та інвестиції. Країни, що розвиваються мають шанс отримати підтримку в проведенні екологічних змін. «Ми давно виступаємо за екологізацію електричних мереж у всьому світі» [5] – зазначається у вже згаданому звіті Google.

Сучасні корпорації демонструють, що можливо повністю відділити

ріст бізнесу від зростання інтенсивності викидів вуглецю та використання шкідливих матеріалів. Важливим є не лише вирішення екологічних проблем, а і запобігання їх появи. Можна виділити значні переваги такого виду діяльності, якими ділитись з громадами. Корпорації можуть допомагати не тільки внесками в екологічні фонди, а й лише своїм існуванням робити багато користі.

Інженерні системи – основна і найголовніша складова в побудові та експлуатації екологічної споруди. Розробка високопродуктивних серверів дозволяє зберігати набагато більше інформації при використанні тієї ж кількості енергії. Розумні регулятори температури, запрограмовані контролювати потужність кондиціонування чи обігріву повітря в приміщеннях. Системи ефективного освітлення економлять електроенергію, вимикаючи чи послаблюючи світло там, де воно не потрібно. Завдяки максимальній автоматизації та інтегруванню інженерних систем, великі компанії майже не витрачають кошти на утримання офісів та дата-центрів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Флорида Річард. Номо creatives. Як новий клас завойовує світ / пер. з англ. Максим Яковлев. – К.: Наш формат, 2018. – 432 с.
2. Jackson L. Environment, Policy & Social Initiatives [Електронний ресурс] / Lisa Jackson. // Apple Environmental Responsibility Report 2019. –Режим доступу: https://www.apple.com/environment/pdf/Apple_Environmental_Responsibility_Report_2019.pdf
3. Environmental sustainability at Google [Електронний ресурс] // Google Environmental Report 2019. –Режим доступу:<https://www.gstatic.com/gumdrop/sustainability/google-2019-environmental-report.pdf>
4. Taking action [Електронний ресурс] // Google Environmental Report 2019. –Режим доступу:<https://www.gstatic.com/gumdrop/sustainability/google-2019-environmental-report.pdf>
5. About NEST+THE POWER PROJECT [Електронний ресурс]. –Режим доступу:<https://nestpowerproject.withgoogle.com/about>

МУЗИЧНА ІКОНОГРАФІЯ В ДЕКОРІ ЛЬВІВСЬКОЇ АРХІТЕКТУРИ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.: МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Великанич Софія Романівна
аспірантка НМАУ ім. П.І. Чайковського
sofia_music@ukr.net

*Науковий керівник –
д. мистецтвозн., проф. С.В. Тишко*

В процесі вибору методологічної системи для дослідження необхідно враховувати низку стратегічно важливих моментів, нехтування якими може вплинути не лише на вдаль протікання наукових пошуків, а й на їхні результати. У випадку із дослідженням музичної іконографії в декорі архітектурних споруд у Львові в період кінця ХІХ – початку ХХ ст. підхід повинен мати комплексний характер та враховувати ще й культурологічне спрямування роботи загалом.

Тема музичної іконографії в архітектурній оздобі Львова кінця ХІХ – початку ХХ ст. володіє високою мірою наукового потенціалу, оскільки здатна не лише допомогти прослідкувати факти з реального життя, побуту, звичаїв та традицій, але й розкрити культурні пласти, нашаровані попередніми епохами. Саме тому, на основі такого матеріалу формувати методологію органічно та продуктивно.

Перше, про що варто говорити в процесі формування методології в даному випадку є загальні маркери, які відповідатимуть за її культурологічне спрямування. Наукове занурення в історію забудови міста, осмислення актуального контексту епохи, яка завжди має часові рамки і характерні риси, розуміння роботи з конкретним видом мистецтва – все це ставить перед дослідником безліч складних завдань, які необхідно вирішувати поступово.

Зазначимо інструменти, які було застосовано в процесі створення **методології** для тем конкретного характеру: **по-перше**, це *типологія* артефактів за різними критеріями, як ключового чинника організації матеріалу для аналізу; **по-друге**, визначення показників, які враховуючи історико-культурний контекст, розширяють результати типології і дозволять впевнено інтегрувати її до сфери культурології як науки.

Важливо, що створена методологічна система може стати **актуальною** для роботи з темами, пов'язаними з кількома мистецькими галузями: музикою, архітектурою, скульптурою, а також у дослідженнях, які вивчають місто як мистецький продукт. Інтегративна природа теми потребує такого ж підходу, тому при виборі методологічних інструментів надважливим є врахування природи галузей, що поєднуються тією мірою, наскільки це дозволяє професійна компетенція дослідника-культуролога.

Окрім типології, в процесі аналізу зразків музичної іконографії про-

дуктивними науковими інструментами можуть стати також *атрибуція імен творців* представлених споруд, а саме архітекторів, а також скульпторів-декораторів. Також цінним буде виявлення тих факторів, які безпосередньо впливали на створення тих, чи інших зразків музичної іконографії. Тут мається на увазі *історична ситуація, мода, індивідуальний стиль, психологічні фактори* та інші менш важливі аспекти життя митців, які могли накласти відбиток на результат творчості. Усвідомленість в цьому напрямку може вивести на ряд важливих висновків та узагальнень.

Крім того, в процесі дослідження можуть виникати і побічні факти, які, безумовно, доповнять його змістову складову. До таких відомостей можна віднести враження замовників від виконаної роботи, відповідність задуму реальному призначенню споруди та інше.

З метою конкретизації зазначеного, назвемо основні групи, які було сформовано в процесі аналізу музичної іконографії в архітектурному декорі Львова в період кінця ХІХ – початку ХХ ст. Було виділено три рівні класифікації, які в свою чергу отримали внутрішній поділ: *функціональний* (споруди житлового, сакрального, меморіального та спеціального призначення); *стильовий* (сецесія, історизм, неокласицизм, модерн); *жанровий* (постаті, музичні сцени, інструменти, мотиви, оздоба храмів, меморіальні об'єкти).

Виділені рівні класифікації у поєднанні із факторами культурного середовища та іншими маркерами, які здатні доповнити розуміння артефактів музичної іконографії здатні максимально різносторонньо висвітлити проблематику по заданій темі, а також стати універсальним зразком для дослідження подібних.

Висновки. Враховуючи широку палітру віднайдених артефактів музичної іконографії у Львові, з метою досягнення плідних результатів було сформовано методологічну схему, актуальну для вузькоспеціалізованої теми. Даним дослідженням прагнемо відкрити ті пласти культури, які, на жаль, залишаються прихованими не лише для пересічних глядачів, але й спеціалістів у галузі мистецтвознавства, музикознавства та культурології. Типологія в роботі може не лише показати багатогранність тем і образів, які стосуються музичного мистецтва в скульптурному декорі львівських будинків, а й допомогти дослідникам названих галузей знайти свою ділянку для вивчення такої цікавої та науково нерозвиненої теми.

Очевидно, що дана методологічна система не є досконалою і не до всіх наукових завдань зможе органічно пристосуватись, однак універсальні маркери, які в ній було виділено можуть сприяти полегшенню наукових пошуків в роботі з іконографією в цілому. Творення методології – процес складний і неоднозначний, однак акцентування на важливих факторах, які необхідно досліджувати може допомогти визначити пріоритети наукових пошуків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Есипова М. (2014) Сокровенные смыслы музыкальной иконографии киотского

храма Сандзю: сангэндо. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/sokrovennye-smysly-muzykalnoy-ikonografii-kiotskogo-hrama-sandzyu-sangendo>

2. Росси А. (2015) Архитектура города. Пер. А. Голубцова: Институт медиа, архитектуры и дизайна «Стрелка», С. 76

3. Сиянский И., Манешина Н. (2014) Типология зданий. М.: Академия, 288 с.

4. Торопыгина М. (2015) Иконология. Начало. Проблема символа у АбиВарбурга и в иконологии его круга. М.: Прогресс-Традиция, С. 17

5. Sockli M. (2009) Musical iconography. URL: <http://www.famsi.org/reports/03101/55stockli/55stockli.pdf>

THE PHENOMENON OF NÉGRITUDE, OR HOW AFRICANS INTERPRET THE ART OF THE DARK CONTINENT

Gralak Zofia

Uniwersytet Łódźki

doktoranta III roku Studiów Humanistycznych,

zofia.gralak543@gmail.com

Nowadays, African aesthetics is most often described from the perspective of researchers coming from Europe or America. Such an approach to the issue should be sought in travellers' diaries, which constitute references to the thoughts of colonisers. These diaries contain descriptions of African art, perceiving it mainly as primitive. One may see the lack of perception of this kind of art through the prism of cultural differences, which are visible at first glance. A natural consequence of these differences was emergence of a new term, organising the world seen from the point of view of Africans. The concept of *négritude* is extremely complex and multi-faceted, and, consequently, it escapes well-known classifications. As one can easily guess, the term derives from the French word *négre*, meaning a Negro. The term *Négritude* refers to a person who is proud of their African origins, with particular regard to the important role attached to cultural and artistic heritage.¹ Some researchers and co-creators understand it even as a set of values of the black world.² These values did not only contribute to decolonisation of the internal structures of state policy, but were also an important driving force in the process of freeing minds and creating future African aesthetics. This thought movement, which brought together the whole "African fraternity", had its origins after 1945. At that time, it was an important part of stimulating human awareness. *Négritude* referred mainly to the cultural zone where the "black idea" was born, in order to become in the near future opposition towards the traditional "white idea". This trend was born in the Antilles, but soon

1 W. Kopaliński, *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*, Warsaw 1983, p. 289.

2 T. Rudkowski, *Czym jest négritude? Wprowadzenie do zagadnienia murzyńskości*, "Ameryka Łacińska. Kwartalnik analityczno-informacyjny", 2013 no. 3-4, p. 77.

spread to all continents. The concept was propagated mainly by French-speaking intellectuals from the 1930s to the 1960s.³ Another interesting phenomenon, which became a starting point for the analysis of African art and its aesthetics, may be the artistic activity of the Yoruba people, who come from south-western Nigeria.⁴ In the 1970s, the English art historian Robert Farris Thompson, was the head of the research conducted among the Yoruba people. The research showed that:

“(a) the members of this tribe are mostly focused on constant emphasis on the highest forms of beauty, which are at the same time identified with the advantages of character; (b) the artistic objects produced by them are also intended for use, and the cases of beautiful sculptures (c) testify to the artistry and intelligence of the creator.”⁵

Until now, these results are an initial model, providing an important basis for a number of analyses and interpretations. Their significance is evidenced by the fact that the substantive values shown here have also been appreciated by art historians, such as Rowland Abiodun and Babatunde Lawal.⁶ Such inspirations are a particularly interesting example if we look at this situation in the colonial context. Since the beginning of African aesthetics development, African researchers have been perceived in a rather pejorative way, and the products of African artists have usually been reduced to primitive levels. Since the beginning of its existence, the art of the Dark Continent has been described as resulting from combination of expressiveness, intuition and contemplation of nature with the original social collectivism. From European point of view, it was formation rooted in the tribal, indigenous, primitive African idea. A completely different view, which is not particularly surprising, was presented by researchers of African origin, who considered African aesthetics on the basis of highly expressive factors, opposing rationalised European thought. They pointed to the simple expression of this culture, interpreted as being rid of unnecessary over-intellectualization. In view of the above, a great role of the *négritude* phenomenon, already mentioned in this work, is not surprising. The term was first used by the writer and politician of Afro-Caribbean origin Aimé Césaire, who lived between 1913 and 2008. The philosophical background to which he referred to was developed by Jean-Paul Sartre in his 1949 essay, *Black Orchid*.⁷ Great importance that this work had for the African community is evidenced by the fact that a movement bringing together artists and politicians who opposed colonialism was created under the same name. The most active participant of the organisation, as well as its founder, was the later President of Senegal, the poet and philosopher, Leopold Sédar Senghor. After graduation, he worked as a French-speaking literature teacher at a secondary school in Tours. According to the encyclopaedia Britannica, he was the first

3 Ibidem p.78.

4 R. Abiodun, *Understanding Yoruba Art The Concept of Ase*, “African Arts”, July 1994, Vol. XXVII, p. 68.

5 R. Kur, *op. cit.*, p. 19.

6 H. Barry, *African Aesthetics*, [w:] *Encyclopaedia of Aesthetic*, ed. M. Kenny, p. 43–44.

7 K. Wiredu, *African Philosophy, Anglophone*, [in:] *Routledge Encyclopedia of Philosophy*, 1998, p. 98.

such highly educated teacher of African origin in France.⁸ From November 1933 he participated in creation of the Society of West African Students, which he later chaired. In 1934 he started publishing the magazine titled *L'Étudiant Noir*. In 1937 he published a collection of poems entitled *Pigments*.⁹ In the 1930s, Senghor became involved in politics.

In addition to political activity, he also drew attention to the fact that African art was treated too trivially on the international arena. He himself was its enthusiast, and perceiving it equally to European art, he naturally noted the need for a different way of its reception. He was one of the few to be involved in promotion and renewal of the Dark Continent's art, having particularly high hopes in contemporary art. He supported its all manifestations, such as dance, fashion, literature and drama, among others. In a speech given at Oxford University in October 1961, Senghor said that:

“Negritude is the whole complex of civilized values – cultural, economic, social and political – which characterize the black peoples, or, more precisely, the Negro-African world. All these values are essentially informed by intuitive reason. Because this sentient reason, the reason which comes to grips, express itself emotionally, through that self-surrender, that coalescence of subject and object; through myths, by which I mean the archetypal images of the collective Soul, above all the primordial rhythms synchronised with that of the Cosmos.”¹⁰

Perfect complement to the opinion quoted above is a definition of *négritude* presented by the magazine *Présence Africaine*.¹¹ The quotation below refers to this definition, supplemented by the most important objectives of this movement:

“It is simply a set of values of the civilisation of the black world, but not those of the past, but of an authentic, living culture. It is the spirit of Negro-African civilisation, which, rooted in the earth and black hearts, is open to the world of beings and things in order to understand, unite and manifest it.”¹²

The turn of the 19th and 20th century witnessed establishment of a political movement among Americans, emphasizing their separate spiritual and cultural identity. It was called Pan-Africanism, and its overriding aim was to encourage political cooperation between American citizens of African origin. Between 1900 and 1939 seven organised pan-African congresses were devoted to political, cultural and philosophical topics. After the Second World War pan-Africanism turned into an anti-colonial movement, aiming at unification of the African nations. It was linked to the concept of *négritude*, especially in the French-speaking

8 <https://www.britannica.com/topic/Negritude> (access 08.02.2018).

9 S.A., Ndiaye, Seghor przywódca polityczny, <http://afryka.org/afryka/senghor-przywodca-polityczny,news/> (access 08.02.2018).

10 S.L., Senghor, *What is Négritude?*, “West Africa”, 4.11.1961, p. 1211.

11 *Présence Africaine* is a pan-African magazine published in Paris since 1947. It was founded and edited by the writer Alioune Diopa. *Présence Africaine* has dealt with important cultural, political and literary issues. Since the beginning of its existence, the magazine has participated in shaping reflections on the current problems of Black Africa and popularisation of the literary output of African artists.

12 L.V., Thomas, *Senghor à la recherche de l'homme-nègre*, “Présence Africaine”, 1965, No. 54, p. 34.

sphere.¹³ The concept of *négritude* was intensified by various social movements that identified themselves with Africanism. This phenomenon is based on the belief that world culture owes its heritage to Africa. According to its supporters, the first developed civilisation was created by black people. Interest in Afrocentrism reached its highest point at the turn of the 1980s and 1990s. It may be assumed that this notion was born in 1987, when Martin Bernal, a white professor at Cornell University, published the work *Black Athena*, in which he alleged that history was deliberately distorted to the detriment of Africans. In his work, he stated that civilisation was actually started by the Semitic and African peoples. He supported his hypothesis, among other things, with the argument that some pharaohs and Queen Nefertiti were described as Africans.¹⁴

Over time, the phenomenon of *négritude* began to lose its importance, although it undeniably played a significant role in development of the African idea. With development of technology and civilisation, many Africans opposed to the idea that “the blacks are the emotion and the music and the whites are the reason that drives and develops technology”.¹⁵ An important testimony to the idea of *négritude* becoming outdated may be the words of Sembène Ousmane, a Senegalese writer and filmmaker, spoken in 1966 after the Dakar Festival of Negro Arts. What is particularly important, this happened in the presence of Leopold Senghor, then president and creator of the movement.

“What do I think of the concept of Negroism? In a certain period of time Negroism was meaningful for a centre of Negro intellectuals living in exile. But Negroism is outdated. In fact, it played no role in the great events that pushed black French-speaking Africa towards our era. It meant nothing in creation of the RDA¹⁶, which was the spur of the struggle for African liberation. Nor in the great railwayman strikes of 1948. It could not prevent the massacres in Grand Bassam. While the participants of the Festival seminars discussed the issue of Negroism, the racists from South Africa held an electoral masquerade – not once was this mentioned. This is one of the paradoxes of *négritude*.”¹⁷

After the conference in Algiers in 1969, *négritude* ceased to play a significant role in the modern world. This phenomenon was clearly important for the history of “black thought”.¹⁸ A great critic of the concept of *négritude* was Wole Soyinki¹⁹, who took a very negative stance on this concept in his book *Myth, Literature and the African World*, published in 1976. To his mind, European

13 <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/panafrykanizm;3953726.html> (access 09.02.2018).

14 J.R., Lenz, *Ancient Histories and Modern Humanities*, “Free Inquiry”, 13.4, Fall 1993, p. 54–55.

15 J.P. Clark, *Poetry in Africa Today*, “Transition”, 1965, no. 18, p. 22.

16 fr. *Rass emblem Démocratique Africain*, which means the Democratic African Assembly. RDA was a political party founded in 1946 by representatives of various associations and groups for French West and Equatorial Africa.

17 S. Ousmane, “Wywiad”, “Jeune Afrique”, 1.05.1966; Raymond, Pradines 1967, p. 30.

18 T. Rudkowski, op. cit. p. 99.

19 Wole Soyinki – a playwright and poet of Nigerian origin, writing in English. In 1986 he was awarded the Nobel Prize in Literature.

descriptions of this trend contained elements with latent racist characteristics.²⁰ According to Soyinka, the claim that the African is devoid of analytical thinking was absolutely unfounded. In his opinion, a major mistake in the concept of *négritude* was adoption of a European way of thinking as part of its principles, due to which the concept became entangled in a Eurocentric discourse on the intellectual analysis of man and the society in which they live. As a result, there were attempts to redefine the African and their society through the prism of these external, foreign concepts. Soyinka ironically stated, in the context of this theory, that to his mind it was inappropriate to distinguish between the obvious. He provided the example that: “he did not think a tiger to go around proclaiming its tigritude”.

Over time, aesthetic research has gained autonomy as a separate branch of philosophy. The increasingly common term “African philosophy”, according to Professor Lucius T. Outlaw Jr. of Vanderbilt University, is a sign of heuristic ambition.²¹ Therefore, since the middle of the last century, there has been a gradual increase in the number of places that bring together supporters of this trend. In the 1960s, for example, the Africana Studies and Research Centre at Cornell University in New York and the African Heritage Studies Association were established. There is also visible growth in a number of magazines devoted to this type of research.²² Both philosophy and the resulting African aesthetics are becoming increasingly popular. The issues addressed in this area depend mainly on the individual person or academic institution and views presented by them. More and more people around the world actively participate in associations, research centres dealing with the art and philosophy of the Dark Continent. Currently, the study of African aesthetics is one of the most dynamically developing fields of transcultural philosophy. Undeniably, interest in African aesthetics is still alive and has a growing number of researchers interested in entering into discourse with it.

20 W. Soyinka, *Myth, Literature, and the African World*, Cambridge 1976, p. 127.

21 L.T. Jr. Outlaw, *Africana Philosophy: Origins and Prospects*. [in:] *A Companion To African Philosophy*, (ed.) Wiredu K., 2005.

22 *Ibidem*, p. 91.

ВЗАЄМОВІДНОСИНИ КЕРІВНИЦТВА СОЮЗНОЇ РЕСПУБЛІКИ ЮГОСЛАВІЇ ЗІ ВЛАДОЮ ЧОРНОГОРІЇ 1997-1999 РР.

Дикань Руслан Сергійович
аспірант ГНПУ ім. О.Довженка,
dikan7795@gmail.com

*Науковий керівник –
канд.іст.наук, доц.О.А.Чумаченко*

Розпад другої Югославії – Соціалістичної Федеративної Республіки Югославії (СФРЮ) в 1991-1992 рр. залишив незгладимий слід на Балканах. Наступні події, а саме війни у 1991-1996 рр. стерли з карти Європи не тільки політичні, але й старі етнічні кордони. Майже весь цей час керівництво однієї з югославських республік - Чорногорії - рука об руку йшло з союзним центром у Белграді. Будучи окремою державною одиницею в складі як СФРЮ, так і у складі Союзної Республіки Югославія (СРЮ), Чорногорія на офіційному рівні ототожнювала себе в національному плані з Сербією, і в ідеологічному - з Югославією [5, 179].

Незважаючи на що мали місце рідкісні моменти не згоди, керівництво Чорногорії в особі президента республіки Моміра у 1992-1997 рр. тісно співпрацювало з Сербією в особі її президента Слободана Милошевича, перебуваючи виключно у фарватері політики Белграда [3]. Будучи главою становила парламентську більшість Демократичної партії соціалістів (ДПС), президент країни і його оточення в цілому контролювали політичне життя в республіці. У цей період серйозно зміцнюються позиції і соратника Булатовича, голови уряду Чорногорії, Міло Джукановича [2].

Ситуація почала змінюватися наприкінці 1996 р після листопадових парламентських виборів, перемогу на яких здобула ДПС, а М. Джуканович знову зайняв посаду прем'єр-міністра. Бажаючи затвердити своїх ставленників на ключових посадах в країні, Джуканович вступив в конфлікт з чинним президентом. Не знайшовши можливості переконати М. Булатовича, він почав активну внутріпартійну боротьбу, в результаті якої в липні 1997 р М. Булатович був зміщений з поста голови партії. Склалася парадоксальна ситуація, при якій Головний комітет партії, який складався в основному з прихильників чинного президента, підтримував Булатовича, в той час як значна частина депутатського корпусу партії контролювалася Джукановичем [6].

При цьому незважаючи на те, що вся передвиборна кампанія пройшли республіканських парламентських виборів 1996 року будувалася саме на підтримку єдності Югославії, риторика М. Джукановича по відношенню до Белграду починає змінюватися [5,181]. Так, прем'єр-міністр Чорногорії публічно підтримав лідерів белградських протестів, що вибухнули через

підтасування результатів парламентських виборів в Сербії. 2 липня 1997 року під час свого візиту в Москву в ході прес-конференції Джуканович заявив, що політика Милошевича гальмує повернення СРЮ в світове співтовариство [6].

З наближенням дати президентських виборів, призначених на 5 жовтня, М. Джукановичем через Скупщину були проведені поправки в закон про вибори президента республіки. Вони мали на увазі, що одна партія може надати тільки одного кандидата, що могло не дозволити М. Булатовичу висунути свою кандидатуру [1].

Белград, розуміючи, що ризикує втратити лояльного Милошевичу керівника Чорногорії, став вживати заходів. Конституційний суд Югославії визнав поправки не відповідають Конституції СРЮ. Республіканська виборча комісія Чорногорії підкорилася цьому рішенням і зареєструвала М. Булатовича як кандидата від ДПС [2].

За результатами виборів лідером президентської гонки став М. Булатович, проте відрив був мінімальний - трохи менше відсотка, що означало проведення другого туру. Це дало можливість М. Джукановичу переграти ситуацію в свою користь. Скориставшись адміністративним ресурсом він втрутився до виборчих списків, завдяки чим діям Джуканович здобув перемогу [6]. 21 жовтня Республіканська виборча комісія повідомила про перемогу Джукановича. У свою чергу М. Булатович, посиляючись на порушення виборчого законодавства, результати виборів не визнав. Однак спрямовані їм до Конституційного суду Чорногорії скарги були відхилені [5,184].

На тлі цих подій між керівництвом СРЮ і керівництвом Чорногорії став розростатися конфлікт процесуального характеру. Так, Верховний Суд СРЮ скасував рішення Верховного суду Чорногорії по внесенню поправок до виборчих списків під час минулих виборів. У свою чергу, ВС Чорногорії назвав таке рішення порушенням конституційного ладу СРЮ [2].

На певному етапі, в лютому 1998 р, Белграду вдалося знизити загострення протистояння. По суті визнавши результати виборів, уряд СРЮ виступило посередником в переговорах між Джукановичем і Булатовичем про подолання політичної кризи в республіці та погодив проведення дострокових парламентських виборів. Сам М. Булатович в травні був призначений головою уряду СРЮ, що викликало різку реакцію нового чорногорського керівництва. Воно заявило, що не визнаватиме рішень уряду Югославії, а голова чорногорської Скупщини С. Марович підкреслив, що республіка буде наполягати на відставці президента СРЮ С. Милошевича і зміні персонального складу органів влади на союзному рівні [4].

Тим часом, із загостренням ситуації в Косово у керівництва Чорногорії з'явилася додаткова можливість тиску на Белград. М. Джуканович заявив, що в разі задіяння армії Югославії в бойових діях, республіка не направлятиме своїх призовників в район конфлікту. Його заяву підтримала новообрана Скупщина, також зажадавши від Милошевича «припинити насильство в регіоні» і виконати вимоги ЄС [3].

На цьому тлі розкол між двома союзними республіками продовжив поглиблюватися. Чорногорія фактично відмовилася від участі в роботі союзних органів. Намагаючись дистанціюватися від косовського конфлікту, керівництво Чорногорії повністю вивело свою політику в фарватер західних країн. У свою чергу, парламент республіки відмовився від правозастосування прийнятого в жовтні 1998 р Скупщиною СРЮ Закону про фінансування надзвичайних витрат на оборону [2].

В кінці 1998 - початку 1999 рр. одночасно з активізацією переговорів щодо косовського врегулювання і можливій появі Косово як третьої федеральної одиниці, Подгориця стала висловлювати серйозну стурбованість в зв'язку з можливою зміною розкладу політичних сил в Югославії. Джуканович заявив, що в разі порушення інтересів Чорногорії на перемовинах в Рамбуйе, де вирішувалося питання Косово, республіка буде розглядати питання про вихід зі складу Союзної республіки [5, 186].

Ситуація не змінилася і з початком бомбардувань СРЮ авіацією НАТО. Турбуючись за власні політичні позиції в республіці, серед населення якої цілком очікувано посилилися антизахідні настрої, президент Чорногорії закликав припинити бомбардування Югославії. Подгориця як і раніше не визнавала союзних органів влади, відмовляючись слідувати вказівкам Генерального штабу Армії Югославії про перепідпорядкування поліції республіки союзним збройним силам. Із закінченням бомбардувань керівництво Чорногорії поклало провину за подію на Белград, звинувативши Милошевича в веденні необдуманого політики [4].

Скориставшись важкою внутрішньо- і зовнішньополітичної ситуацією, в якій опинилася Югославія після бомбардувань, в липні 1999 р Чорногорія запустила процес перегляду відносин між республіками. Це означувало початок нового етапу у відносинах між Сербією і Чорногорією, в ході якого Подгориця взяла остаточний курс на вихід з СРЮ [6].

Отже, можна сказати те, що взаємовідносини керівництвам СРЮ зі владою Чорногорії мало складний характер у період 1997-1999 рр. Фактично керівництво республіки, а саме президент М. Джуканович не підтримував політику союзного центру. Він також мав складні стосунки з президентом СРЮ С. Милошевичем не підтримував його політику вирішення косовської проблеми та підтримував ідею відставки з посади глави держави. Тобто можна сказати, що в цей період посилювались процеси виходу Чорногорії зі складу СРЮ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Брубейкер Р., Купер Фр. За пределами «идентичности» // AbImperio. 2002. № 3. С. 61–115.
2. Капустин Б. Г. Конец «транзитологии»? О теоретическом осмыслении первого посткоммунистического десятилетия // ПОЛИС. 2001. № 4.
3. Малахов В. С. Национализм как политическая идеология. М.: КДУ, 2005. 320 с.
4. Мельвиль А. Ю. Демократические транзиты // Политология: Лексикон / Подред. А. И. Соловьева. М.: РОССПЭН, 2007. С. 123–134.
5. Пономарева Е. Г. Политическое развитие постъюгославского пространства

ГЕНЕЗИС ТУРИСТИЧНИХ ПРАКТИК І ТЕХНОЛОГІЙ ЯК КОМПОНЕНТ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ СФЕРИ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

*Дичковський Степан Іванович,
кандидат педагогічних наук, доцент,
директор Інституту практичної культурології
та арт-менеджменту Національної академії
керівних кадрів культури і мистецтв
227@ukr.net*

В сучасних соціокультурних практиках, туризм своїми культурними засобами та соціальними орієнтаціями, є одним із вагомих чинників узгодження суспільних та індивідуальних інтересів, запровадження коеволюційного типу взаємин суспільства та природи, мінімізації суспільного зла, впровадження антикризової стратегії сталого розвитку, забезпечення миру на Землі [1]. Тому сьогодні потреба в туризмі стала базовою потребою людини і однією з головних особливостей ментальності особистості. Саме значною мірою завдяки туризму ми можемо як протиставити, так і порівняти себе з багатьма іншими товариствами, соціумами, народностями, національностями і, таким чином, глибше усвідомити свою ідентичність, яка є стрижнем особистості [2, 211-230]. Таким чином, туризм виступає одним з інститутів (рушійною силою) становлення соціальної ідентичності, сприяє засвоєнню людиною різних цінностей соціального досвіду, а також розвитку його активності в сучасному високо інформаційному суспільстві.

Туризм аналогічний грі, яка є важливою характеристикою суті людського буття, оскільки гра має естетичну природу, той визнається як насолода, пов'язана з вільним виявленням сутнісних сил [3, 23-35]. Розвиток сучасного туризму супроводжується процесами, у якому людина відкриває можливості подолання своєї одномірності, розірваності, елементарності, «лінійності» взаємодії з предметами культури.

Зростаюча роль рекреаційно-споживчої та дозвілєво-культурної діяльності людей призводить до кардинальних змін у тенденціях розвитку сучасного туризму як соціально-економічного та культурно-комунікативного інституту, що стає фактором мультикультурної грамотності [4]. Людина хоче отримати максимум соціального потенціалу від короткого проміжку часу, тому він повинен бути досить яскравим в буквальному і переносному сенсі. Використання соціокультурних можливостей туристичного бізнесу

(рекреація, зміна ролей, підтвердження статусу, карнавалізація і т. п.) різними групами населення в цілому визначається соціально-демографічними та культурними чинниками [5, 37-41].

У культурологічному аспекті туризм, будучи індикатором рівня життя населення, сприяє збереженню культурної спадщини та історичних цінностей, формуванню взаємного інтересу людей різних національностей, веде до зростання толерантності та поваги між ними, стабілізації міжетнічних і міжнародних відносин. Культуру як спадщину і спосіб буття, В.В. Любарєць називає джерелом туристичної активності, при цьому акцентує увагу, що і туризм перетворюється в механізм соціальної динаміки культури та відіграє важливу роль у відтворенні культури, що вимагає не лише діяльної участі людей в цьому процесі, а й відновлених ресурсів, інститутів, організації, управління. Таким чином, між культурою і туризмом є діалектичне відношення: зберігати і розвивати культурні цінності для розвитку туризму; розвивати туризм з метою більш ефективного збереження і розвитку культурних цінностей [6, 152-154].

За визначенням вченої, культурологія туризму як система являє собою ряд систем культурної діяльності, що формуються туристами в подорожах, що дозволяє досліджувати, розвиватися, пізнавати. Це особливо актуально в умовах збільшення вільного часу населення та урізноманітнення мотивації відпочинку, оскільки відбувається істотна переоцінка значення дозвілля як соціокультурної категорії в житті суспільства й визнання провідної ролі культури в моделюванні суспільно значимих змістів, особливо під час відвідання музеїв, екскурсій до пам'яток культурної спадщини - всього того, що вкладається в поняття « культурні ресурси та культурний туризм».

Наявність багатого історико-культурного і природно-рекреаційного потенціалу дала змогу багатьом країнам, окремі з яких навіть не належать до високорозвинених, завоювати серйозні позиції на світовому туристичному ринку [7, 6-12]. До ресурсів, які використовуються під час формування програм турів, включають: історичне й сучасне культурне середовище (матеріальні об'єкти культурної спадщини, культурний ландшафт, традиції, стиль і спосіб життя); культурні події: заходи, видовища, акції; образ території й міфологія місця, що історично сформувався або перебуває у стані формування; інформаційні ресурси; освітні ресурси; ресурс вільного часу; творчий потенціал; інфраструктуру (транспорт, розміщення, харчування) [8].

Окремі види спеціалізованого туризму стають потужним чинником гуманізації культури, підвищуючи загальнокультурний рівень мандрівників, зміцнюючи фізичне та духовне здоров'я, тому особливе місце у культурології туризму посідають такі напрями, як екологізація, гуманізація та інформатизація. Через туризм актуалізуються не лише традиції та норми в культурі, важко переоцінити внесок туризму в розвиток нових практик і технологій. Одним з найважливіших напрямків стратегічного розвитку туризму є його культурно-пізнавальний вектор [9]. Стратегії розвитку туризм-

му розробляються як в державних концепціях, так і концепціях з розвитку окремих регіонів, міст, а також видів і напрямків туризму.

Суперечливі тенденції, характерні для сучасного суспільства, соціальна інтеграція людей, спричиняють рухливість і розвиток туризму як системи. У XXI ст. процес диверсифікації туризму поглиблюється, з'являються нові ринкові сегменти і ніші, відбувається подальша персоніфікація запитів рекреантів - туризм вступає в епоху індивідуальності. Психографічні дослідження, які вивчають спосіб життя людей, їх поведінкові патерни і переваги, свідчать що особливо сильний вплив надають схильність до змін, готовність до пригод і ризику, вимоги до комфорту в подорожі і інтелектуальний рівень туристських запитів. Накопичивши туристський досвід, турист шукає свіжих вражень і задоволень. Потенційний турист схильний до впливу моди, легко змінює свої симпатії, уподобання, інтереси, мотиви поведінки на ринку. У сучасній індустрії дозвілля і туризму критично важливо вміти створювати і просувати такі нові туристичні продукти, які дають людині можливість «постфактом», використовувати отримані враження [10]. Ефект «постфакту» в туризмі задовольняє потребу успішно демонструвати себе в суспільстві (в тім числі в соцмережах), переказувати, обговорювати і рекомендувати свої враження, а значить - підвищити свій статус в реальному спілкуванні і в віртуальному середовищі.

Туризм як культурна практика почав розглядатись представниками Бірмінгемської школи. Дослідниця Г.С. Меднікова відзначає, що «завдяки культурним практикам індивід набуває впевненості у собі, може протистояти тиску панівної культури і обрати свою траєкторію розвитку» [13, С. 32]. Тому одним чинників, що перетворюють сьгоднішній туризм в культурне та антропологічне явище глобального порядку є утвердження номадичного стилю життя і мислення, які відображають зростання потреби суб'єкта у вільному пізнавальному, соціокультурному переміщенні з метою відпочинку, самореалізації і відновленні духовних і фізичних сил. Прояв глибоких життєвих потреб номада в переміщенні у просторі стає сутнісною характеристикою сучасної людини та втілює культурний поліцентризм у всіх його проявах [11, 47-60]. Під номадизмом розуміється інтелектуальне, екзистенціальне, сутнісне кочівництво людини як суб'єкта [12]. Туризм в загальнотеоретичному плані - це свого роду соціальний номадизм, соціальне кочівництво.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Соляник С. Ф. Туризм як соціоетичний чинник суспільного життя: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 09.00.03 "Соціальна філософія та філософія історії" / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2010. 20 с.
2. Соболев Т. В. Проблема формирования социальной идентичности в условиях глобальных общественных изменений // Философия и космология / Philosophy&Cosmology. 2012. № 1(10). С. 211–230.
3. Воронкова В.Г. Развитие туризма как социального и культурного явления в условиях глобализации та крос-культурної комунікації // Наукові записки Київського університету туризму, економіки і права. Серія : Філософські науки. 2010. Вип. 8. С. 23–35.

4. Мініч І. М. Соціальні чинники і функції інфраструктури туризму: соціологічний аналіз: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. соц.наук: спец. 22.00.04 “Економічна соціологія” / Інститут соціології НАН України. Київ, 2002. 24 с.
5. Божко Л. Д. Туризм как форма глобализации и его влияние на формирование идентичности // Философия и социальные науки. 2014. № 3. С. 58–62.
6. Любарець В. В. Культурологія туризму // Дні науки філософського факультету – 2017 : Міжнародна наукова конференція, 25-26 квітня 2017 р. : [матеріали доповідей та виступів] / редкол. : А. Є. Конверський [та ін.]. Київ : «Київський університет», 2017. Ч. 4. С. 152–154.
7. Шиманська В.В. Туризм як соціально-економічне явище: імперативи розвитку // Економіка. Управління. Інновації. Серія : Економічні науки. 2011. № 2. С.6–12.
8. Змеул А.А. Музеи в культурном пространстве города (комплексный анализ на примере Нижнего Новгорода 1985-2003 гг.): дис. ... канд. ист. наук: 24.00.03. Москва, 2004. 234 с.
9. Соколова М. В. Туризм как культурно-исторический феномен : дис. ... доктора культурологии : 24.00.01. Москва, 2007. 396 с.: ил.
10. Туризм как зеркало мира, в котором происходят глобальные изменения. 17 января 2017 г. URL:<https://100dorog.ru/guide/articles/6970462/> (дата обращения : 17.08.20).
11. Джафари Дж. Феноменология туризма // Теория и практика физической культуры. 2000. № 3. С. 23–26.
12. Игнатъева И. Ф. Наука о туризме в контексте развития туристского образования. URL :<https://docplayer.ru/42797501-Nauka-o-turizme-v-kontekste-razvitiya-turistskogo-obrazovaniya-tourism-science-in-the-context-of-tourism-education-development.html> (дата обращения: 21.05.20).
13. Меднікова Г.С. Концепт культурної практики та його роль в трансформації сучасної культури // Науковий часопис НПУ імені МП Драгоманова. Серія 7: Релігієзнавство. Культурологія. Філософія. Випуск 37, 2017. С. 30-39.

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНІСТЬ ПІДЛІТКІВ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Дідиченко Роман Сергійович,
студент Ніжинського державного університету імені М. В. Гоголя
rqwery98@gmail.com

Науковий керівник –
канд. пед. наук, доц. С.Р. Хлебїк

Підлітковий вік є одним із найважливіших і водночас найскладніших у процесі розвитку особистості. У цьому віці відбувається становлення механізмів регуляції життєдіяльності людини, таких як самоідентифікація, самооцінка, самосвідомості, інтеріоризація моральних норм і цінностей. Саме в цей період життя людини відбувається активний пошук і визначення життєвих цілей, починає формуватися світогляд та картина світу, з'являються цілі в житті та готовність до самовизначення. Але водночас емоційна нестабільність та вразливість підлітка, зумовлена соціальними

та фізіологічними факторами, може викликати велику кількість проблем, таких як: агресивність, девіантна поведінка, конфліктність, поява адикцій, асоціальна поведінка.

Сучасний стан суспільства та ситуації в ньому вимагають від кожного індивіда високого рівня умінь і навичок, які забезпечують життєдіяльність особистості в соціумі. Розвиток соціальної компетентності підлітків є досить важливим для успішної самореалізації школяра в соціумі на кожному з вікових етапів, особливо підлітковому. Саме тому зараз виникає проблема розвитку соціальної компетентності підлітків та підвищення її рівня.

У дослідженнях таких науковців як: С. Бахтеєва, М. Гончарова-Горяньска, Л. Лепіхова, В. Слот, І. Зимня, Н. Бібик, С. Шишов, Л. Сохань, В. Серіков, М. Рижаків, Р. Рогожніков, М. Нікандров, О.Овчарук, В. Краєвський, О. Крисан, В. Болотова, О. Бондаревська, Дж. Равен, Б. Рей та інших, поняття соціальної компетентності учнів визначається як специфічна здатність особистості, що дає змогу ефективно розв'язувати проблеми, в умовах реальних ситуацій життя.

У дослідженнях цих та інших учених розкривається сутність поняття «соціальна компетентність» та визначаються її складові. Висновки вчених дають можливість констатувати, що проблема соціальної компетентності підлітків є досить актуальною й складною для вирішення.

О. Пометун, вважає, що компетентність – це складна інтегрована характеристика особистості, під якою розуміють набір знань, вмінь, навичок, ставлень, що дають змогу ефективно діяти або виконувати певні функції, забезпечуючи розв'язання проблем і досягнення певних стандартів у галузі професії або виді діяльності [1].

О. Крисан у своїх працях наголошує, що компетентності виступають своєрідними комплексами знань, умінь і навичок, які людина набуває у процесі навчання й дозволяють їй розуміти та оцінювати ситуацію в різних контекстах.

Х. Шепер вважав, що компетенції – це комбінація когнітивних, мотиваційних, моральних і соціальних умінь та навичок особистості, які дають змогу успішно існувати в суспільстві.

Проаналізувавши вище вказані висновки науковців про розуміння компетентності, можна сказати, що соціальна компетентність – це система знань, умінь, ставлень, цінностей, компонентів поведінки, стилю спілкування, які необхідні людині для існування в соціумі.

Т. Кондратова й Н. Сажина виокремлюють чотири основні компоненти з яких складається соціальна компетентність: особистісний, діяльнісний, когнітивний; морально-ціннісний. [3].

Особистісний компонент включає ті особистісні якості, які є необхідними для успішної самореалізації людини в соціумі. До таких якостей відноситься: соціальна відповідальність, емоційно-вольовий контроль, адекватна самооцінка, особистісна мотивацію тощо.

До діяльнісного компоненту входять – соціальні уміння та навички,

які підліток використовує в соціумі. Основними з них є: уміння правильно аналізувати ситуації взаємодії людей; уміння передбачати наслідки своєї діяльності та поведінки, вміння правильно взаємодіяти з іншими тощо. До найважливіших соціальних навичок дітей підліткового віку відносять: навички комунікативного контролю, навички конструктивної взаємодії з оточуючими; навички організації продуктивної діяльності тощо.

Когнітивний компонент утворюють знання які формують соціальну компетентність підлітка. Важливість когнітивного компоненту зумовлена необхідністю для формування соціальної компетентності підлітків теоретичних знань про права й обов'язки, соціальні норми поведінки, соціальні відносини між людьми.

Морально-ціннісний компонент передбачає наявність соціально спрямованих життєвих орієнтацій, особистих та соціальних цінностей. Ціннісні орієнтації забезпечують стійкість особистості, прийнятність певного типу поведінки і діяльності.

Соціальна компетентність завбачає взаємодію людини з соціумом. Основний зміст соціальної компетентності включає в себе сукупність засобів і способів існування в особистості суспільстві. [2].

Підлітковий вік – один із найважливіших періодів формування соціальної компетентності особистості. Розвиток соціальної компетентності підлітків відбувається під впливом великої кількості взаємопов'язаних чинників, серед яких виділяють: суб'єктивні та об'єктивні (природні здібності, психофізіологічні якості підлітка та його вікові особливості); зовнішні та внутрішні (психологічний і емоційний клімат сім'ї та навчального середовища; різноманітні суспільні процеси; життєвий досвід); колективні та індивідуальні (рівень соціалізації особистості; особливості соціального виховання; ступінь взаємодії з дорослими та однолітками; рівень мотивації особистості); сприятливі та несприятливі (рівень розвитку потенційних можливостей підлітка; узгодженість дій учасників навчально-виховного процесу; дотримання педагогічних принципів; достатність ресурсів тощо).

Особистість з високим рівнем соціальної компетентності є емоційно стійкою, має багаторівневу систему ціннісних орієнтацій, високий рівень розумового розвитку, успішно адаптується до нового соціального середовища, вміє працювати в команді. Вищі рівні сформованої компетентності людини дають їй змогу брати на себе відповідальність, виявляти ініціативу, здатність оцінювати наслідки своїх дій, вміння швидко адаптуватися до нових соціальних ситуацій, мати і досягати життєвих цілей.

Середній рівень визначають за такими показниками як: обмежене коло ціннісних орієнтацій, середній рівень розумового розвитку, прояви спонтанності та імпульсивності, не високий рівень комунікативних умінь.

Особистість з низьким рівнем соціальної компетентності характеризується відсутністю міжособистісної рефлексії під час соціальної взаємодії. Вона не вміє ставати на місце іншої людини, співчувати їй,

розуміти її стан, приймати рішення, які у процесі взаємодії у соціумі не призведуть до конфліктних ситуацій із соціальним оточенням.

Для того, щоб дізнатися реальний рівень соціальної компетентності сучасних підлітків, нами було проведене анкетування серед дітей віком 12-17 років. Всього в дослідженні взяли участь 35 учні. Анкета була розроблена таким чином, щоб можна було дослідити всі чотири компоненти соціальної компетентності (особистісний, когнітивний, діяльнісний, морально-ціннісний). Для кожного з компонентів було створено по п'ять тверджень і кожен з підлітків мав обрати наскільки кожне з них підходить саме для нього.

Результати емпіричного дослідження довели, що 40% підлітків мають не досить високий рівень розвитку соціальної компетентності і потребують його підвищення. Було виділено наступні особливості сформованості соціальної компетентності підлітків:

- більшість досліджуваних показало достатній рівень діяльнісного та когнітивного компоненту – 57-60%;

- на середньому рівні сформованості знаходиться особистісний компонент – 67% дітей підліткового віку мають посередній рівень соціальної відповідальності, адекватної самооцінки, не завжди контролюють свої емоції, не вміють правильно мотивувати себе;

- низький рівень сформованості продемонстрував морально-ціннісний компонент – 11% підлітків мають погано сформовані соціально спрямовані життєві орієнтації, особистісні та соціальні цінності.

Вищезазвані особливості розвитку соціальної компетентності підлітків, що брали участь у дослідженні, свідчить про необхідність в соціально-педагогічній роботі підвищувати рівень ціннісних орієнтацій особистості, розробляти програми для покращення емоційно-вольової та мотиваційної сфери підлітків. Бо якщо не займатися вирішенням таких питань в цьому віці, то надалі це може викликати серйозні проблеми соціалізації, позначитися на успішності в навчальному процесі, особистість не зможе розвивати свій потенціал та повноцінно існувати в соціумі. Для того, щоб підвищити рівень соціальної компетентності застосовують різноманітні методи індивідуальної та групової роботи, серед яких можна виділити метод кейсів, тренінги, методи ігротерапії тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Пометун О. І. Формування громадянської компетентності: погляд з сучасної педагогічної науки / О. І. Пометун // Вісник програм шкільних обмінів. – 2005. – № 23. – С. 18–20.

2. Зимняя И. А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании. / И. А. Зимняя. – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004.

3. Кондратова Т. С. Развитие социальной компетентности подростков в общеобразовательной школе / Т. С. Кондратова, Н. М. Сажина // Синергетика образования. – №. 12

KONSTRUKCJE MOGIŁ KULTURY UNIETYCKIEJ. EWOLUCJA CZY REWOLUCJA?

Zgurecki Wojciech

mgr archeologii, specjalizacja interstadium neolitu i epoki brązu

wojciech.zgurecki@gmail.com

Artykuł podejmuje próbę charakterystyki kurhanu kultury unietyckiej jako obiektu sakralno-sepulkralnego, ale także budowli pełniącej centralne funkcje społeczne. Autor wskazuje w nim, że poprzez sposób budowy kurhanu budowniczości kultywują starsze tradycje, których „pamięć” jest zapisana w tzw. rytuale pogrzebowym zaś struktura jest ich materialnym odzwierciedleniem. Jednak społeczności kultury unietyckiej wydają się nie ograniczać do powtarzania określonych rytuałów, a twórczo je rozszerzać nadając im nowe znaczenie. W efekcie kurhany stają się miejscami wydzielonymi dla elit rządzących, punktami styku „tu i teraz” z „zaświatami”, a których Ci wyodrębnieni ze społeczności są strażnikami.

Słowa kluczowa: Wczesny Okres Epoki Brązu, Kultura unietycka, Kurhany, możliwości interpretacyjne.

W przeciągu wczesnej epoki brązu epoki brązu zaobserwować można znaczącą zmianę zachodzącą w strukturach społecznych. Wraz z ugrupowaniem KU pojawiają się zhierarchizowane grupy o silnie zinstytucjonalizowanym charakterze. Przejawem tego procesu są niewątpliwie kurhany, które wznoszono wyłącznie dla elit. Pojawienie się tego rodzaju jednostkowych mogił najlepiej ukazują opisywane w pracy kurhany ze Szczepankowic, Leubingen, Helmsdorf czy Bornhöck. Przy czym wyjątkowy charakter ma tu cmentarzysko w Łękach Małych (pow. Kościan). Zaledwie jedna mogiła z tego stanowiska (kurhan nr IV) nawiązuje pod względem rozmiarów i zastosowanej konstrukcji do wspomnianych powyżej obiektów, podczas gdy już pozostałe (kurhany nr I-III) wydają się odpowiadać pod względem konstrukcyjnym strukturom znanym w KCS. Fenomen tego cmentarzyska pokazuje zatem niezwykłą ciągłość użytkowania stanowiska, żywotność tradycji a zarazem umiejętność korzystania z nowości technologicznych jakimi były wyroby KU. Tym samym w tego rodzaju grobach można dostrzec z jednej strony elementy tradycyjne jak też i nowe, a świadczące o indywidualizmie zmarłych chowanych w kurhanach. Teoretyczne połączenie mogiły KU z wcześniejszymi społecznościami poprzez konstrukcyjne odtwarzanie lub naśladowanie w kurhanie dokonań przodków, np. forma nasypu ziemnego i kamiennego, reminiscencja palisady w formie wieńca kamiennego, domniemane istnienie rowu spaja „teraźniejszość” z „przeszłością” dając tym samym legitymację zmarłej jednostce i rodowi, z którego się wywodzi do rządzenia nad daną grupą. Staje się to podstawą do wytwarzania podstaw władzy ponad – plemiennej, gdzie na czele grup stali pojedynczy wodzowie wyłonieni z pośród elit. Jednak to wszystko nie może być dokonywane w sposób pozorny lub lichy. Struktura stworzona dla władcy miała być z jednej strony jego „domem”

po śmierci, ale co istotniejsze rodzajem „wiadomości” dla żyjących. Treść zawarta w tego rodzaju informacji ukazywałaby potęgę i siłę organizacyjną danej społeczności.

Szczególnie istotnym elementem dla procesu wznoszenia kurhanu i budowli drewnianej jest wybór właściwego miejsca. Zazwyczaj kurhany wznoszono na naturalnych wzniesieniach położonych w pobliżu różnej wielkości rzek. Lokalizacja wznoszonego obiektu w pobliżu cieków wodnych zapewniałaby jego budowniczym w zależności od rozmiaru: transport rzeczny, możliwość swobodniejszego przejścia poprzez lasy a także orientację w terenie. Mogiła wzniesiona na pagórku byłaby rozpoznawalnym elementem krajobrazu już z większej odległości. Budowa tego rodzaju formy architektonicznej wymaga zgromadzenia odpowiedniej ilości zasobów ludzkich i surowca. Kwestie te uzależnione były jednak od możliwości ekonomicznych danej grupy społecznej. W przypadku możliwości zapewnienia w instytucjonalny sposób podstaw zaplecza gospodarczego, militarnego oraz administracyjnego wówczas realne stawało się oddelegowanie określonej ilości członków danej grupy do budowy mogiły. W takim kontekście szczególnie należy pamiętać, że w przypadku nawet domniemanego konfliktu zbrojnego każde uszczuplenie możliwości zbrojnych narażało ludność na duże ryzyko. Wobec powyższego kurhan byłby nie tylko rodzajem pochówku, ale i swoistym „przekazem” informującym o sile i sprawnej organizacji danej społeczności. Spostrzeżenie to jest szczególnie istotne w przypadku KU. Kurhany wydają się tu stanowić istotny element systemu społeczeństw hierarchicznych, w którym wyraźnie nastąpiło wyodrębnienie jednostek spośród grupy społecznej doprowadzając do powstania elit. Co więcej stworzone zostały schematy instytucjonalnego systemu porządkującego zachowania rytualne. Pamiętać należy, że mitologie cechują się charakterem etnocentrycznym i tym samym opisują świat znany i dostępny jej twórcom. Tym samym ów świat może być częściowo opisywany poprzez rytuały, ale także mogiły stanowiące jego element. Dlatego lokalizacja zaświatów może stanowić odzwierciedlenie sposobów życia danej społeczności, zakresu penetracji w określonym krajobrazie naturalnym oraz jego samego. Przy czym niezmienną cechą wspólną dla większości społeczności jest lokacja zaświatów zawsze na skraju zajmowanej ekumeny, a więc na obszarze gdzie pod względem symbolicznym świat doświadczenia człowieka stykał się ze sferą ponad naturalną dla niego samego. Pojawienie się kurhanu stanowi więc istotny element symbolu góry, który może być łączony z ideą trójdzielnego porządku świata. W tej tzw. „axis mundi” szczyt wzniesienia jest identyfikowany z niebem, stok byłby obszarem aktywności ludzi, zaś część wziemna i/lub podziemna miały by przynależeć mocom chthonicznym, potworów ale i pobytu zmarłych. W tym rozumieniu idea góry łączy w sobie wyobrażenia o świecie zmarłych, choć w tym wypadku byłaby ona dostępna poprzez jaskinie czy groty. Być może stąd też pojawienie się w kurhanach jamowych komór grobu wzniesionych z kamienia (Łęki Małe, kurhan I-III), które przybrały formę naziemnej budowli drewnianych (Szczepankowice; Łęki Małe, kurhan IV [?]; Leubingen; Helmsdorf; Bornhock). W tym kontekście mogiła zdaje się odzwierciedlać ww.

ideę, gdyż jej wzniesienie niejako nawiązuje do chęci powtórzenia aktu kreacji świata na mitycznym jego „początku”. Powstanie takiego obiektu przywracało by w społeczności porządek i równowagę, która byłaby zaburzona poprzez odejście członka danej grupy. Nie ma tu większego znaczenia czy kurhan zbudowano od podstaw czy pierwotną konstrukcję powiększano lub też w jakiej liczbie umiejscowiono mogiły na stanowisku, gdyż w tym wypadku istotny jest sam akt kreacji pochówku. Wobec powyższych uwag można uznać, że preferencje w wyborze miejsc pochówku posiadają dwojaki wymiar. Z jednej strony lokalizacja kurhanów lub grup kurhanów na danym terytorium mogła pełnić funkcję czynnika umacniającego związek grupy z określonym obszarem w dłuższym czasie. Granice „posiadanego” przez daną ludność regionu wyznaczały grobowce zawierające „kości ich przodków”. Z drugiej zaś strony „przejęcie” przestrzeni grzebalnej mogło stanowić dawniej próbą legitymizacji praw do zasiedlonych obszarów. Potwierdzenie tego spostrzeżenia można znaleźć u Herodota¹, który tak pisze o Scytach: „(...) My Scytowie nie mamy ani miast, ani ziemi uprawnej, żeby nam było spieszo wdawać się z wami w walkę, w obawie, że nam miasta zajmiecie a pola spustoszycie. Gdyby jednak koniecznie jak najprędzej miało dojść do walki, to posiadamy przecież groby naszych ojców: nuże więc, odszukajcie je i spróbujcie zburzyć, wtedy poznacie, czy będziemy z wami o groby walczyć czy nie (...)”.

W obrządku grzebalnym KU funkcjonował jednolity systemu rytuałów, który odznaczał się charakterem instytucjonalnym i wyraźnie zhierarchizowanym. Oznacza to zatem istnienie określonych norm społecznych regulowanych tradycjami i sankcjami prawnymi ówczesnej wspólnoty. W oparciu o tego rodzaju nie pisany „kodeks” możliwe, że regulowano zachowania związane z praktykami sakralno-sepulkralnymi. Tym samym można uznać, iż społeczeństwo KU podlegałoby realnym podziałom kastowym prowadzącym do wytworzenia spośród niego elit. Rodzaj grobu wyraźnie zatem wskazywałby na status zmarłego pochowanego w nim. Kurhany KU, w odróżnieniu od wcześniejszych ugrupowań neolitycznych, są konstrukcjami stosowanymi wyraźniej jeszcze w celach podkreślenia określonej – bo wyróżnianej jednostki. Tym bardziej związek między zmarłym a grupą był zapewne podkreślany nie tylko poprzez budowę tak monumentalnej struktury, ale też odpowiednią oprawę w postaci uroczystej procesji związanej z wprowadzeniem ciała zmarłego do komory grobu. Przy czym tych ostatnich nie kończyłoby złożenie zwłok do komory grobu (budowli drewnianej), a mogły one trwać jeszcze przez pewien czas nawet po usypaniu mogiły. Tym samym w sprzyjających „warunkach” może zaistnieć związek między społecznością budującą obiekt, kultywującą pamięć o zmarłym, a niekiedy i kolejnymi budowniczymi wykorzystującymi lokację i mogiłę jako miejsce sakralno-sepulkralne. Postępowanie to można uznać nie tylko jako rodzaj związków społecznych wynikających z tzw. pamięci rodowej, ale także z tradycji i/lub zapożyczeń kulturowych.

Kurhany KU charakteryzują się schematem konstrukcyjnym, który polega

1 Herodot, Dzieje, t. IV, s. 127.

na wzniesieniu centralnego grobu ponad którym usytuowano płaszcz ziemny i/lub nasyp kamienny. W typowych obiektach pochodzących z fazy klasycznej KU wszystkie komory grobu znajdują się ponad powierzchnią gruntu (np. Szczepankowice; Łęki Małe, kurhan IV; Leubingen; Helmsdorf; Bornhöck). Aczkolwiek występują przypadki z sytuowaniem pochówków w obrębie jam (np. Łęki Małe, kurhany I-III; Gola Górowska, kurhany I-III). Centralny sposób lokacji pochówku w obrębie mogiły jest zbliżony z analogicznymi przypadkami występującymi w kurhanach KCS i kultury pucharów dzwonowatych (dalej: KPDz). KU podobnie jak ww. ugrupowania wznosi zatem w obrębie kurhanów rodzaj drewnianej konstrukcji w rodzaju tzw. „domu zmarłych”. Lecz należy podkreślić wyraźną odrębność kurhanu i obecnej w nim drewnianej budowli jako formy pochówku względem innego rodzaju form pochówku. Ten rodzaj grobu zapewniał wystarczająco dużo miejsca by nie tylko zdeponować wyposażenie, ale także ułożyć szczątki zmarłego w pozycji wyprostowanej. Podobnie jak w neolicie, także we wczesnym okresie epoki brązu przeważały groby gdzie zwłoki układano w pozycji skurczonej. Do nielicznych wyjątków należy tu zaliczyć formy pochówków stosowane przez społeczność kultury strzyżowskiej, a która składała zmarłych do grobów w pozycji wyprostowanej. Tym samym tego rodzaju zachowanie względem szczątków jest nietypowe dla obrządku pogrzebowego KU i należy je interpretować jako dodatkowe podkreślenie funkcji i roli zmarłego w danej społeczności. Być może też mamy w tym przypadku do czynienia z przykładem osób związanych społecznie z KU, ale wychowywanych w innym środowisku kulturowym lub w odmiennym statusie społecznym od pozostałych członków danej grupy. Z taką sytuacją mamy do czynienia w przypadku wczesnośredniowiecznego cmentarzyska kurhanowego w Bodzi². Po drugie należy zauważyć, że już od czasów neolitu domostwa mogły z czasem pełnić funkcję pochówków. Jedną z funkcjonujących obecnie teorii (Bradley R. 2001) dopuszcza pełnienie przez jeden obiekt roli zarówno mieszkalnej, jak też sepulkralnej. Niestety nie ma bezpośrednich dowodów potwierdzenia na tego rodzaju praktyk. Jednak w oparciu o przesłanki pośrednie można wnioskować, że tego rodzaju „przeniesienie” znaczenia domu żyjących na dom zmarłych mogło by dokonać się już we wczesnych wspólnotach agrarnych. W kontekście omawianego w tym miejscu zagadnienia szczególnie istotne są spostrzeżenia Evzen Neustupnego (1995, s. 208). Badacz ten analizując interpretację odnoszące się do tzw. rowów konstrukcyjnych występujących wzdłuż długich domów zauważa, że ich tradycyjne interpretacje są niewłaściwe i pełniły one raczej funkcję ochronną (symboliczną) domostwa przed zewnętrznymi siłami. Obie interpretacje zakładają powstanie rowów w trakcie budowy i/lub w okresie użytkowania domostwa. Nie należy jednak wykluczać i tej możliwości, że zostały utworzone po okresie funkcjonowania budynków jako obiekty mieszkalne. W efekcie następowało by symboliczne „przeistoczenie” domu w grób. Zatem symboliczna funkcja ochronna rowów nie

² Cmentarzysko kurhanowe z wczesnego średniowiecza w Bodzi traktować należy w tym miejscu jedynie jako przykład poświadczonych archeologicznie i badanych historycznie ponad-czasowych i elementarnych powiązań kulturowych, które mogą występować pomiędzy społecznościami funkcjonującymi w określonym czasie i przestrzeni.

byłaby już związana z ochroną wewnętrzną przestrzeni mieszkalnej, ale bardziej ochraniałby zewnętrzne otoczenie „domu zmarłych” przed negatywnym wpływem jego żyjących w zaświatach „mieszkańców”. Ponadto gleba wydobyta z rowów mogłaby służyć jako materiał budowlany do wzniesienia długiego kopca powyżej starego domostwa. Być może zjawisko to stoi u podłoża idei wznoszenia nasypów ponad grobami. Hipoteza ta z oczywistych powodów napotyka jednak na różne problemy i brakuje tu jasnych dowodów an jej potwierdzenie. Aczkolwiek warto pamiętać, że już Vere Gordon Childe (1949) zwrócił już uwagę na związek między kształtem późno-neolitycznych domów w regionie Dunaju a kształtem wczesnych eneolitycznych kurhanów wewnątrz z tego samego terytorium. Jest bardzo prawdopodobne, że zwyczaj wznoszenia kurhanów z wczesnego okresu eneolitu ma swoje korzenie w postaci wydłużonych domów z późnego neolitu. Być może istniały formy przejściowe między podłużnymi domami używanymi wtórnie jako grobowce a wydłużonymi kopcami z wczesnego eneolitu. Na cmentarzach związanych z KCS i KPDz obecne są groby, które uwidaczniają wyraźnie wyższy status zmarłego. Standardowe pochówki (nie zawierające rowów) umieszczane były w jamach o prostokątnym kształcie, bez dodatkowych zabezpieczeń i mogących posiadać nakrycie w postaci niewielkiego płaskiego ziemnego. Istnieją jednak również grobowce o bardziej rozbudowanej konstrukcji komory grobowej, posiadające niekiedy rowy wyznaczające przestrzeń wokół centralnie umieszczonego w niej grobu. Można je zatem uznać za obiekty o charakterze elitarnym i wyjątkowo prestiżowym. Umieszczano je w jamowych komorach grobów posiadających zabezpieczenie w formie drewnianej skrzyni (np. Tišice; Holubice). Część z tych pochówek umieszczano w grobie otaczano rowem (Prosiměřice; Smolin). W tym przypadku rowy występowały zarówno w grobach związanych z KCS jak i KPDz, a mogących być interpretowane jako zniszczone kurhany. Ich kształt jest mniej więcej okrągły, z jamą grobową pośrodku. Średnice rowów wahają się od 564 cm do 1050 cm dla obiektów związanych z KCS i od 300 cm do 1200 cm dla grobów łączonych z KPDz. Pomijając skrajnie małe i duże formy rowów warto zauważyć, że przeciętna tego rodzaju struktura KCS posiadała rozmiar około 9,4 m średnicy i analogiczna forma KPDz była nieco mniejsza osiągając wymiary nieco ponad 7 m średnicy. Petr Holodňák (2000) sugeruje, że standardowa średnica rowów odpowiada 12 megalitycznym jardom co można traktować jako zjawisko symboliczne. W przypadku KPDz pochówki z rowem zawierały dodatkową konstrukcję zabezpieczającą jego komorę. Jamy takich komór mają kształt stożkowy ze ścianami zwężającymi się ku dnie. Występujące tu ślady konstrukcji drewnianej są zwykle widoczne w postaci ciemnych, popielatych pasów znajdujących się wzdłuż ścian. Niekiedy w rogach komory można dostrzec dodatkowo pozostałości po słupach i dołkach (np. W Holubicach)³. Istnieją jednak przypadki pochówków zamożnych członków elity znalezionych w komorach grobowych bez śladów zachowanych rowów (np. Radovesice, Tišice itp.). Taki stan materiału może być spowodowany wysokim stopniem erozji gleby, zniszczeniami dokonanymi

3 Šulová *et al.* 2008; Figa. 3.

wskutek działalności człowieka (np. intensywne rolnictwo), przyjętym sposobem prowadzenia badań wykopaliskowych lub po prostu odmienną konstrukcją tego rodzaju budowli. Ślady wewnętrznej zabudowy grobów wskazują, że komory wyłożono drewnem na wzór domostwa utworzonego z bali. Bardzo możliwe, że „dach” takiego grobowca został wyniesiony nad ziemię i jako taki stworzył widoczny pomnik. Jednak zasadniczy szkielet konstrukcji posiadał formę prostopadłościanu. Tym samym drewniana konstrukcja, a zachowana w materiale archeologicznym, w sposób oczywisty nawiązywałaby do znanych w neolicie konstrukcji mieszkalnych. W dalszych etapach wokół tego rodzaju „domu zmarłych” tworzono by rodzaj drewnianej palisady, którą umiejscawiano w miejscu rowu. Tym samym możemy mieć tu do czynienia z swoistą ewolucją wierzeń. Podobnie jak we wczesnych wspólnotach agrarnych tak i społeczności schyłku neolitu stosowałyby wokół grobów w celu zabezpieczenia żyjących przed wpływem „niebezpiecznych” zmarłych. Choć forma pochówków ma w tym przypadku odmienny kształt, to jednak jest tu obecne długie trwanie tradycji związanej z tego rodzaju zabezpieczeniem a zarazem rytuałem. Wprowadzoną innowacją jest ww. drewniana palisada, stanowiąca symboliczne zamknięcie prowadzonych rytuałów przejścia. Dodatkowa konstrukcja stanowi daleką reminiscencję osad obronnych, dzięki której zmarły nie jest traktowany tak jak dawniej jako „niebezpieczny przodek”. Zbliżone zjawisko obserwujemy także w przypadku kurhanów KU gdzie kręgi kamienne zastępują ww. palisady drewniane, ale pod względem funkcyjnym spełniają zbliżoną rolę. Dotychczasowe rekonstrukcje obiektów neolitycznych z reguły ukazują pochówek jamowy umiejscowiony centralnie wewnątrz przestrzeni wyznaczonej przez rów, w którym mogła znajdować się drewniana palisada (np. rekonstrukcja grobu ze Smolina). Istnieje domniemanie wskazujące, że obiekty te mogły być nakryte płaszczami ziemnymi lub rodzajem nakrycia ziemnego nie obejmującego całości założenia sepulkralnego. Zbliżone struktury obecne są przecież w KU. Należy tu wspomnieć o cmentarzysku kurhanowym w Łękach Małych (pow. Kościan). Groby centralne z kurhanów I-III posiadały tu formę wziemną. Podobnie jak w przypadku kręgów w mogiłach KU, tak i w tym wypadku do wzniesienia komór zastosowano kamień. W efekcie powstałe kamienne skrzynie nawiązują do swych odpowiedników, które były konstruowane zarówno w neolicie jak też w przypadku grobów związanych z KU. Tym samym pod względem symbolicznym obie formy mogą być traktowane jako „domy zmarłych”. W konstrukcji kurhanów KU odtwarzane są schematy konstrukcyjne i rytualne wypracowywane przez społeczności poprzedzające ją samą. Problem obecności sepulkralnych budowli KU występujących ponad gruntem być może stanowi powrót do mitycznych początków, gdy przodkowie wznosili drewniane „domy zmarłych” w wielkich grobowcach (megalitach) w zbliżony sposób.

W artykule autor starał się zwrócić uwagę na szczególnie charakter kurhanów KU jako obiektów sakralno-sepulkralnych, ale także budowli pełniących centralne funkcje społeczne. Poprzez sposób budowy kurhanu budowniczo wie kultuwują starsze tradycje, których „pamięć” jest zapisana w tzw. rytuale po-

grzebowym zaś struktura jest ich materialnym odzwierciedleniem. Jednak społeczności kultury unietyckiej wydają się nie ograniczać do powtarzania określonych rytuałów, a twórczo je rozszerzać nadając im nowe znaczenie. W efekcie kurhany stają się miejscami wydzielonymi dla elit rządzących, punktami styku „tu i teraz” z „zaświatami”, a których Ci wyodrębnieni ze społeczności są strażnikami. KU pod tym zwłaszcza względem zasługuje zatem na szczególną uwagę, iż nie tracąc nic z osiągnięć przeszłych pokoleń twórczo udoskonaliła i wprowadziła nowe elementy do swego obrządku pogrzebowego.

Kurhany były niewątpliwie nie tylko ważnymi punktami orientacyjnymi strukturyzującymi krajobrazy i obszary osadnicze, ale także ważnymi symbolami tożsamości i mitologicznej jedności danej społeczności. Ludzie postrzegali tego rodzaju obiekty jako dziedzictwo swoich przodków i wyznaczali własne miejsca pochówku zgodnie z przestrzennym rozmieszczeniem wcześniejszych pochówków. Dlatego też kolejne kurhany w Łękach Małych umiejscawiano na tym samym stanowisku, czy też przeprowadzono rozbudowę mogiły w Szczepankowicach. Bez wątplenia też nie były to obiekty zwyczajne. Nawiązywać musiały one z jednej strony do tradycji dawnych społeczności i „mitycznych” przodków, co w efekcie dawało prawa i sankcjonowało władzę nowo kształtującej się władzy i elicie. W kurhanach KU dostrzec można daleką reminiscencję konstrukcji sepulkralnych, które były stosowane przez niemal cały neolit. Obecność rowu, drewnianej budowli czy kopca ponad nią powtarza się z różnym natężeniem regularnie i stanowi powtórzenie tego samego schematu, który także jest odtwarzany w kurhanach KU.

KU pod tym zwłaszcza względem zasługuje zatem na szczególną uwagę, iż nie tracąc nic z osiągnięć przeszłych pokoleń twórczo udoskonaliła i wprowadziła nowe elementy do swego obrządku pogrzebowego.

BIBLIOGRAFIA:

Bradley 2001, Orientations and origins: a symbolic dimension to the long house in Neolithic Europe, *Antiquity*, Oxford, 75, 287, 2001, p. 50-56.

Childe 1949, The origins of Neolithic culture in northern Europe, *Antiquity*, Oxford, 32, 1949, p. 129-135.

Herodot, Dzieje, tom IV, wydanie z 2020.

Holodňák 2000, Hrob kultury se šňůrovou keramikou s kruhovým obvodovým příkopem z Chudeřina, okt. Louny = ein Grab mit Schnurkeramik mit kreisförmigen Umfanggraben aus Chudeřin, Kr. Louny, in: *Sborník Miroslavu Buchvaldkovi*, Čech P., Dobeš M. (Dir.), Most, Ústav archeologické památkové péče severozápadních Čech, 2000, p. 87-92.

Neustupný 1995, The significance of facts, *Journal of European Archaeology*, Aldershot, 3, 1, 1995, p. 189-212.

Šulová L., Turek J., Kubálek P., Komorový hrob z období zvoncovitých pohárů v Holubicích. otázka interpretace vnitřní konstrukce pohřebních komor v závěru eneolitu = Bell Beaker chambered tomb at Holubice. Questions on interpretation of the inner construction of burial chambers at the end of Eneolithic Period, *Archeologie ve středních Čechách*, Praha, 12, 2008, p. 161-174.

DIFFICULT LIFE SITUATIONS OF THE ELDERLY AND THE QUALITY AND MEANING OF LIFE AS A DETERMINANT IN THE 21ST CENTURY

Kawa Janusz, MA
University of Rzeszow
januszkawa7@msn.com

The crisis of civilization must be answered by a civilization of love, based on the universal values of peace, solidarity and freedom, which are fully realized in Christ.

Apostolic Letter Tertio Millennio Adveniente, 1994.

Introduction

The elderly population is very diverse both in terms of the advancement of this old age, individual health condition, and the living situation - social and economic. The distribution of older people in terms of their place of residence as well as the scope of required third-party support is also different. The general situation of the elderly, also taking into account the phenomenon of global aging of societies, is an important point and subject of research of many expert and institutional analyzes (Ombudsman, Institute of Public Affairs and the Government Population Council)¹.

Axiological values and legal norms

In the current social reality, despite the widespread recognition of the importance of human dignity, it is reasonable to reflect on respect for the dignity of older people. In the sphere of declarations, their dignity is recognized as a significant value and an important goal of activities aimed at, among others preventing discrimination, however, there are still too few measures being taken to put dignity into practice. Dignity always remains the primary reference point, is incomparable to other determinants of law and cannot be exchanged for other values².

People from the above-mentioned age groups, due to the progressive, deteriorating health will become the relatively largest burden on health care, social services and their own families. The rapid aging of the world's population will also translate into social policy and its disability, retirement, health and care services. The projected decrease in labor supply is also important, as well as the rapid and progressive aging of resources, which will translate into a demographic burden, as the percentage of working people will decrease³.

Undertaking an effort to analyze axiological topics, referring primarily to issues related to human dignity, is also of particular importance in the context of research on the elderly, including people with disabilities, which constitute

1 F. Compagnoni, *Prawa człowieka. Geneza, historia i zaangażowanie chrześcijańskie*, Kraków 2000, s. 121.

2 Ibidem.

3 Ibidem., s. 40.

an important percentage of the entire population of the elderly. The present day is characterized by numerous and significant demographic, political and social changes, which in turn leads to inequalities, instability and fear of the unknown consequences of the reforms introduced on many levels⁴.

Treating a person well means that he is the subject in every life situation, that he has the freedom to choose, cannot be used, and his rights must be respected. Human dignity is inseparably connected with the guarantee of his autonomy, freedom and equality, both in economic and social terms. The fact is, however, that there are visible negatively marked phenomena that significantly affect the overall functioning of entire families, the implementation of plans for the elderly and become a reason for discrimination, marginalization and exclusion of old people from social life. Thus, these phenomena are becoming a serious threat to the main value - human dignity⁵.

The turn of the 1950s and 1960s initiated the process of significant demographic changes in Europe, the most visible in the transformation of the family model, related changes in the value system and organization of life. One of the most important results of these changes is the change in fertility reduction, leading to low population growth⁶.

The long-term demographic forecast for Poland and voivodships up to 2035 published by the Central Statistical Office in 2008 contains assumptions and analysis of anticipated trends in changes in demographic processes, directions and size of migration movements, and expected changes in population processes. Thanks to the growing awareness of the population regarding the sphere of health protection, dissemination of a healthy lifestyle and increase in the availability of medical and care services, there will be a systematic reduction in mortality, the pace of which may, however, delay the rapid aging of the population. By 2035, the average life expectancy of women will reach almost 83 years, for men - over 77 years. On the other hand, a man born in 2050 will have an average of 81.1 years of life ahead of him, i.e. 9 years more than in 2013, the average life expectancy of women will be 87.5, which is 6.4 years longer than at present⁷.

The relatively low fertility rate, as well as the continuing extension of the average life expectancy, mean that the aging of societies is inevitable and significantly affects the overall demographic situation in the world. Expected rapid aging of the population (in 2035 the percentage of people aged 65 and over will amount to 24.5% of the population, i.e. about 8.358 million people. In 2050 the percentage of the population aged 65 and more in the total population will be 32, 7%). It will also cover double aging, i.e. a significant increase in the share of people of old age (80 years and older) - their number will more than double by 2035, to about 2,574 million people⁸. In 2050, people over eighty years old will

4 Ibidem., s. 122.

5 C. Mik, *Zbiorowe prawa człowieka. Analiza krytyczna koncepcji*, Toruń 2010, s. 21.

6 Ibidem., s. 22.

7 J. Z. Holzer, *Demografia*, Warszawa 2009, s. 101.

8 Ibidem.

constitute as much as 32% of the elderly population. The population of 80 years old will more than double in 2050 - to over 3.5 million⁹.

The number of potential retirees will be smaller compared to their number before the change in the statutory retirement age in 2050 by as much as 1/5 (by almost 2.5 million people). While maintaining the previous rules regarding the statutory retirement age in 2050, there would be 75 people entitled to retirement per 100 people of working age. According to a report by the World Health Organization in 2015, the world has faced a dramatic increase in the global number of older people¹⁰.

Estimates show that in 2050 in many countries, people over the age of 60 will make up 30% of the population. In recent years, not only the proportions have changed, but also the pace of aging of societies, which is much higher than in the past (e.g. France has adapted for 150 years to changing the proportion of older people in the population from 10 to 20%. Brazil, China and India they are only 20 years old). An increase in the workload of the working age population by the non-working age population will reduce the value of support potential coefficients that determine the ability with which society can provide informal support to the oldest¹¹.

All human rights are protected by both the Constitution and the European Convention on Human Rights. Also important are individual laws that protect older people and their rights. From the point of view of the elderly, the most important rights are the right to social security, to health care, the law against torture and the right to respect for private and family life¹².

Rights in crisis situations

When analyzing the issue of the right to social security, social assistance is of particular importance. It is always crucial in the event of difficult life situations, when we have the right to use it. It aims primarily to provide opportunities to victims of fate to overcome a difficult situation that they are not able to overcome by using only currently available opportunities and resources¹³.

Social assistance in accordance with the Act on Social Assistance of 12 March 2014 is provided to both individuals and entire families in difficult situations caused by e.g. disability, poverty, long-term illness or the following random event. Social assistance and providing necessary assistance to needy people in difficult situations is the basic duty of local governments and state administration. Her tasks include providing people with a place to live, clothes, payment of benefits, as well as organizing and providing care services, conducting social work and paying social contributions¹⁴.

9 J. Kocemba, *Problemy wieku podeszłego* [w:] *Medycyna rodzinna. Repetytorium*, pod red. J. B. Latkowskiego i W. Lukasa, Warszawa 2007, s. 39.

10 Ibidem., s. 41.

11 Ibidem.

12 A. Michalska, *Uniwersalizm praw człowieka*, Wrocław 2009, s. 49.

13 Ibidem., s. 50.

14 Ibidem., s. 51.

The institutions responsible for performing tasks commissioned by public administration include individual local government units (communal, poviát and voivodship), social policy centers, family assistance centers, social assistance centers, specialist / family counseling centers, adoption centers, and government administration bodies. In turn, social policy faculties are included. Local government administration in many cases outsources social assistance tasks. Their tasks include running social welfare homes and facilities providing round-the-clock help and care for people with disabilities¹⁵.

The commune, poviát and voivodship cannot refuse to help a person in need. The municipality must ensure that it is able to use care services, including specialist services, in the place of residence, with the exception of specialized care services for people with mental disorders, stay in a social care home and incur payments for the stay of a commune resident in that house (in the absence of an obliged family) to participate in costs¹⁶.

Considering the various forms of providing social assistance, special attention should be paid to the individual and diverse needs of individuals who differ in age, disease or type of disability. Therefore, it is important to provide an individual support plan for the individual. Social assistance may be provided in both monetary and other forms. Monetary benefits include both permanent benefits for adult persons alone, incapable of work due to age 22 or completely incapable of work, and an adult remaining in the family, incapable of work because of age or completely incapable of work due to health condition as well as periodic allowances for long-term illness or disability¹⁷.

There are also targeted allowances, which are granted when it is necessary to meet the necessary living need (purchase of food, medicine, clothing, fuel, small repairs and repairs necessary). The fact of granting the allowance and determining its amount depends strictly on the person's compliance with a specific income criterion. It is also important that an elderly and sick person has the right to use various types of help - both in the form of care services (satisfying daily life needs), specialist care services (dependent on individual diseases / disabilities), as well as staying in a social care home. (for people who require 24-hour care in connection with an existing disease or disability)¹⁸.

The Constitution imposes a special obligation on public authorities to provide healthcare, including people with disabilities and the elderly. In particular, public authorities cannot refuse medical treatment on the grounds of age alone - this would be discrimination. However, it should be emphasized that we do not have the right to receive each of the expected health services. Some types of therapy require significant financial resources, and may not always have positive effects. Thus, it generally depends on public authorities, such as the National Health Fund (NFZ), whether to qualify a given patient for a specific mode of

15 Ibidem., s. 49.

16 A. Błaś, *Publiczne prawa podmiotowe*, Łódź 2013, s. 54.

17 Ibidem., s. 55.

18 B. Mikołajczyk, *Międzynarodowa ochrona praw osób starszych*, Warszawa 2012, s. 17.

treatment or medical service in a situation where the Fund is not legally obliged to provide them. The Constitution introduces the principle of equal access to healthcare services financed from public funds, regardless of the material situation¹⁹.

Considering the scope of basic healthcare services, it is worth paying attention to your right to access outpatient care as well as to home care and access to diagnostic tests. The right is also the right to inpatient treatment and rehabilitation. Entities engaged in these activities must meet specific statutory requirements, which relate in particular to spatial, sanitary and installation conditions²⁰.

It is worth noting that the basis for the right to be treated with dignity is the European Convention on Human Rights and the Constitution of the Republic of Poland. Both documents speak of prohibiting torture and inhuman treatment or humiliation of another person. The ban in the documents applies to all people. In practice, this means that in every situation, no person can be treated in a humiliating way or in some way violating his dignity. It is also worth noting that the right to equal treatment is an absolute right so it cannot be restricted or violated in any way²¹.

However, it is undoubtedly the fact that there are situations in which older people in a certain way feel different treatment than what was written in the above documents. These situations occur both in nursing homes and other state institutions, e.g. in hospitals. Both the assessment and the manner of handling the other person is often inhuman or degrading. It depends on the specific situation or in a specific case, when older people take more time than working-age people. It is worth noting, however, that degrading treatment of another person does not have to be deliberate, because the impact that a particular case has on an elderly person is important. If nursing home employees inadvertently leave their residents in dirty bedding for a certain period of time due to staff shortages, this may qualify as inhuman or degrading treatment of human dignity²².

It is also worth paying attention to the right to respect for private life, which is also protected by law. Private life is more than «privacy» and includes issues such as the capacity for personal life and personal choice, the ability to build relationships with other people, well-being both physically and mentally or access to medical care. The right to privacy is a basic personal right and is a right guaranteed by the constitutions²³.

Everyone has the right to legal protection of both private and family life, to honor and good name, and to be independent in deciding their own lives. It is worth remembering that the right to privacy related to the protection of privacy in a civil law, administrative, legal or criminal nature. In a situation where an-

19 Ibidem., s. 20.

20 Ibidem., s. 21.

21 J. Peres-Białas, *Urynkowanie usług opiekuńczych dla osób starszych w Polsce – możliwości i ograniczenia* [w:] *Publiczna troska, prywatna opieka. Społeczności lokalne wobec osób starszych*, pod red. M. Raclaw, Warszawa 2011, s. 21.

22 Ibidem., s. 22.

23 K. Antonów, *Prawo do emerytury*, Kraków 2003, s. 49.

other person violates part of this privacy, then you can assert your rights before a civil court. Sometimes activities that violate the sphere of privacy can be considered a criminal act. Such an action is, for example, violation of the confidentiality of correspondence, violation of home mirrors or persistent harassment that reasonably causes a victim a sense of danger²⁴.

As far as administrative grounds are concerned, the protection of privacy concerns specifically the protection of personal data. Human rights such as health, freedom, freedom of conscience, honor, surname, nickname, image, scientific creativity, image or inactivity of housing remain in the sphere of protection of civil law, regardless of the protection provided for by law. Therefore, a breach of the right to privacy may be the disclosure of information about our health by a doctor if we do not agree to such action. A violation of personal rights may be, for example, violation of the confidentiality of correspondence. We also have the right to protect my home, and therefore the right to a peaceful home, free from unlawful interference by unwanted persons²⁵.

Let us remember that everyone has the right to the protection of personal data concerning him. The collection and processing of personal data is, in principle, not permissible without the consent of the data subject. It is also worth noting that every person has the right to control the processing of personal data, including updating or rectifying such data, suspending their processing or deleting them in the event of their incompleteness or the needlessness to remain in the database²⁶.

The body that specializes in such matters is the General Inspector for Personal Data. It is worth noting that the right to respect for both family and private life is one of the basic rights of the patient. A patient who is in a medical institution that performs full-time and 24-hour activity in the field of health services has the right to personal, telephone or correspondence contact with other persons, as well as the right to refuse contact with these persons. Any action taken by a public authority that violates one's private life must be fair, necessary and proportionate and not excessive in relation to the circumstances. The right to not be inhumanly treated is an absolute right, so even public authorities cannot justify their actions in any way due to lack of staff or lack of resources²⁷.

Another right to be discussed is the right to decide about yourself in accordance with the Constitution of the Republic of Poland, according to which every person has the right to decide on their own personal life or make decisions related to it, e.g. work, treatment, family life, how to spend money etc. Older people have the same right to decide about their lives as others. Decisions on legal significance, e.g. purchase of an apartment, signing of a loan agreement, preparation of a will, can only be made after coming of age. This is called legal

24 Ibidem., s. 50.

25 Ibidem., s. 51.

26 Ibidem.

27 Jan Paweł II, *Do moich Braci i Siostr - ludzi w podeszłym wieku*, Watykan 1999, s. 129.

capacity, i.e. acquiring rights and incurring obligations²⁸.

According to the law, every adult person has full legal capacity. Decisions about legal significance should, however, be taken by a person who is aware of their significance, understands them and is able to communicate them. It is not important whether a decision is the best for a given person, it is important that it is thought out and consciously made. There are situations in life where a person may have difficulty in making conscious decisions on important issues related to health, lifestyle, and property. It can be associated with age, a serious illness, an accident condition when contact with someone is very difficult. At present, Polish law does not provide for too many forms of support in such difficult situations. However, there are laws that can help you solve the problem of deciding yourself²⁹.

These provisions apply to a notary power of attorney to perform specific activities by an authorized person or provisions on a guardian for a disabled person. If any person believes that his rights have been violated in some way, then he has the opportunity to take specific actions. These activities also deal with issues such as ordinary conversation, which seems obvious, but for older people, often lonely or discriminated against, ordinary conversation is a very important factor that can contribute to preventing e.g. theft of personal data³⁰.

Summary

Let us remember that we can seek specialist legal advice in every situation. In all social welfare centers we can get legal advice free of charge or contact social organizations providing free legal advice or legal clinics operating at universities. Social assistance centers, municipal and poviát family support centers help in preparing the claim. It is worth mentioning, however, that victims can also get advice from a legal advisor or lawyer. When a difficult situation arises, often a direct dialogue with a person or organization is very important, especially when it comes to an elderly person who often does not know how to deal with a specific situation that has happened to him³¹.

Help can be given to us by a close person, advisor or mediator. If we believe that our human rights have been violated, it is always worth calling the Ombudsman's free helpline. This will allow us to know if the Ombudsman can deal with our case³².

To be a man of conscience, that is, above all, to listen to his conscience in every situation and not to drown out his voice in himself, although he is sometimes difficult and demanding; it means engaging in good and multiplying it in yourself and around yourself, and never accepting evil, as St. Paul: **«Do not be overcome by evil, but overcome evil with good»** (Rom 12: 21). A part of a homily by John Paul II given on May 22, 1995 in Skoczów

28 Ibidem., s. 130.

29 Ibidem.

30 B. Mikołajczyk, Międzynarodowa ochrona praw osób starszych, Warszawa 2012, s. 29.

31 Ibidem., s. 32.

32 Ibidem.

BIBLIOGRAPHY

- Antonów K., *Prawo do emerytury*, Kraków 2003.
- Błaś A., *Publiczne prawa podmiotowe*, Łódź 2013.
- Compagnoni F., *Prawa człowieka. Geneza, historia i zaangażowanie chrześcijańskie*, Kraków 2000.
- Holzer J. Z., *Demografia*, Warszawa 2009.
- Jan Paweł II, *Do moich Braci i Sióstr - ludzi w podeszłym wieku*, Watykan 1999.
- Kocemba J., *Problemy wieku podeszłego [w:] Medycyna rodzinna. Repetytorium*, pod red. Latkowskiego J.B. i Lukasa W., Warszawa 2007.
- Michalska A., *Uniwersalizm praw człowieka*, Wrocław 2009.
- Mik C., *Zbirowe prawa człowieka. Analiza krytyczna koncepcji*, Toruń 2010.
- Mikołajczyk B., *Międzynarodowa ochrona praw osób starszych*, Warszawa 2012.
- Peres-Białas J., *Urynkowanie usług opiekuńczych dla osób starszych w Polsce – możliwości i ograniczenia [w:] Publiczna troska, prywatna opieka. Społeczności lokalne wobec osób starszych*, pod red. M. Raclaw, Warszawa 2011.

Summary

To sum up, it should be remembered that many people are simply ashamed to talk to another person about their problems or failures, so in particular older people have the option of using telephone lines that offer assistance in certain cases. This procedure allows the elderly to open up, because for some people it is much easier to talk about problems over the phone. Before such a conversation, let's gather and systematize all information so that it is easier to pass it on to our interlocutor. Before taking any action, you should also talk to an experienced adviser. This should help us better understand what kind of issues can be considered and which institution we should address to our problem³³.

In crisis situations, social ailment has a negative impact on a given society. It is widely perceived as a field requiring specific social actions in order to reduce or eliminate a given negative phenomenon which is bothering in a given border area. The cooperation of local and state authorities on both sides of the border should aim at eliminating crises at all levels. Support and assistance for the population, including the elderly, the sick and the socially excluded should be a priority as a basic task for the authorities at various levels. In the 21st century, cross-border areas deserve special consideration in crisis situations. Social issues and problems in these areas touch on the very complex and sensitive issues of everyday life of the people from these areas. Local community, including older people exposed to situations requiring support from the state. Social policy is one of the most important strategies in these areas.

Keywords: *man, regulations, law, elderly person, crisis interventions*

33 Ibidem., s. 30.

ФІЛОСОФСЬКА РЕФЛЕКСІЯ ОСВІТНІХ ТЕНДЕНЦІЙ МЕТАМОДЕРНУ

Камардаш Наталія Володимирівна
аспірант ХНУ імені В.Н.Каразіна
natalkamardash@gmail.com
Науковий керівник –
д.філ.наук, проф. О.М.Перепелиця

Протягом ХХ ст. динаміка подій і перетворень змусила не одне покоління замислитися над суттю існування, природою людини та як поєднати індивідуальне, соціальне і природне максимально ефективно, навіть сам зміст названих понять піддався перегляду, результатом якого стала відмова від однозначних і догматичних визначень. Друга половина минулого століття збагатилася барвами постмодернізму, які, хоча і не всім подобалися (і подобаються), але все ж змусили подивитися на світ інакше, певним чином зумовлюючи сьогодення. Освіта, як ключовий інститут суспільства, стала не тільки об'єктом прискіпливого дослідження і критики, але і тією сферою, що, не зважаючи на стигму «моноліту авторитарності», зазнала суттєвих змін і перетворень, змінивши свій простір, практики та методи. І все ж реальність нам постійно доводить, що «вдосконаленню немає меж», критика освіти триває, вимагаючи більш адекватних, гнучких та оперативних реакцій на вимоги суспільства, визнаючи, таким чином, важливу роль освіти у формуванні суб'єктивності, що транслюватиме певний спосіб буття і мислення в своїй подальшій діяльності. Але чи всі вимоги завжди об'єктивні? Або, слідуючи логікою постмодернізму, чи всі вони мають сприйматися такими? Чи завжди освіта повинна «задовольняти потреби», замість того, щоб залишатися тим інститутом, що сприяє їх формуванню? При чому формуванню не тільки тих потреб і ціннісних орієнтацій, які потрібні для виконання економічно вигідних функцій, а й для того, щоб суб'єктивність була здатна, за словами П. Слотердайка, «переходить від простого оформленого буття на бік формуючого буття», долати свої «лінощі» роботи над своїм внутрішнім світом, реабілітувати, нарешті, епімелсія heautou (піклування про себе), про що так мріяв М. Фуко та згадати/відродити/реалізувати світ «людей у високих культурах», які опікуються тим, «щоб культурний час був часом духовних взірців» [2].

«Безповортне повалення метафізики духу поховало освіту під своїми уламками», - заявив Т. Адорно вже більше півстоліття тому [1, с.138]. Можливо, настав час розібрати ці завали? – здається, саме таке питання можна поставити в межах сучасної тенденції метамодерну, що намагається об'єднати, гармонізувати, вирішити конфлікт між модерном і постмодерном, продукуючи ідею пошуку вирішення проблем через оптимальне поєднання відповідних концептів, повернення окремих атрибутів класицизму,

відторгнення яких, на думку представників метамодерну, дало негативні наслідки перш за все саме для духовної складової нашого буття.

Метамодерн – питання дискусійне, остаточно не оформлене, але вже існує. Сам префікс «мета» для дослідників вказує на оновлення, інновації, тенденцію, що характеризує сучасні суспільства як виразників нового філософського бачення екзистенційних проблем, бачення, що накладає свій відбиток на їх рішення, підходи і відносини [4, с. 35]. Метамодерн – це час пост-іронії в системі осциляторної динаміки сучасної культури, коли ми вимушені «грати потрібні ролі» та навіть прикидатися, згодом реалізуючи реальну поведінку; час необхідності прийняття конкретної позиції, коли потрібно зробити вибір, навіть, якщо немає впевненості в майбутньому і не все, що відбувається навколо, подобається; час необхідності руху і повернення до нарративів і визначень, як засобу «ідентифікувати» світ і орієнтації в ньому; час синтезу модерну і постмодерну в «динаміці коливач» цифрового суспільства, основу якого створюють адаптивні структури і нові аксіологічні акценти. І все це з поверненням до духовних, навіть містичних «джерел» людського сприйняття себе і того, що відбувається навколо, з відмовою від цинізму, скептицизму, непродуктивної критики та готовність до прийняття іншої думки, якщо вона виявиться більш переконливою та продуктивною, до співпраці і конструктивного пошуку спільного, замість зосередженості на відмінностях та взаємному відмежуванні [3]. Ось, загалом, стисла суть метамодерну, який проявляє себе вже досить активно в культурі, мистецтві, «опановує» філософію та освіту. Прикладами метамодерних освітніх трансформацій визнаються освітні моделі північних країн [5], зокрема цікавим є досвід Фінляндії, який останнім часом досить активно презентований і в Україні. Базовими ідеями для цих моделей є особистісне зростання, індивідуальна свобода і цілісність, що реалізуються в автономній освітній системі з певною організацією освітнього простору, як території співробітництва, самоорганізації та особистісної відповідальності.

Освітній досвід включає в себе не тільки академічний розвиток людини, це досвід багатогранний, різнобічний та значущий для подальшого індивідуального та суспільного буття. Чи стане метамодернізм з його прагматичним романтизмом, який не обмежений ніякими ідеологічними підвалинами, закличками рухатися вперед і коливатися між і за межами полюсів модерну і постмодерну [6] мейнстрімом, в тому числі і в освітній практиці, покаже час, але те, що він актуалізує важливі питання, привертає до себе увагу і вже реалізується у важливих суспільних сферах є безперечним фактом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адорно Т. Теорія напівосвіти. *Філософія освіти*. 2017. № 1. С. 128–152.
2. Слотердайк П. Ти мусиш змінити своє життя. *Філософія освіти*. 2014. № 1. С. 76–87. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/PhilEdu_2014_1_7
3. Сюдюков Н. Інтерв'ю с Робином ван ден Аккером. *Metamodern*. URL : <http://>

metamodernizm.ru/robin-van-den-akker/

4. Baciua C., Bocoşa M., Baciú-Urzičăb C. Metamodernism – a Conceptual Foundation. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*. 2015. URL : <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1877042815055731>

5. Gokhan Kilicoglu & Derya Kilicoglu The Birth of a New Paradigm: Rethinking Education and School Leadership with a Metamodern «Lens». *Studies in Philosophy and Education*. 39 (5) : 493-514 URL : <https://link.springer.com/article/10.1007/s11217-019-09690-z>

6. Turner L. Metamodernist//Manifesto. URL : <http://www.metamodernism.org/>

ELDERLY PEOPLE INTERESTED IN ASSISTANCE SERVICES ON SELECTED EXAMPLES

Kawa Janusz, MA
University of Rzeszow
januszkawa@msn.com

In Poland, awareness of the specifics of the problems of older people and the challenges associated with aging populations is increasing. The need to implement measures aimed at improving the situation of the elderly is reflected in the basic strategic and program documents outlining the directions of senior and social policy for the coming years. We are still dealing with an increasing number of elderly people, which in the near future will generate care deficit problems. As researchers note, as the proportion of older people in society increases, more carers will be needed than they are today. Brzezińska and Wójcik emphasizes that the increase in the number of sick people will result in an increased demand for care, which is very exhausting both physically and mentally, and is also expensive¹.

Acting as a guardian is associated with the risk of lowering the quality of life, primarily for family carers. What's more, there will soon be a rapid increase in the number of people reaching the age of 80 and an equally dynamic increase in the number of people who, according to the current law, acquire the right to special treatment due to reaching the age associated with the assumed, rapidly increasing dependence, i.e. people aged 75 years. From 2021, we will see a very rapid increase in the number of people reaching the age of 75, and from 2026 - 80-year-olds. Each time during one calendar year the number of people reaching a given age will increase by 40%. Therefore, it should be suspected that - assuming no major changes in health and fitness - the demand of the elderly for support services will increase dramatically².

1 Brzezińska A., Wójcik S., *Zasoby opiekunów osób starszych i ich uwarunkowania*, Warszawa 2012, s. 12.

2 Ibidem., s. 14.

The increase in the number of older people is a challenge for the state and society, which forces fundamental changes in social policy in all its areas. There is an increase in the demand for medical services and long-term care due to the deteriorating health condition of this population group with age. The need to introduce new forms of huge social assistance services is increasing (e.g. assistant/carer for the elderly, health visitor, adviser)³.

The approach to the protection and care of older people is constantly evolving in the modern world, including definitions and new theories of aging. Nowadays, great importance is also attached to the need for independence of seniors, which translates into home and environmental care over institutional care. Currently, both seniority and subjectivity of the senior are emphasized. Care is primarily based on a foundation of values that are the basis for building ethical attitudes in caring for an elderly person. It is worth emphasizing that the first value is respect for dignity, forbearance, justice and respect for senior dignity. Great importance also translates into the framework of activities of the senior guardian. At the same time, new activities are delegated to institutions that become aid institutions operating both in the environment of the mentee and family carers. It is worth noting that older people are usually looked after by family members who are often unprepared to work with the elderly and who have problems leaving the elderly alone at home⁴.

Social work is a type of professional activity present in developed countries for over 100 years. Nowadays, social work is a profound profession with elements of professional activity of social assistance workers. Is a form of professional activity focused on people as a subject of social work⁵.

The principles of social justice and human rights are fundamental to social work. The mission of social work is social change, which as a result of consciously undertaken and planned activities is to be triggered at the level of the individual, family, social group, community, and indirectly also at the level of the whole society. Therefore, social work can be treated as one of the instruments of social change, while social workers - as agents of change⁶.

There is now no doubt that there will be more and more elderly people in our societies. These people will require care and support and organization of free time due to the constantly increasing life activity of man. The problem of aging populations affects all highly developed and industrialized countries, where the development of science and the emergence of new innovative methods of treatment allows life extension. This raises new problems and challenges, in particular to prepare young people for the implementation of all social tasks that allow them to spend time actively and use the lives of older people in the modern world. This is a difficult task due to the need to include seniors in active social and family life by facilitating access to goods that the modern world is able to

3 Brzezińska A., Wójcik S., *Zasoby opiekunów osób starszych i ich uwarunkowania*, Warszawa 2012, s. 9.

4 Ibidem., s. 10.

5 Ibidem.

6 Wawrzyniak J., *Starzenie się i starość w perspektywie pracy socjalnej*, Łódź 2014, s. 13.

offer. The task of caring for an elderly person in both environmental and psychological aspects is possible to achieve through proper training of an individual with knowledge and skills to support and care for the elderly⁷.

One of the social worker's clients is an elderly person. Social work with older people should be based mainly on creating optimal conditions for their full development and successful aging⁸.

The increase in the pace of the aging of societies in highly developed countries presents governments with new challenges that must focus not only on changes in health care but also on changes resulting from changes in procreation attitudes and behaviors, patterns and family relationships. Depopulation requires social policy to adapt the country's economic activities and oceanization of life to the constantly growing needs and its scale to the elderly. It all comes down to the training of qualified assistants and carers of the elderly, who will be equipped with knowledge and skills to meet the requirements of seniors⁹.

It is also worth paying attention to the need to develop an appropriate pension system that will allow older people to live on such a level that they can live with dignity while taking into account spending on medical care. The phenomenon of aging populations is becoming a big problem in many countries. There are many reasons for this phenomenon. The first is the decrease in the number of births, which is primarily caused by a change in the mentality of young people, the willingness of young people to focus on their careers, and the pursuit of promotion. Another reason for the progressive aging phenomenon is low wages and the host crisis faced by authorities in many countries. It is also worth paying attention to the technological and developmental aspect in many fields of science and in particular medicine, which allows the use of increasingly better and more effective methods of treating diseases that were considered deadly a few years ago. These achievements allow the elderly to live longer and more actively¹⁰.

It should be emphasized that social work with older people is mainly based on creating optimal conditions for their full development. Specific goals include: maintaining the independence of life or independence of seniors, maintaining the activity of the elderly, preparing older people for old age as a phase of life, preventing loneliness and social isolation as well as marginalization and exclusion of older people, social integration of older people, providing a favorable environment for seniors life (tailored to their needs)¹¹.

The implementation of these goals should be understood as the performance of specific tasks, which in practical terms are referred to as social work with the elderly. These tasks include:

- facilitating the maintenance of life independence or making the elderly

7 Ibidem., s. 14.

8 Ibidem.

9 Ibidem., s. 15.

10 Kotlarska-Michalska A., *Wzmacnianie systemu opieki rodzinnej jako ważne zadanie nowoczesnej pracy socjalnej*, Katowice 2010, s. 24.

11 Ibidem.

independent,

- enabling the senior to display various forms of activity, encouraging them to be active, including self-help,

- promoting responsibility for yourself and your life,

- motivating the elderly to undertake various activities in the field of preparation for old age, including upbringing into old age (developing interests, teaching an active way of spending free time),

- familiarizing with important issues concerning the specificity of the aging process and old age as a normal stage of human life (gerontological education) in order to see the values of old age by the senior and shaping positive attitudes towards one's old age,

- help in fulfilling the development tasks of old age (understanding the changes that occur in the body of an elderly person: biological, psychological) and in the local environment that are associated with transformations, as well as accepting the fact of the passing of human life,

- help in organizing family and social life,

- preventing loneliness and loneliness (social isolation of the elderly) by maintaining and developing social contacts of the senior with family, neighbors, local community,

- shaping the support network for the elderly in his living environment,

- providing assistance to an elderly person in solving problems,

- facilitating access to health, educational and cultural institutions for the elderly,

- help in dealing with the elderly with offices,

- organizing free time of older people,

- providing elderly people with means to facilitate spatial mobility,

- help in adapting the apartment to the specific needs of the elderly,

- assistance in obtaining guaranteed benefits (e.g. care services or institutional assistance in the form of a place in a social care home),

- providing information on the rights of older people and actions implemented for seniors¹².

It is also worth paying attention to the scale of migration and its impact on the overall aging of societies in European countries. As a result of the movement of young people for gainful and tourist purposes, it is now possible to talk about a Europe-wide problem which is the aging of societies. Another factor affecting the social life of older people is poor care and lack of support from loved ones. Increasingly, the lack of time for older people on the part of young people is noticeable for everyday matters and problems¹³.

When discussing the situation of the elderly today, the importance of elderly carers and assistants should be emphasized. According to many researchers, both the carer and assistant of the elderly is an identical concept. The carer of an elderly person is an adult, caring for a dependent unit, which requires assistance

12 Krzyszkowski J., *Osoby starsze*, Warszawa 2009, s. 56.

13 Ibidem.

in basic activities resulting from the proper functioning of the body and social life. The tasks of the guardian of the elderly include primarily:

- recognizing and solving care problems and care problems of the sick and dependent person due to various diseases and ages,
- helping a sick and dependent person to maintain social activity,
- popularization of health-promoting behaviors by the guardian,
- performing all care treatments,
- cooperation with a team of caregivers and therapists,
- assisting a nurse in nursing procedures,
- total maintenance of tools and utensils used to perform beauty treatments,
- ensuring a hygienic environment for the sick person and the dependent person,
- assistance in satisfying the basic biological needs of a sick and dependent person,
- activation activities of an elderly person to increase life independence,
- accompanying the elderly in social roles,
- participating in solving the social problems of the senior,
- helping an elderly person to use medical and rehabilitation services¹⁴.

Care for the elderly is an increasingly popular topic also taking into account the current competition barometer, according to which the carer of the elderly will enjoy increasing popularity in the coming years. It is undeniable that the constantly increasing depopulation and aging of societies condition changes in the environment of education and acquisition of skills to care for the elderly. It is worth noting, however, that not everyone is suitable for taking care of an elderly person. Below is a list of the most desirable traits of a guardian's character:

- empathy - this is a particularly important feature, because an ideal caregiver should easily empathize with the current situation of the mentee and his / her relatives. Empathy clearly means the ability to empathize with and understand other people's feelings,
- sympathy and kindness is another feature of a good carer of an elderly person. This is especially important because it is almost a necessary condition to work with the elderly,
- adaptability is another most important feature of a good guardian. It is worth noting that every caregiver should have adaptive skills because the changing working conditions resulting from the home environment of each of the charges is different as well as the charges themselves,
- patience is an equally important feature. An elderly person is often a person who struggles with many diseases and many problems. It is very common for seniors to fight their ailments and have problems with the speed of response to specific situations,
- ease of solving contacts is another feature that every guardian should have. Openness to the world is a key issue when meeting new mentees¹⁵. It is

14 Skalska A., *Geriatry z elementami gerontologii ogólnej. Podręcznik dla lekarzy i studentów*, Gdańsk 2015, s. 101.

15 Ibidem.

worth emphasizing that caring for the elderly is in many respects a very difficult job due to the necessity of psychological strengthening of participation in the suffering of the mentees. Accompanying a senior in his suffering is an interpersonal experience, so it is very difficult to put it in a conceptual category that often objectifies human experience. However, it is worth paying attention to other interpersonal aspects of the caring relationship, such as spiritual and psychophysical relationships. In psychophysical terms, suffering is primarily associated with states of reduced motor and mental value, as well as loss of independence associated with satisfying basic needs, which are often associated with the disease. This condition of the senior is not easy to accept from the point of view of the guardian, who often prefers to believe that the implementation of tasks carried out on a common day makes sense. It is mainly related to relief and bringing specific value to the lives of their clients, who notice and appreciate everything that is done for them. It is worth noting that there are those who have lost faith that something positive and joyful can happen in their lives, which motivates them to engage in cooperation with a caregiver through long-term medical therapy and care and nursing activities. However, this can lead to the belief that caring for the elderly does not stop their condition and prolongs their suffering. The greater the conviction that there are no positive results of care, the less the elderly person's assistant is willing to engage in building positive relationships with those under his care. In such a situation, the guardian becomes passive towards the charges, living in the belief that he prolongs the suffering of the charge¹⁶.

It should be emphasized that the natural expectation of a guardian who notices the results of his work is to observe the improving well-being of the charges and a kind of joy that he could have a positive influence on another person. It can be noticed that spontaneous showing of joy by the guardian in the form of a smile or good humor is the best thanks to himself for the time spent and sacrifices incurred for taking care of an elderly person. There are also situations where the guardian is one during the whole day of the mentee with whom he could talk. The guardian is sometimes perceived by the mentee as a person whom he does not have to strive for in any way and with whom he feels safe and with whom he can talk about his emotions often arising from old age. However, this may affect the growing frustration of the mentee towards the guardian and instead of gestures of joy and gratitude, the gestures of claims and dissatisfaction are born. Often, dissatisfaction is not the result of poor care, but is a form of mobbing and discharging emotions at the caregiver¹⁷.

Poor psychophysical condition significantly affects the well-being of the individual and often reduces the spiritual condition of the elderly. It is also worth noting that the psychophysical and spiritual condition of the elderly is also affected by existential suffering. This is primarily due to the awareness of the elderly and the end of life, as well as reconciliation with the nearness of death, which can come at any time in their lives. It should be emphasized that it is very difficult for

16 Brzezińska A., Wójcik S., *Zasoby opiekunów osób starszych i ich uwarunkowania*, Warszawa 2012, s. 19.

17 Ibidem.

an elderly person to act and enjoy the day in the face of awareness of impending death. That is why it is so important for carers of the elderly to be educated and have appropriate skills when working with the elderly¹⁸.

Participation in the suffering of an elderly person by a guardian is a very difficult experience. On the one hand, the guardian is faced with the necessity of constant and daily contact with the death of those under his care, participates in all struggles and experiences the suffering and fear of dying. On the other hand, in order to be able to interact with the elderly and be able to distance themselves from them, the guardian is forced to reflect on existence and the sense of birth and death. It is worth emphasizing that in personal searches for the meaning of life, it seems necessary to reduce thinking about death from the level of abstraction about the beginning and end of life to a specific level of reflection on death about your loved ones. Then care for the elderly will be perceived by the mentee in a mature way by being able to talk about life-related issues. The guardian should to a large extent be prepared for conversation on subjects related to dying and life, and should also be able to participate in the dies of those under their care and be a real support for them. The support offered by the guardian should be perceived as an attitude denying coldness and indifference towards death. Identification with the elderly is a mature behavior filled with hope and faith understood as a complementary act of the mentee¹⁹.

Helping older people also means providing them with access to care, it is about «the activities of professional and unprofessional services aimed at creating development conditions for the elderly to meet the needs as much as possible by the entity itself. Care for the elderly focuses on creating development opportunities, taking into account the individual individual needs of the elderly. « The number of dependent people who are in the so-called advanced old age (after the age of 80) who require not only support in their daily functioning, but above all care. Therefore, the demand for geriatric care is increasing²⁰.

Institutional care forms include:

- stationary care: allowing 24-hour guarantee of health and care services, depending on the demand. This care is provided in such institutions as: hospices, sanatoriums, nursing homes, rehabilitation facilities, long-term care facilities, geriatric hospitals,

- daycare(semi-stationary): it is mainly profiled by day-care nursing homes, support centers for the elderly, day geriatric hospitals. As part of these forms of assistance for the elderly, social assistance and participation in activation classes are offered,

- outpatient assistance: dedicated to people who do not require constant care, intended only to guarantee the patient access to a given service through short-term contact with the unit. As part of outpatient care, you can distinguish specialized geriatric clinics, rehabilitation, primary health care.

We are currently observing a significant dispersion of services in Poland,

18 Granosik M., *Profesjonalny wymiar pracy socjalnej*, Katowice 2017, s. 56.

19 Ibidem., s. 57.

20 Ibidem.

which results in a lack of coordination of care for the elderly, who is often left alone in the face of numerous problems. It is therefore necessary to decide who should be responsible for organizing home care - whether a family doctor, social worker or health visitor. At present, no one feels responsible for all care. Presumably none of these people can do it alone, because caring for an elderly person requires cooperation of professionals in many specialties and system solutions²¹.

Forms of non-institutional care include:
- environmental assistance: professional social and / or medical care in the client / patient's home environment, created and supported by gerontological care staff. Persons providing services in this area include, among others health visitor, volunteers, social workers, carers / assistants of the elderly,
- home (family) care: exclusively provided by the family, without the participation of specialized staff or institutions²².

BIBLIOGRPHY

- Brzezińska A., Wójcik S., *Zasoby opiekunów osób starszych i ich uwarunkowania*, Warszawa 2012.
- Granosik M., *Profesjonalny wymiar pracy socjalnej*, Katowice 2017.
- Kotlarska-Michalska A., *Wzmacnianie systemu opieki rodzinnej jako ważne zadanie nowoczesnej pracy socjalnej*, Katowice 2010.
- Krzyszowski J., *Osoby starsze*, Warszawa 2009.
- Skalska A., *Geriatrya z elementami gerontologii ogólnej. Podręcznik dla lekarzy i studentów*, Gdańsk 2015.
- Wawrzyniak J., *Starzenie się i starość w perspektywie pracy socjalnej*, Łódź 2014.

Summary

The contemporary phenomenon of population aging is one of the significant problems and issues from both a social and political point of view, in particular the protection of elderly people in crisis situations. Human rights are the basic rights that every human being has, even what he „remembers”. They are based, in essence, on fundamental values, which include dignity, equality and respect due to every human being. Human rights are designed to prevent discrimination and treat citizens in a degrading way for them in difficult life situations. These rights are also the main means to defend the dignity of every human individual. From year to year, the number of seniors is gradually increasing in Poland and in the world. Older people, despite their age, have the right to a dignified existence and personal development. They are often sick. The most common illnesses of the elderly include various types of diseases that require the intervention of specialists. In addition, they have the opportunity to develop and explore their interests. The rights of older people are guaranteed by law and statute. However, it often happens that the rights of older people are violated or not respected, which in turn has a destructive effect on the well-being of the mental and physical health of older people in particularly life-threatening situations. The fast pace of life leaves an increase in disorderly behavior in societies and inhibits reflection time on the lives of older people. In connection with the above, it cannot be said with certainty that the reality of the 21st century will positively affect the successful aging in difficult periods of life that were characteristic of the 20th century.

Keywords: old age, society, human rights, legal regulations, dignity, social exclusion, crisis situations

21 Ibidem., s. 13.

22 Ibidem., s. 29.

РОЛЬ СИМОНА ПЕТЛЮРИ У СТВОРЕННІ ЕМІГРАЦІЙНОГО ВИДАННЯ «ТРИЗУБ»

*Карабардін Андрій Валерійович,
магістрант НПУ імені М.П. Драгоманова
rudycampbell8@gmail.com*

*Науковий керівник –
канд. істор. наук, доц. Т. В. Мелещенко*

Сучасний інформаційний простір – це середовище, що конструюється різними мас-медіа. Саме мас-медіа в умовах глобалізації мають неабиякий вплив на формування масової свідомості, який не завжди є позитивним. Цей факт, наприклад, ми спостерігаємо в умовах «гібридної війни» України з Російською Федерацією, коли різні центри впливу формують меседжі, які корисні їм і які часто спотворюють дійсність. Це добре простежується у питаннях висвітлення історичних подій, значущих для нашої державницької ідеї, де нав'язуються негативні ярлики та стереотипи.

Якщо говорити про сучасний вітчизняний інформаційний простір, то основною метою мас-медіа сьогодні має стати об'єктивне інформування про події в українському та світовому вимірі не лише сучасні, а й минулі. Особливо це стосується висвітлення історичної дійсності, оскільки саме трактування історичних процесів часто використовується для маніпуляції масовою свідомістю. Тому, зокрема, актуальним є дослідження еміграційних видань української періодики, яких особливо в ХХ столітті, існувала значна кількість. Їхньою метою виступало висвітлення різноманітних подій, явищ, які стосувались як еміграційного життя українців, так й земляків, які залишалися під впливом радянської влади. Одним з таких еміграційних видань можна виокремити «Тризуб», який випускався в Парижі в період з 1925 по 1940 рік. «Тризуб» виступав офіційним інформативним осередком УНР в екзилі, намагаючись об'єктивно та в повному вигляді висвітлити життя українців в різних куточках світу.

В контексті розгляду подібних видань важливо розкрити біографії людей, які сприяли їх створенню, проаналізувати, які явища спонукали їх до друку видання. Безумовно, ключовою особистістю в появі «Тризуба» став Симон Петлюра – державно-політичний діяч, головний отаман армії УНР, голова Директорії УНР, а також журналіст та публіцист. Досить примітно, що при аналізі біографії Петлюри значна частина приділяється його особистості як учасника Української революції 1917-1921 років. Проте його «паризький» період життя не є достатньо розглянутим та потребує розширення. Метою дослідження є спроба проаналізувати період життя Симона Петлюри в Парижі в контексті створення видання «Тризуб», яке видавалось в еміграції в період з 1925 по 1940 рік.

Симон Петлюра після свого переїзду до Франції турбувався проблемою політичного життя тутешньої еміграції. В листі до Костя Мацієвича від 25 січня 1925 року, розповідаючи про перший з'їзд української еміграції у Франції та створення на ньому власного місцевого українського центру, Петлюра робить висновок: «Треба вам знати, що ще не всі елементи тутешньої еміграції об'єднані. Дехто працює на польових роботах, а дехто поки що, “в опозиції”, останні – це публіка трохи здеморалізована, трохи дезорієнтована. Але маються надії, що і ці елементи пощастить втягти в загальне русло організації. В кожному разі початок організації вже покладено – і це добре, “бо він викликав певне оживлення” і поглиблення життя по “громадах” окремих...» [2, с. 590-591]. Аналізуючи даний лист, можемо зробити припущення, що Петлюра вже тоді мав певні плани щодо активної роботи з еміграцією у Франції, включаючи розвиток її політичної та національної свідомості, але, можливо, ще міркував над тим, який інструмент може бути для такої роботи ефективний.

Ідея консолідації нації в еміграції була присутня в свідомості Симона Петлюри ще з його періоду перебування в Польщі. В 1923 році під псевдонімом О. Ряст вийшла його стаття «Сучасна українська еміграція та її завдання». В ній Петлюра писав: «Опинившись на еміграції, ми не кинули своєї боротьби за національно-державні ідеали. Той, хто уникає од неї, хто поступає по прислів'ю “моя хата з краю – нічого не знаю”, той свідомо себе виводить з фаланги активних борців нашої справи...» [1, с. 199]. З цих слів видно, що Петлюра продовжував займати активну позицію щодо здобуття незалежності та національного будівництва України, навіть не перебуваючи на її територіях. І задля досягнення поставленої цілі Петлюрою було запропоновано різноманітні шляхи її здійснення. Одним з таких шляхів виступала видавнича справа. Описуючи результати у видавництві української еміграції, Петлюра наголошує не зупинятися на досягнутому та зазначає про важливість видавничої справи, прирівнюючи це до почуття обов'язку перед Батьківщиною [1, с. 224].

Сама ідея про створення подібного до тижневика видання саме в Парижі прийшла до Петлюри ще в квітні-травні 1925 року. В листі до Валентина Садовського від 07 травня 1925 року Симон Васильович, описуючи візит до нього колишнього політичного діяча часів української революції 1917-1921 років Володимира Ковалю пише наступне: «В розмові зо мною В. Коваль порушив між иньшим справу про видання збірника... з огляду на настрій, що доходять з України, а також і еміграційні: люде шукають, думають і приходять до висновку, що «петлюровщину» треба ідеологічно обґрунтувати і розкрити зміст її, як державного і практично-будівничого програму Української Державности...» [2, с. 615-616]. Тоді основною перепорою для створення було фінансове становище: «... але брак грошей – спиняє всі мої давні плани в цій справі...». Але плани з цього приводу Петлюра не полишає і вбачає в цьому досить практичне і актуальне значення, причому не тільки для української діаспори, а й для жителів тодішньої УРСР: «Тим ча-

сом з листів, що приходять з України, а я їх останніми (днями) маю чимало, бачу, що справді попит на таку літературу був би чималий і що вона своєю діло робила б» [2, с. 616].

Загалом, становище Петлюри в Парижі в контексті передумов створення тижневика може виглядати ключовим з точки зору його тодішніх настроїв. Роблячи уроки з власних невдач минулого, реалістичніше оцінюючи свої можливості, Петлюра все ж не полишав надій на незалежну Україну. В Парижі він займається тим, що пише листи з викладеною програмою, зустрічається з членами уряду, різними політичними та громадськими діячами. Вже тоді, в «паризький» період С. Петлюра почав мислити про те, що для досягнення мети треба подолати партійні розбіжності і чвари, і пропонував домогтися ідейної єдності політиків і нації, забезпечити пріоритет державності над партійністю, загальнонаціональних інтересів над класовими, груповими [4, с. 548-549].

Але ще по приїзді Петлюру попередили в поліції, що він не повинен займатися широкою «публічною політикою» та йому дозволено жити лише як приватної особи. На перших порах Петлюра хотів навіть покинути Париж і повернутися до Женеви [3, с. 395]. Але, на нашу думку, сама ідея створення такого ресурсу, який мав на меті консолідувати українську націю спочатку у Франції, а потім за її межами, можливо й залишила Петлюру в Парижі.

Особливо доречно такий ресурс мав зародитися саме в середині 20-х років ХХ століття, враховуючи два аспекти. По-перше, загальна кількість українців у Франції до видання першого числа тижневика сягала близько 25 тисяч людей. Петлюра розумів, «уряд в екзилі» може вижити тільки завдяки організації «трудових» емігрантів [3, с. 398]. Тому для них був би доречним свій український вісник, який буде висвітлювати події, які відбуваються на Батьківщині українців та з їхніми земляками у різних країнах світу.

Другий аспект полягав в тому, що в Парижі, зі слів Петлюри в той час комуністична пропаганда проводилася «відверто», відбувалось зміцнення комунізму, що в країні «вибухова» ситуація, яка подібна російській «керенщині» осені 1917-ого року. Петлюра писав: «Я живу, немов на паризькій Борщагівці чи Деміївці, й бачу, як діти марширують в червоних беретах зі знаками серпа й молота...» [3, с. 395]. Тому видання українського вісника могло ще виступати своєрідною протидією радянському впливу в Європі в інформативному просторі. Об'єктивне висвітлення подій, особливо тих, що відбувалися під червоним прапором, в УРСР, могли послугувати ефективною зброєю щоб продемонструвати Європі реальні комунізму та його наслідки.

Наслідком вищезазначених передумов стало випущене 15 жовтня 1925 року перше число журналу «Тризуб» – обсягом 32 сторінки. Згодом тижневик випускався протягом 15 років, забезпечуючи читачів якісним та доступним наповненням інформації, яка стосувалась українського елемента в УРСР та місцях у світі, куди емігрували українці. Видання, висту-

паючи головним інформаційним органом УНР в екзилі, просувало власну ідеологію здобуття незалежності й державного будівництва, об'єктивно й в повному вигляді намагалося висвітлити громадське й повсякденне життя українців, як і в радянській Україні, так і в еміграції, а також характеризу-вало становище української культури.

Таким чином, можна зробити висновок, що роль Симона Петлюри у створенні еміграційного видання «Тризуб» можна назвати ключовою, оскільки така ідея, на його думку, теоретично мала змогу зберегти перманентність української влади, яка на той момент перебувала в екзилі, об'єктивно висвітлити радянську систему існування, а також зберегти національну ідентичність українського народу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вибрані твори та документи/ Симон Петлюра; Всеукр. т-во «Прогрес» ім. Т. Г. Шевченка, Укр. б-ка ім. С. Петлюри в Парижі, Фондація С. Петлюри в Канаді. – Київ: Довіра, 1994. – 269 с.
2. Петлюра Симон. Статті. Листи. Документи Т. IV / Київський національний університет імені Тараса Шевченка; Центр українознавства; Центральний державний архів вищих органів влади і управління України; Центральний державний архів громадських об'єднань України. – К., 2006. – 700 с.
3. Савченко В.А. Симон Петлюра – Харків: Фолио, 2011. - 415 с.
4. Соддатенко В.Ф. Винниченко і Петлюра: політичні портрети революційної доби. – К., Світогляд, 2007. – 621 с.

ДЕЯКІ ПИТАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ІСТОРІЇ КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ ПОСТКОМУНІСТИЧНОЇ ДОБИ НА СТОРІНКАХ УКРАЇНСЬКОЇ НАВЧАЛЬНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Козак Олена Валентинівна

*Навчально-науковий інститут міжнародної освіти
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
к. історичних наук, ст. викладач
kozak@karazin.ua*

Досвід національних спільнот Центрально-Східній Європи (ЦСЄ) викликав і викликає активну зацікавленість в українських академічних колах, що знайшло відображення не тільки у суто наукових жанрах, але й на сторінках навчальних видань для закладів вищої освіти. Як вторинний жанр наукової комунікації підручники на відміну від первинних жанрів наукової комунікації (наукова стаття, монографія, тощо) складаються на основі вже наявних опорних текстів, найчастіше оригінальних.

Пізнавальні можливості соціальної історії у адекватному розумінні не тільки минулого, але й сучасності є надзвичайно широкими. Вони базуються на зв'язку теоретичних досліджень у галузі соціальної історії з практикою історичного процесу. На сьогодні вітчизняні дослідники з'ясували та визначили провідні принципи та ідеї соціальної історії як течії в історичній науці. Загально відомо, що дослідницька програма соціальної історії постійно еволюціонує та еволюціонує у часі. Зараз у сферу уваги соціальної історії підпадають не тільки соціальні структури та процеси, але й те, як соціальна реальність екстраполюється на свідомість, менталітет, цінності людей – носіїв того чи іншого історичного процесу, як усвідомлюються ними соціокультурні явища, сучасниками котрих вони стали, їх соціальний досвід й таке інше. Проте спроби визначити межі предметно-тематичного поля соціально-історичних розвідок пропри їх численність на сьогодні вважаються безперспективними з огляду на постійні процеси поглиблення спеціалізації досліджень та дроблення на окремі субдисципліни (культурна і соціальна антропологія, етноісторія, демографічна історія, усна історія, історична екологія, історія асоціальних явищ, соціальна історія релігії, локальна історія, історія побуту та повсякдення, історія родини, гендерна історія, історія дитинства, історія культурності, історія праці та громадської діяльності, тощо). У цьому зв'язку є закономірним, що відсутність єдиної унітарної методологічної платформи соціальної історії надає широкі можливості у виборі соціальних явищ, які слугують маркерами для визначення стану суспільства на певних етапах його розвитку. Отже, відображаючи посткомуністичну добу у житті спільнот ЦСЄ, автори навчальних видань у тому чи іншому ступені «приречені» звертатися до різноманітних за змістом дослідницьких програм соціальної історії.

З іншого боку на тематичній спрямованості сюжетів з соціальної історії країн регіону на сторінках навчальних видань позначилося тлумачення самого концепту «Центрально-Східна Європа». Зміст його трактувався по-різному у залежності від політичних обставин [1, 2, 3, с.4] та національної наукової традиції. У дискурсі українських істориків пострадянського періоду зазначений концепт функціонує як ментальний продукт. Критерієм його конструювання є поширення провідних цивілізаційних ідей, які сформували суспільну свідомість населення, а також головні міжнародні події, що відобразилися на долі держав і націй [4, с.439]. Таким чином, саме розуміння історико-географічного конструкту ЦСЄ як воно ствердилося в українській гуманітаристиці на сторінках навчальних видань передбачає апеляцію не тільки до економічних та політичних реалій, але й до предметного поля соціальної історії при висвітленні сучасного досвіду країн регіону.

Спостереження та висновки автора спираються на дослідження контенту підручників та посібників, що побачили світ впродовж 1995 – 2000-х рр., які були схвалені науковою громадськістю, а також пройшли експертизи державних органів управління освітою різних рівнів. Перший підручник стосовно винесеною у назву теми вийшов друком у 2001р. [5] та тісно

пов'язаний з традицією, яка склалася раніше – викладати життя спільнот регіону у нормативних навчальних курсах з історії південних та західних слов'ян, історії країн Європи та Америки.

Інвазії у сферу соціальної історії мали місце не зважаючи на те, що виклад сьогодення країн регіону зазвичай відбувався як виклад їх політичної історії. Попри фрагментарність вони відігравали роль не тільки засобу конкретизації транзитивних процесів, але й дозволяли з'ясувати їх соціальну вартість та наслідки. Йдеться про революції 1989–1991 рр., війни та конфлікти (на теренах колишньої Соціалістичної Федеративної Республіки Югославії, у Придністров'я), що традиційно пов'язане з предметом соціальної історії у межах найбільш загальної дефініції, стан масової свідомості, соціальну поведінку та її нематеріальні мотиви, етнічні конфлікти та етнодемографічні процеси, конфесійний чинник, які були привнесені в історичні дослідження завдяки пошукам «нової соціальної історії». Соціокультурне обличчя національних колективів, як правило, не знаходило відображення на сторінках підручників.

Звернення до дослідницьких програм соціальної історії здійснювалося різними шляхами – через постійне осучаснення фактографії, на підґрунті полідисциплінарного підходу [6], залучення надбань суміжних з історією соціогуманітарних галузей знання, персоніфікацію політичних процесів.

В історію ЦСЄ повернулася людина. «Безіменна» людина була представлена через характеристику масових рухів. Вони розцінювалися як вирішальний фактор створення нової соціальної реальності у процесі демонтажу комунізму, але в Македонії до того ж у зв'язку з вирішенням питання про міжнародне визнання країни у 1992р [7, с.433]. Було звернено увагу на стан суспільної свідомості як маркер соціальних змін. Окремі навчальні видання вказують на масові настрої ейфорії, які з'явилися на тлі революцій 1989–1991рр., та ілюзорні очікування швидкого розв'язання усіх суспільних проблем, що накопичувалися десятиліттями [8, с.212]. Соціально-історичні та соціально-психологічні аспекти, які визначали загальну позицію національного колективу у процесі народження нових держав у регіоні у досліджуваний період, докладно з'ясовуються у зв'язку з ліквідацією Чеської і Словацької Федеративної Республіки [9, с.345–346] та розпадом Соціалістичної Федеративної Республіки Югославія.

У частині текстів мала місце персоніфікація історичних змін завдяки залученню біографічних даних національних лідерів, які були висунуті масовими рухами – В. Гавела (Чехословаччина), В. Меч'яра (Словаччина), Л. Валенса (Польща), Ж. Желева (Болгарія), С. Милошевича (Сербія), Ф.Туджмана (Хорватія). У цьому зв'язку зауважувалося, що їх типовою ознакою, як правило, була відсутність негативного досвіду адміністрування за умов тоталітаризму. Їх взаємодія з соціумом з'ясовувалася опосередковано через виклад неординарних соціальних процесів – революцій 1989–1991 рр., демонтажу соціалізму.

Сутність зазначених революцій досі чітко не з'ясована та визнача-

ється по-різному. У підручниках другої половини 1990-х рр., вони вважалися анти тоталітарними, народними, антикомуністичними за змістом [10, с.78]. Ці визначення збереглися у подальшому [11, с.334; 12, с.376]. Пояснення змісту соціальних перетворень початку 1990-х рр. у країнах ЦСЄ відбувалося з врахуванням людського досвіду попередньої доби та розцінювалося як відмова від нього. Характеризуючи хід транзитивних процесів, первинні та вторинні наслідки соціальної модернізації, автори навчальних видань говорять про поляризацію суспільства та високу соціальну вартість змін [13, с.с.13—15, 18, 50, 148, 152].

Таким чином, контент української навчальної літератури відобразив один з базових принципів соціальної історії – принцип соціального підходу. Інвазії у соціальну історію слугували перш за все засобом деталізації політичних процесів. Опосередковано навчальні видання зафіксували пізнавальні результати дослідницької діяльності науковців як такі, що були пов'язані з сучасним їм людським досвідом національних спільнот регіону. Методологічні підходи соціальної історії є можливим поєднати з різними ідейними переконаннями. Це виявилось продуктивним для розуміння сьогодення регіону у більш широкому соціальному контексті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Лешкович Н.О. Конструювання концепту «Центрально-Східна Європа» в історіографічних дискурсах ХХ – початку ХХІ ст. Дриновський збірник / Дриновский сборник. Т.IX. 2016. С. 275–286.
2. Яровий В.І. 2005. Новітня історія Центральноєвропейських та Балканських країн. ХХ ст. Київ: Генеза, 816с.
3. Газін В.П., Копилов С.А. Новітня історія країн Європи та Америки. 1945–2002 роки. Київ: Либідь, 2004. 624с.
4. Колесник І. Українська історіографія. Концептуальна історія. Київ: НАН України. Інститут історії, 2013. 565с.
5. Зашкільняк Л. (ред). Історія Центрально-Східної Європи. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2001. 660с.
6. Орлова, Т.В. Сучасна політична історія країн світу. Київ: Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2017. 944.
7. Пугач, С.П. та ін. Історія західних та південних слов'ян. Харків: Око, 1998. 461с.
8. Яровий В.І. Новітня історія країн Східної Європи. 40-і – 90-і рр. ХХ ст. Київ: Либідь, 1997. 269с.
9. Яровий В.І. Історія західних та південних слов'ян у ХХ ст. Київ: Либідь, 1996. 269с.
10. Яровий В.І., Антонок С.І., Чепусов А.Т. Історія новітнього часу країн Центральної та Південно-Східної Європи. 1944 – 1994. Дніпропетровськ: ЧП «Промінь», 1995. 165с.
11. Іваницька О.П. Новітня історія країн Європи та Америки (1945 – 2002). Вінниця: Фоліант, 2003. 560с.
12. Горбань Ю.А. (ред). Історія сучасного світу. Соціально-політична історія XV – ХХ століть. Київ: Вікар, 2003. 435с.
13. Кріль М. М. Історія країн Центрально-Східної Європи (кінець ХХ – початок ХХІ ст.). Київ: Знання, 2008. 278с.

THE CONCEPT OF WILL IN THE PHILOSOPHY OF ARTUR SCHOPENHAUER

Kukier Joanna

doktorantka Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

kukier.joa@gmail.com

Introduction

Artur Schopenhauer seems to be a thinker left out of the history of philosophy. He did not have successors, did not create his own school, or aroused as much interest as Kant. Yes, he had a large number of readers, but not as much as Hegel, who at that time was a god of youth. Only towards the end of his life did he win the sympathy of his readers. There was something unique in Schopenhauer's philosophy, something that cannot be transformed, but also fragile and elusive. Many critics have discovered a multitude of contradictions in his system. Jan Garewicz about Schopenhauer: "He assumed the attitude of an objective, disengaged observer, who is interested in the world only as it is, and not as it should be, and at the same time he acted as an inexorable judge." About himself he claimed that his own philosophy had only one thought, but expressed in a thousand ways.

An important point in Arthur Schopenhauer's philosophy is the will - the basic force that rules the world. "[1] The objectification of the will is man, left to endless suffering and pain. The philosopher has quite pessimistic views on life. It is in the nature of a human being and in the nature of all other things that there is a blind drive that is completely mindless. Temporarily satisfied by the further.

In this work, I will try to present the broadly understood concept of will in the philosophy of Artur Schopenhauer.

The world is a manifestation of the will to live

Schopenhauer proposed that the will is a thing in itself. On the other hand, one of his famous predecessors, Kant, argued that the thing in itself was unknowable. "A thing itself means something that exists independently of our perception, and therefore being itself. For Democritus it was formed matter, and in essence it was still for Locke; for Kant it was X; will for me "[2] . In the external world, the phenomenon of reality is the empirical world consisting of elements, finite things, while within this world there is one reality. Multiplicity occurs only in the realm of phenomena, in a space-time manner. It is impossible for there to be more than one supra-phenomenal reality. There cannot be a multitude of things in themselves, and therefore the will is one.[3]

It is puzzling how Schopenhauer came to reason that a will is a thing in itself. When we look inside ourselves, we are able to find reality where the gate to truth is conveniently located. Our "wanting" leads to bodily action. Bodily action and "wanting" are the same. Cognition and multiplicity are mutually de-

pendent. Following this line of reasoning, we can say that the objectified will is precisely this action. Wola becomes a show. As a result, the body is an objectified will that figures as the will given to consciousness. Schopenhauer writes: "For to be-for-something-else is to become a show, and to be-for-oneself is to be wanting; that is why we never reach the essence of things in an objective way, and when we try to find what is deeper from the outside, it constantly becomes something external in our hands - both the core of the tree and its bark; both animal heart and fur; (...) However, on a subjective way, what is deeply available to us at any moment: first we discover it as a role in ourselves, to by analogy with our own essence to guess its mystery in other beings and come to the discovery that the thing itself in to himself, regardless of whether a mind recognizes it, that is, whether it appears in it, it allows itself to be thought of as a will ".[4] The path that leads to knowing the thing in itself leads through our interior. Thanks to this path, we can know the world as a will, starting only with consideration of our body. We prefer to know in ourselves, we are aware of having it. It is man that is the fullest manifestation of will. The human being is given insight into the essence of nature in an act of self-knowledge. What is subjective enables us to understand what is objective. Anyone can understand this intuitively by penetrating themselves. If someone has already found the "key to reality" thanks to intuition, he must share his discovery with the world. However, it should be noted that "these creatures are not attracted to anything, but are pushed by some invisible force behind them."[5]

Schopenhauer sees empirical confirmation of his thesis in every possible stimulus, e.g. the movement of a magnet needle in a compass pointing north, human desire, gravity, etc. It is irrelevant even in what sphere - animate or inanimate - the given stimulus perceives. It would seem to us that the term, for example, "gravity" would be easier to describe as "force" than "will", but Schopenhauer insists on his linguistic choice.

Our philosopher equates "will" with "will to live", they mean the same to him. Metaphysical will is synonymous with empirical reality, and therefore it is a manifestation of the will to live by necessity. Schopenhauer finds a multitude of examples in nature to prove the existence of the will to live. These are examples of animal instincts such as birds building nests for chicks that have not yet hatched; a motherly love that wins over her own love and leads to a mother sacrificing her own life for the young.[6] These instincts are designed to enable the species to survive, satisfy hunger or procreate. Schopenhauer believes that "the will to live (...) is the only true expression of its essence. Everything pressures and strives for organic existence, ie for life, and then to intensify it as much as possible; in animal nature it is obvious that the will to live is its fundamental key, its only unchanging and unconditional property " [7] . Sometimes, however, one might get the impression that the individual is completely indifferent to nature, and even that nature is tending to its undoing. It is in nature's interest to preserve the species of the individual, and when it no longer meets the conditions of that end, it is unnecessary. It would seem that nature only cares about preserving

all of its own ideas. It is only to ensure that no form is lost in the order of time and causality: “individuals flowed like water in a stream, while ideas continue as one stream; only a lack of water could make them disappear.” [8] When we pay attention to human life (pursuit of money, the development of technology, industry, trade, various inventions), we can get the impression that all this rush serves to raise the standard of living, comfort - which also results in maintaining the species. [9] The will to live is an inalienable quality of both human and animal nature. An individual whose life is in danger will try to save his life at all costs and will be glad to the coming help. [10] Of course, Schopenhauer does not reduce human capacity only to drives that are designed to keep an individual alive. The character of the will is the leading function of reason which represents the will to live. The world does not result in the will to live, it is the world that comes out of that will.

Voluntarism and determinism

One of the most important issues that have been considered in the history of philosophical thought is the problem of the cause-effect relationship. Schopenhauer devotes his journal “Voluntarism and Determinism” to this issue. Determinism assumes that there are no unconditional events in the world, that is, events that are not dependent on other events. The position of determinism occurs in two versions of the so-called strong determinism (its extreme version), assuming that the state of the system at any moment determines the states of this system at any earlier or later point (in science, the system is thus determined by an isolated system) and weak determinism (or moderate) assuming that the states or changes of the states of the system are not clearly defined but are subject to certain types of conditions [11]. On the other hand, voluntarism is a philosophical view that the will is the main or only factor of cognition and the essence of being. Schopenhauer believed that the will is a unique type of overriding force that rules and guides the world.

According to Schopenhauer, the law of causation is absolutely unconditional. All possible actions of beings walking on this world are always absolutely necessary, caused by specific causes - nothing happens by chance. These reasons can be various stimuli and motives, such as, for example, planned human activity. Causality recognizes no exceptions, and the absolute in general is dependent on it. Whatever happens - and it doesn't matter whether it is a completely trivial matter or of great importance - it is simply necessary. Schopenhauer compares the world to the design of a watch that is meticulously assembled and wound. The world is a kind of mechanism that has a goal invisible to us, but an invisible force is constantly pushing all events forward. Even if we assume that the beginning took place, nothing will change. Why? The state of the beginning will be determined by the state after it, the next state, and so on to infinity. The chain of causality triggers any phenomenon that has only occurred. Human actions result from specific factors. Firstly, they are related to the character of the individual, which, according to the author, is unchanging and, second, to the underlying mo-

tives that are allegedly unchanging. Personally, it seems to me that character is inherited, inherited only at a low percentage, and depends on a multitude of other factors, e.g. the environment in which the individual grew up. I am also not entirely sure if the motives can be unchanged. After all, both character and motives identify with causation and are part of the course of the world.

Schopenhauer writes: “the world with all its contents appears to us as pointless, and therefore the incomprehensible play of perpetual necessity (...). There is something in this unquestionable, irresistible view of the world that raises our objection (...). Avoid this can actually only be done if it is assumed that everything that exists in the world is, on the one hand, a phenomenon, determined absolutely by the laws governing phenomena, and on the other hand, it is in fact a will, and it is simply free will “[12]. We have individual will, so we do not have to succumb to necessity (that is, determination by will as our essence). We are conscious of the will, everything else is imagined as a phenomenon.[13] “Gateway to the truth”, according to Schopenhauer, is the experience of the will, which must be independent, because it is in this form that it is free will. Free will is not subject to any rules or is not dependent on anything, which “guarantees as much freedom as is needed to counterbalance the absolute necessity that governs the fate of the world”[14]. We can assume that the world is only an ordinary mechanism, which has everything already assumed from above, or that the essence of the world is the existence and essence of things, not their movement. Man is given independence, has the ability to act and is the fullest manifestation of will. All creatures operate under the pressure of necessity, while the nature of their existence is due precisely to freedom. The question is. What is the purpose of the will? The goal of the will is itself, it exists for itself and is conscious of itself. However, the main enemy of freedom is fate or chance. In order to protect freedom from them, it must be transported to the sphere of existence from the sphere of action. Unfortunately, certain movements and actions cannot be prevented from being necessary. In this way, reality becomes a “string puppet theater,” but this is an inevitable consequence of determinism. If he does not give in to fate, he will succumb to blind necessity - which is somewhat nonsense, because freedom would seem to let you choose between different motives. Here is where the absurd comes in; If in a performance in a puppet theater (which are pulled by strings) it is performed unplanned, it is ruled by blind necessity, but if it is done correctly, it is guided by this fate. The only thing that can save from this absurdity is the knowledge that “The being and essence of every thing are already a manifestation of truly free will, which recognizes itself in them.” [15] Individual will is guided by reason in order to survive and be a manifestation of the will as a thing in itself as long as possible.

Escape from surrender to will

According to Schopenhauer’s beliefs, submission to the will is the epicenter of possible evil. It is wrong to submit to what the will to live dictates. The author claims that the human mind is able not only to satisfy physical needs,

but also a sphere that goes beyond the limits of these needs. You could say that the mind “produces” energy (excess energy) that could satisfy a biological and practical function. A human being could escape from conflicts, selfish struggle for oneself, rat race, various desires and struggles. Schopenhauer presents two options for escaping submission to the will.

The first way is aesthetic contemplation, the temporary path of art - escape through art. In this contemplation, man becomes only an external observer. When I look at an object that definitely interests me, it will fascinate me in terms of its artistic value - it may be a painting in a museum, it may be a natural object or a controversial sculpture at an exhibition of young artists - anyway, I am just an observer. Following this line of reasoning, I come to the conclusion that I am only an “instrument” of the will. It may happen, however, that a given object will not be the point of my fascination, but I will draw attention to it only in terms of its aesthetic meaning. In this case, I will still be a disinterested observer, but no longer interested (and not an interested observer, as in the previous case). This is how I free myself from submission to the will, even for a moment. [16]

Schopenhauer links the theory of this escape through aesthetic contemplation with a metaphysical theory that is well known to us. Namely, he is referring to Platonic ideas. The direct objectification of the will are ideas which are: “specific kinds or primal unchanging forms and properties of all natural bodies, both inorganic and organic, as well as universal forces that manifest themselves according to the laws of nature.”[17]. There are ideas, for example, of the forces of nature (such as gravity), there are ideas of species (which we should not confuse with the forms of things), but there is no such thing as the idea of kinds. The individual members of the species are called “empirical correlates of ideas.” Schopenhauer identifies Plato’s ideas with his own, if only because the idea is an endless archetype.

Contemplation of art directs us towards the “revelation” of the essence of reality at the base of the world seen without penetrating it, and thus temporarily escaping the pressure of the objectifying will.

“[...] in what is beautiful, we always capture the essential and primal figures of animate and inanimate nature, i.e. their Platonic ideas, and [...] the condition for this approach is their essential correlate, a free subject of cognition, i.e. pure intelligence without intentions or goals. As a result, with the appearance of an aesthetic approach, the will completely disappears from consciousness. “[18]

Schopenhauer seems to have borrowed from Plato (whom he admired very much) the theory of ideas (noting that aesthetic contemplation allows for a momentary escape), but without linking the terms of will as blind torment. Man, by devoting himself to aesthetic contemplation, grasps ideas, leaving aside various desires.

An artistic genius can see ideas and visualize them in his own works of art. The viewer of the work is a witness to grasping the idea and thus rises above time and changeability.

Schopenhauer was not only a philosopher - he was also an artist. His sys-

tem is not only a work of thought, it is also a work of art. Placing the “genius artist” on a pedestal is one of the elements akin to the spirit of Romanticism. Schopenhauer writes a lot about the relationship between the common man and the artistic genius. The latter is able to express ideas in his own works and capture them. He also writes that practice and exercise lead to an improvement in the technique of supervising ideas. If someone does not have the ability, he is not referred to as an “artist”. Schopenhauer first writes that every artist has the ability to work creatively. Then we can read that each individual who is only capable of, for example, an artistic evaluation, participates to a certain extent in genius. The common man can participate in genius even by viewing. A man with a genius sees ideas and shows them with an artistic creation (he supports this ability by improving his technique).

It is irrelevant what exactly a person contemplates, it is important that at least for a moment he can free himself from submission to the will. At this point, the mind rests and ceases to be a tool to satisfy its physiological motives - it becomes purely objective and its point of view becomes completely disinterested.

Schopenhauer also presented a lasting salvation, not just a temporary one.

Liberation from submission to the will can be obtained by rejecting the will to live (which is manifested in selfishness, conflicts, hatred, etc.). The negation of will must be presupposed by morality, if it exists at all. Man is the objectification of the will[19] therefore, the negation of the will will be man’s contradiction to himself, it will be an endless mortification, an asceticism. The method of asceticism is more effective than temporary release through aesthetic contemplation.

Schopenhauer believes that life is a crime in itself, and even forms the statement that it is original sin. According to him, it is the will that must suffer the punishment, because it is she who is to blame. Original sin must be atone with suffering. “If it were possible to throw all the suffering in the world on one scale, and all the blame in the world into another, then the arrow would certainly not move.”[20]. The will suffers in the very objectification because it objectifies itself.

We can get the impression that if the will cannot be satisfied, since it is to blame for everything, the only way to free ourselves from the suffering caused by dissatisfaction will be suicide. However, this is not so. In slower than wanting you can only be achieved through the denial of the will to live, that is, by contemplation or aesthetic asceticism. Committing suicide, that is destroying the phenomenon which is the body, the individual manifestation of will, will not destroy “wanting”. It only releases you from feeling unsatisfied because you lose the consciousness that results from having a human body. Therefore, Schopenhauer condemns suicide as a manifestation of will-affirmation, because a suicide wants to live, wants to be satisfied, but cannot achieve it, and suffering becomes too unbearable both mentally and physically. The will blocked in this way prefers to eliminate its individual manifestation rather than wait for the individual to realize that only negation will free him from “desires.”

Schopenhauer states that suicide is more an act of the will, submission to

it. It is not a negation of it, because a person who deliberately takes his own life does it only to escape from a specific evil.[21] Man would not kill himself if escape were possible by another route. We find a certain contradiction here, namely taking one's own life by a manifesto of the hidden will to live. In conclusion, negation must take a different shape than suicide.

It is difficult to understand why the will negates itself. The will objectifies itself and should reject what it expresses. Schopenhauer himself admits that this is self-contradictory. Whether there is an absurdity here or not, an act of self-negation can nevertheless occur. The will is essentially free, it negates itself, it completely rejects itself. Schopenhauer allows an exception to the notion of determinism. Someone who kills himself continues in time, but rejects the reality given to him - "overthrows the will". This is another paradox, but also another argument that "the will goes beyond the principle of a sufficient reason".[22]

Freedom of the human will

The question of the freedom of the human will was raised many times by Schopenhauer. It has been mentioned in works such as *The World as Will and Presentation* and the *Quadruple Source of the Sufficient Reason Theorem*. It is an indispensable element and completes the whole of the philosopher's basic views. She also had the entire hearing entitled *About freedom of the will*, where this issue has been fully described. Schopenhauer wrote it especially for a competition announced by the Royal Norwegian Scientific Society. This hearing took first place. The commission posed the following question: Is it possible to prove freedom of human will on the basis of self-knowledge?[23]

The thinker begins his answer by explaining the concept of "freedom." The author surprisingly suggests that this concept is negative when considered strictly. He explains this with the fact that "freedom" indicates the absence of what blocks, prevents, and disturbs.

Three types of freedom can be distinguished: physical freedom, moral freedom, intellectual freedom.

Physical freedom is the absence of material obstacles that hinder the use of things. We say "free fitting room" and this trivial example also means no onerous conditions. These obstacles are plentiful and they hinder the will. Physical freedom also applies to the activities of human and animal beings (who are not constrained in the implementation of their will). This type of freedom, according to Schopenhauer, is undoubtedly the most common. It is on this that an uneducated philosopher will base his statement. An uncomplicated mind will deduce the sentence: "I am free because I can do what I want." Self-awareness will only give us such an answer. Physical freedom is popular. The following freedoms are already philosophical.[24]

The difference between physical freedom and moral freedom is that the former is limited by material obstacles, and the latter is limited by motives. These motives consist of various factors and they influence a given individual in different ways. The statement: "I do what I want" or "I act according to my own will,

if nothing outside is embarrassing me” is not true. There is of course the information that if I want to, I can do it, I can do it, but nothing is said about freedom or the necessity to “want”. The problem changes the meaning from “can I do what I want” to “why I want” or, in other words, “what makes me want”. There is also the question of whether my “desire” is determined in itself, and if so, where is there room for freedom, and whether this “desire” may not be determined at all? Is it possible to be able to wake up as opposed to a physical obstacle tie and thwart the activity, which is consistent with the proper will? Schopenhauer’s sentence is as follows: “A wake-up call can never act like a physical obstacle; because the latter in general easily exceeds the human body forces unconditionally. On the contrary: the motive can never be neither invincible by itself, nor can it possess unconditional power; on the other hand, it can always be outweighed by a stronger motive “[25]. In other words, in the face of a physical obstacle, we will say that we cannot do something, but in the face of the obstacle of the opposite motive, we will rather say that we do not want to do something. Immediately noticeable given to our consciousness is that physical obstacles determine us to act or act of some kind. More difficult to observe and accept is that a motive which is immaterial - e.g. information - determines us to do something.

One more type of freedom remains to be described - intellectual freedom. Intellect mediates between the will and motives, it mediates between them. It is a cognitive faculty that affects the will. Schopenhauer calls it the “medium” of motives. “But this will can decide only in accordance with its nature (i.e., with the individual character of man) and manifest itself unhindered, in accordance with its own essence, as long as this” medium “motives are in a normal state, i.e. actions correctly, presents the will to choose unadulterated motives as they exist in the real outside world “[26] In this case it can be said that man is intellectually free. His will responds to a motive, which results in action. However, the wake-up call may be bogus. Imagine the situation where the nurse mistakenly gives the patient the wrong medicine, which in turn turns out to be poison to the patient and kills him. She was convinced all the time that her action would help heal the patient. In this case, the will cannot act as it would, if the stimuli did not reach it unadulterated by the intellect. Wake-up calls may be false in the following cases: in states of insanity, involuntary mistake, drowsiness, etc.

The crimes arising from these motives are not so reprehensible because they stem from the most correct assumption that “the will is not morally free and that then it cannot be directed, but that it is coerced by the motives: according to these are opposed by stronger opposing motives in the punishments they threaten to all possible motives of the crime, and the penal code is nothing more than a list of motives against acts of crime”.

Sometimes, however, the will of the intellect cannot be fulfilled. One of the reasons why this happens is the so-called affect or - “ sudden and violent agitation of the will, caused by the performance .” It can be a wake-up call so vivid that it covers all the others - even the more rational ones. Schopenhauer believes that you cannot punish a man who was motivated by this because he was

deprived of intellectual freedom at a given moment and could not objectively consider the possible consequences. Most crimes are committed out of a lack of intellectual freedom, according to Schopenhauer, the perpetrator of the crime should not be punished because he was incapable of considering his act. There is no place for undetermined acts in our world. The philosopher objects to the fact that a free act must be an act without a cause. To confirm the above words, let me quote a fragment of the work: “And this is by no means a figurative or an exaggeration, but quite a dry and literal truth that, like a ball on a billiard, you don’t start to move until you hit it, don’t get up from your chair until some wake-up call picks it up, or he will not tear off: but then it is necessary and inevitable, like the rolling of a ball after receiving a blow. And to expect someone to do something that is not encouraged by profit is the same as to expect a piece of tree to move towards us, although no rope pulls it. (...) If we accepted the freedom of the will, every human the action would be a miracle that cannot be explained - an effect without a cause.”

The thinker wonders to what extent man achieves freedom and whether it is possible at all. The motto of the work is “Freedom is a mysterious miracle”, which to some extent allows us to assume that this topic may be difficult to unravel.

Summary

The work of Arthur Schopenhauer was called one of the most unsystematic philosophical systems. A great number of contradictions have been found in his writings. It should be noted, however, that all the thinker’s concepts are diverse, rich and multi-threaded. J. Garewicz tells us to pay attention to an important issue in Schopenhauer’s philosophy: “the issue of freedom is an invisible axis organizing the whole of the philosopher’s reflection, a central issue in which the metaphysics of the will merges more or less consistently with the epistemological and ethical reflection.”

Philosophers can be helpless when faced with the issue of freedom of the will. Schopenhauer states that this freedom exists because there is responsibility. Does the question of responsibility towards the objectified will (only it is truly free) make sense? Responsibility works when necessary; at the moment of objectifying the will.

Man is an objectified will and cannot be blamed for a character which, according to Schopenhauer, cannot be changed and which is a gift from nature. Only character can be explained by acts of will. Man has the ability to objectify the will - he decides what to be. Existence outside himself is only his free will. Man’s decisions have the features of a will, and as a result they become its provisions. Freedom is not about acting at will, but about being who you are.

In conclusion, Schopenhauer shows the will (following Kant’s footsteps) as “a thing in itself” and the intellect as a secondary product of the universe. Will is a desire that is inherently impossible to satisfy. Temporary relief and escape into “desirelessness” is provided by art, because works of art are an expression

of eternal and unchanging ideas.

BIBLIOGRAPHY:

1. Garewicz J., *Schopenhauer* , Wiedza Powszechna, Warsaw 1988, p. 185.
 2. Hempoliński M, *Contemporary philosophy. Introduction to issues and directions* , PWN, Warsaw 1989, pp. 251-253.
 3. Cf. Przyłębski A., Schopenhauer's approach to the issue of freedom [in:] Andrzejewski B., Przyłębski A. (ed), *Reconstructions-receptions-interpretations*, Poznań Society of Friends of Sciences, Poznań 1991
 4. Schopenhauer A, *The World as Will and Presentation* , vol. I, PWN, Warsaw 1995.
 5. Schopenhauer A, *The World as Will and Presentation* , vol. II, PWN, Warsaw 1995,
 6. Schopenhauer A, *On the freedom of the human will* , Wydawnictwo Zielona Sowa, Kraków 2006,7. Tatarkiewicz W *Historia Filozofii 2* , PWN, Warsaw 1970, p. 218
- [1] J. Garewicz, *Schopenhauer*, Wiedza Powszechna, Warsaw 1988, p. 10
- [2] Translated by Jan Garewicz, Polish translation: *Parerga and Paralipomena* , vol. II, Kęty 2004
- [3] Copleston Roz. XIII
- [4] A. Schopenhauer, *The World as Will and Presentation*, vol. II, PWN, Warsaw 1995, p. 94.
- [5] J. Garewicz, *Schopenhauer* , Wiedza Powszechna, Warsaw 1988, p. 185.
- [6] *Ibid*, p. 183.
- [7] A. Schopenhauer, *The world as will and representation* , vol. II, PWN, Warsaw 1995, p. 05.
- [8] *Ibid*, p. 507.
- [9] F. Copleston, *Historia Filozofii* T. VII, PAX, Warsaw 1995, chapter XIII
- [10] J. Garewicz, *Schopenhauer* , Wiedza Powszechna, Warsaw 1988, p. 183
- [11] M. Hempoliński, *Contemporary Philosophy. Introduction to issues and directions* , PWN, Warsaw 1989, pp. 251-253.
- [12] A. Schopenhauer, *Die Welt als Wille und Vorstellung*, [in J. Garewicz, *Schopenhauer* , Wiedza Powszechna, Warsaw 1988, p. 179]
- [13] W. Tatarkiewicz *Historia Filozofii 2*, PWN, Warsaw 1970, p. 218
- [14] A. Schopenhauer, *Die Welt als Wille und Vorstellung*, [in J. Garewicz, *Schopenhauer* , Wiedza Powszechna, Warsaw 1988, p. 178]
- [15] . *Ibid*, p. 181
- [16] Copleston, *History of Philosophy*, Vol. VII, PAX Publishing Institute, Warsaw 2005, p. 242
- [17] A. Schopenhauer *The world as a will and representation* T. I, Wydaw. Scientific PWN, Warsaw 1995. p. 270
- [18] *Ibid*. p. 357
- [19] *Ibid*, p. 246
- [20] A. Schopenhauer *The world as a will and representation* T. I, Wydaw. Scientific PWN, Warsaw 1995. p. 532
- [21] Copleston, *History of Philosophy*, Vol. VII, PAX Publishing Institute, Warsaw 2005, p. 246
- [22] *Ibid*, p. 248
- [23] Collective work edited by Bolesław Andrzejewski and Andrzej Przyłębski *Reconstructions-receptions-interpretations, [Schopenhauer's approach to freedom, Andrzej Przyłębski]* Poznań Society of Friends of Sciences , Poznań 1991
- [24] A. Schopenhauer, *On the freedom of the human will* , Wydawnictwo Zielona Sowa, Kraków 2006, p. 9
- [25] *Ibid*, p. 11
- [26] *Ibid*, p. 86

INSTITUTIONAL DETERMINANTS OF INNOVATIVE DEVELOPMENT IN THE KNOWLEDGE-BASED ECONOMY

Smorzewska-Mickiewicz Bożena

University of Szczecin, doctoral student

bozibuzi@wp.pl

Lisowska-Szron Irena

University of Szczecin, doctoral student

irena.szron@gmail.com

Introduction

The global transformation of the international order in the 1990s created conditions in Poland and Ukraine for autonomy and economic independence. However, like the rest of the former Union of Soviet Socialist Republics (USSR), Ukraine and Poland faced difficulties in reconstruction in both the economic and political spheres. Transformation makes sense only when the efficiency and competitiveness of the economy, the standard of living, the quality of human resources, and the natural environment increase [1, p. 24].

The interrelationships between institutional transformation and innovative development can be found in the literature on the subject: Joseph A. Schumpeter (1942–2003), William J. Baumol (2002), Klaus Schwab - World Economic Forum (2018) [2].

Nowadays, the great challenge of both countries is to create conditions for using the innovation in terms of economic growth and competitiveness of companies, to understand and define determinants. Innovation is now considered a key factor in economies and enterprises. A prerequisite for achieving economic growth in Poland and Ukraine is the growth of enterprises' innovativeness and the broadly understood innovation policy. Most activities related to the innovation policy are co-financed from the European Union funds.

Structural funds of the European Union support activities such as investments in modern technologies and equipment in companies, obtaining patents, joint innovative projects of enterprises and scientific institutions, the activity of business clusters or technology transfer centers, the creation of laboratories for users of science and technology parks. Public innovation policy instruments in Poland are therefore diversified and include subsidies for innovation for companies, pro-innovation institutions, and universities for various purposes, such as investments and research and development works, special loans, tax exemptions, creation of a pro-innovation infrastructure in the form of technology parks, regional preparation and national innovation strategies, protection of intellectual property rights, promotion of knowledge networks, etc.

The subject of the research are institutional conditions that determine the provision of innovative development in Poland and Ukraine. The article charac-

terizes the knowledge-based economy and analyzes institutional determinants in Poland and Ukraine. The specifics and priorities, support systems, and possibilities of current and future cooperation were taken into account.

Knowledge-based economy

The term Knowledge-Based Economy entered the canon of economic vocabulary for good in the 1990s (Keith Smith, Peter F. Drucker, Lester C. Thurow) [3, p. 6; also 4, pp. 6-20; and also 5, p. 13]. However, as early as 1960, Peter F. Drucker used the notions of ‘work based on knowledge’, and in the book published in 1993 the term ‘knowledge society and knowledge economy’ [4, p. 6]. Drucker treats the Knowledge-Based Economy “as an economic order in which knowledge, not labor, raw materials or capital, is a key resource; a social order in which knowledge-based social inequality is the main challenge; and a system in which government cannot be seen as having to solve social and economic problems “[4, p. 17].

An interesting approach to Knowledge-Based Economy is presented by Antoni Kukliński, who draws attention to the fact that the concept of a knowledge-based economy was introduced to economic sciences to emphasize the new, emerging paradigm of sustainable development, the process of which is driven by knowledge and innovation. The essential carriers of the Knowledge-Based Economy are science, high technology industries, services saturated with information and knowledge. One of the main pillars of knowledge is the development and rational use of human resources [6, p. 165]

Knowledge as the foundation of a new concept of development is referred to in the definition contained in the joint OECD and World Bank report, “in which knowledge is created, assimilated, transferred and used more effectively by enterprises, organizations, individuals and communities, conducive to the rapid development of the economy and society” [7, p. 7]

The Knowledge-Based Economy is based on four pillars. They were proposed at the forum of the World Bank in connection with the creation of a specialized methodology for assessing the progress of countries which include:

1. Institutional and legal environment (system of economic incentives) - takes into account the level of protection of property rights, tariff and non-tariff barriers, state of legal regulations.

2. Innovation systems - include the number of people employed in the R&D sector, the number of scientific and technical publications, patents.

3. Education and training - the condition and effectiveness of education based on the percentage of people over 15 who can read and write, and enrollment in secondary and higher education.

4. Information infrastructure - the number of telephone lines and computers per 1,000 inhabitants, the number of Internet hosts per 1,000 inhabitants [8, p. 14].

Material and methods

The subject of the research are institutional conditions that determine the provision of innovative development in Poland and Ukraine. Participation in the study took place as part of the “Institutional determinants of innovative development in the knowledge-based economy” course at the Dragomanov National Pedagogical University and the Dragomanov International Professional Development Center, on September 14-27, 2020. Location: on-line platform, remote internship.

For our further considerations, the publication by Vasyl Lagutin and Yuliya Yasko “Institutional determinants of innovative development in the economy of the XXI century” [9] will be important. The analysis was based on the research of The annual European Innovation Scoreboard (EIS) [10] and The Global Innovation Index [11].

Results and discussion

A high level of innovation in the economy is one of the key factors leading to its competitiveness and modernization. The development of innovative business ventures is a strategic goal of states, financial institutions, or enterprises.

The annual European Innovation Scoreboard (EIS) provides a comparative assessment of the research and innovation performance of the EU Member States and selected third countries and the relative strengths and weaknesses of their research and innovation systems. Since 2012, innovation performance increased in 24 EU Member States and decreased in only three. Performance has increased the most in Lithuania, Latvia, Portugal, and Greece, and decreased the most in Slovenia and Romania. The process of convergence within the EU, where lower-performing countries are growing faster than higher-performing countries, has continued in 2019 [10, p. 6]

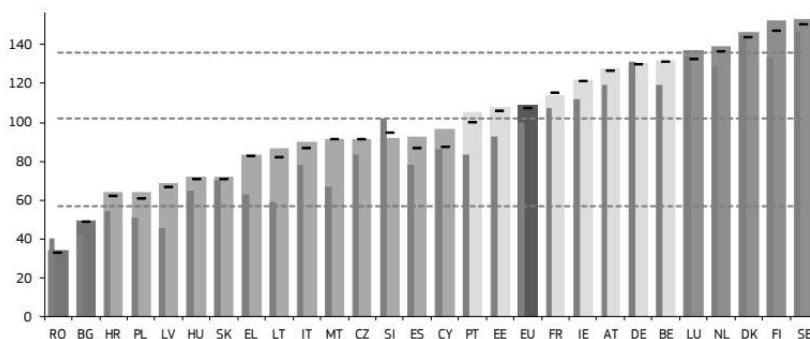

Figure 1. Performance of EU Member States' innovation systems

Legend: Coloured columns show countries' performance in 2019, using the most recent data for 27 indicators, relative to that of the EU in 2012. The horizontal hyphens show performance in 2018, using the next most recent data, relative to that of the EU in 2012. Grey columns show countries' performance

in 2012 relative to that of the EU in 2012. For all years, the same measurement methodology has been used. The dashed lines show the threshold values between the performance groups, p. 7.

Source: European innovation scoreboard 2020, https://ec.europa.eu/growth/industry/policy/innovation/scoreboards_en

The first group of INNOVATION LEADERS includes 5 Member States where performance is above 125% of the EU average. The Innovation Leaders are Denmark, Finland, Luxembourg, the Netherlands, and Sweden.

The second group of STRONG INNOVATORS includes 7 Member States with a performance between 95% and 125% of the EU average. Austria, Belgium, Estonia, France, Germany, Ireland, and Portugal are Strong Innovators.

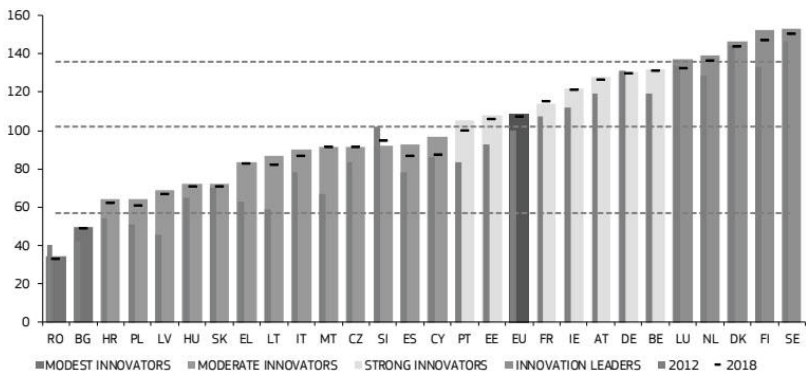
The third group of MODERATE INNOVATORS includes 13 Member States where performance is between 50% and 95% of the EU average. Croatia, Cyprus, Czechia, Greece, Hungary, Italy, Latvia, Lithuania, Malta, Poland, Slovakia, Slovenia, and Spain belong to this group.

The fourth group of MODEST INNOVATORS includes two Member States that show a performance level below 50% of the EU average. This group includes Bulgaria and Romania. Compared to last year's edition, Luxembourg joins the group of Innovation Leaders, and Portugal joins the group of Strong Innovators [10, p. 13]. For the Moderate Innovators, performance has been increasing continuously since 2012, with a growth acceleration in 2018. For 12 Moderate Innovators, performance has increased, and it only decreased for Slovenia. Poland showed strong increases in 2018 and 2019 which led to an overall performance increase of 13.0% points compared to 2012 [10, p. 17].

The Innovation Leaders and most of the Strong Innovators located in Northern and Western Europe, and most of the Moderate Innovators in Southern and Eastern Europe, and all Modest Innovators in Eastern Europe

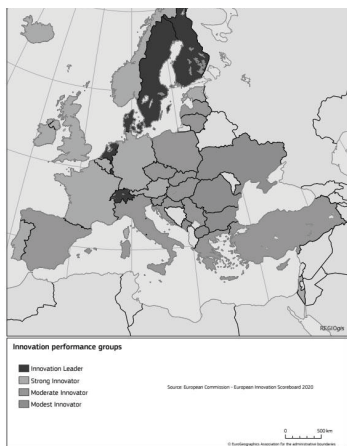
Figure 2 illustrates that performance in 2019, when compared to 2012, is higher for 24 Member States. Compared to 2018, performance in 2019 has improved for 25 Member States. The Innovation Leaders and most of the Strong Innovators are located in Northern and Western Europe, and most of the Moderate Innovators in Southern and Eastern Europe, and all Modest Innovators in Eastern Europe [10, p. 13].

Figure 2. Performance of EU Member States' innovation systems. Innovators

Legend: Coloured columns show countries' performance in 2019, using the most recent data for 27 indicators, relative to that of the EU in 2012. The horizontal hyphens show performance in 2018, using the next most recent data, relative to that of the EU in 2012. Grey columns show countries' performance in 2012 relative to that of the EU 2012. For all years, the same measurement methodology has been used. The dashed lines show the threshold values between the performance groups, p. 13.

Source: European innovation scoreboard 2020, https://ec.europa.eu/growth/industry/policy/innovation/scoreboards_en

UE and neighboring countries' innovation systems

Innovative development can be achieved through effective institutions embedded in appropriate business practices. Higher quality institutions contribute to innovative development, while lower quality institutions have a negative impact on this process.

Economic development implies a progressive change in the institutional environment of the national innovation system [9, p. 74]. Map 1 shows the performance of European and neighboring countries' innovation systems.

Map 1. The performance of European and neighboring countries' innovation systems, p. 26.

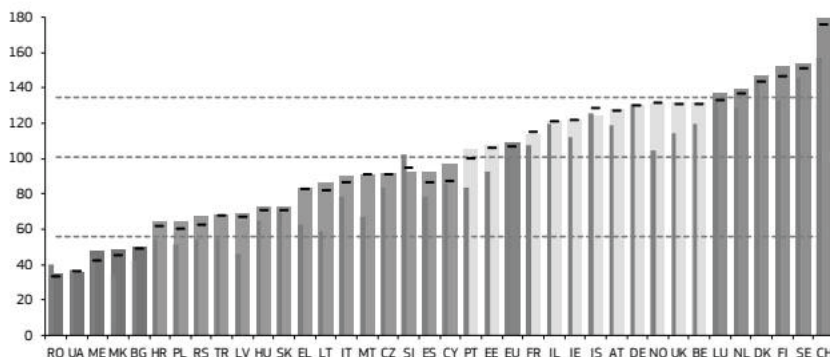
Source: European innovation scoreboard 2020, https://ec.europa.eu/growth/industry/policy/innovation/scoreboards_en

The results for 10 more European countries or regional neighbors using the same methodology as used for the EU Member States 20.

Montenegro included for the first time in the EIS, North Macedonia and Ukraine are Modest Innovators.

Performance relative to the EU has increased strongly for North Macedonia (14.8%, in particular, due to a strong performance increase for Foreign doctorate students), more moderately for Montenegro (5.0%), and decreased for Ukraine (-1.0%). The performance groups for all countries are shown on a map in Figure 3.

Figure 3. Performance of European and neighboring countries' systems of innovation

Legend: Coloured columns show countries' performance in 2019, using the most recent data for 27 indicators, relative to that of the EU in 2012. The horizontal hyphens show performance in 2018, using the next most recent data, relative to that of the EU in 2012. Grey columns show countries' performance in 2012 relative to that of the EU 2012. For all years, the same measurement methodology has been used. The dashed lines show the threshold values between the performance groups. European and neighboring countries include Iceland (IS), Israel (IL), Norway (NO), North Macedonia (MK), Montenegro (ME), Serbia (RS), Switzerland (CH), Turkey (TR), Ukraine (UA), and United Kingdom (UK), p. 25.

Source: European innovation scoreboard 2020, https://ec.europa.eu/growth/industry/policy/innovation/scoreboards_en

Moderate Innovator (Poland)

Poland is a Moderate Innovator. The strong increase in the last two years is mainly due to improved performance in Broadband penetration and Opportunity-driven entrepreneurship. Innovation-friendly environment and Employment impacts are the strongest innovation dimensions.

Poland scores high on Opportunity-driven entrepreneurship, Employment

in fast-growing enterprises of innovative sectors, Population with tertiary education, and Design applications. Innovators, Attractive research systems, and Linkages are the weakest innovation dimensions. Low-scoring indicators include SMEs with marketing or organizational innovations, Foreign doctorate students, New doctorate graduates, and SMEs innovating in-house. Structural differences with the EU are shown in table 1 below [10, p. 62].

Poland shows the highest positive difference to the EU in Average annual change in GDP, Enterprise births and Employment share in manufacturing, and the biggest negative difference in Top R&D spending enterprises, GDP per capita, and Employment share high and medium high-tech manufacturing [10, p. 62].

To ensure innovative development, it is necessary to increase investments, and the investment effect can be achieved only when there are effective institutions.

Table 1. Structural differences with the EU (Poland)

Poland	Relative to EU 2019 in		relative to EU 2012 in	
	2019	2012	2012	2019
SUMMARY INNOVATION INDEX	58.9	51.0	64.1	
Human resources	65.4	69.7	75.4	
New doctorate graduates	12.5	17.8	15.8	
Population with tertiary education	127.9	155.4	162.8	
Lifelong learning	49.5	37.8	53.3	
Attractive research systems	32.1	19.2	36.7	
International scientific co-publications	35.8	25.9	52.6	
Most cited publications	41.2	18.9	41.2	
Foreign doctorate students	11.3	13.9	13.1	
Innovation-friendly environment	121.3	23.3	211.0	
Broadband penetration	104.3	70.0	240.0	
Opportunity-driven entrepreneurship	140.6	0.3	191.5	
Finance and support	40.5	58.1	46.8	
R&D expenditure in the public sector	40.3	61.5	39.5	
Venture capital expenditures	40.8	52.4	59.0	
Firm investments	73.8	67.5	95.8	
R&D expenditure in the business sector	54.1	15.0	62.0	
Non-R&D innovation expenditures	122.2	160.6	171.3	
Enterprises providing ICT training	44.4	38.5	61.5	
Innovators	16.0	20.8	14.3	
SMEs product/process innovations	27.9	23.1	27.8	
SMEs marketing/organizational innovations	0.0	30.3	0.0	
SMEs innovating in-house	18.6	8.6	16.2	
Linkages	39.5	45.2	40.7	
Innovative SMEs collaborating with others	40.3	36.1	40.0	
Public-private co-publications	29.4	14.5	33.2	
Private co-funding of public R&D exp.	43.8	63.3	44.2	
Intellectual assets	70.5	56.3	65.8	
PCT patent applications	35.8	34.0	33.2	
Trademark applications	68.5	47.6	72.9	
Design applications	125.7	94.0	105.4	
Employment impacts	98.4	98.2	106.2	
Employment in knowledge-intensive activities	58.8	47.3	63.5	
Employment fast-growing enterprises	130.5	139.2	140.5	
Sales impacts	56.0	57.0	55.7	
Medium and high-tech product exports	79.6	84.6	88.2	
Knowledge-intensive services exports	47.7	42.0	49.3	
Sales of new-to-market/firm innovations	33.5	43.3	28.0	

Legend: The colors show normalized performance in 2019 relative to that of the EU in 2019:

dark green: above 125%; light green: between 95% and 125%; yellow: between 50% and 95%; orange: below 50%. The normalized performance uses the data after a possible imputation of missing data and transformation of the data, p. 62.

Source: European Semester country report and country-specific recommendations, https://ec.europa.eu/info/publications/2020-european-semester-country-reports_en <https://rio.jrc.ec.europa.eu/en/country-analysis/Poland>

Modest Innovator (Ukraine)

In Ukraine in the 1990s institutes and organizations of the primary market were established: private property, entrepreneurship, investment institutes, infrastructure institutes

(ex. banks, stock exchanges), institute of business reputation.

Ukraine is a Modest Innovator. Over time, performance has decreased relative to that of the EU in 2012. Innovation-friendly environment and Employment impacts are the strongest innovation dimensions.

Ukraine scores high on Broadband penetration, Employment in knowl-

edge-intensive activities, Non-R&D innovation expenditures, and Exports of knowledge-intensive services. Finance and support, Attractive research systems, and Intellectual assets are the weakest innovation dimensions. Low-scoring indicators include Design applications, R&D expenditures in the public sector, SMEs with marketing or organizational innovations [10, p. 77].

It is worth noting that the impact of institutional conditions on the dynamics and prospects for the development of innovation is largely determined by the specificity of civic culture and the level of human and social capital development. The research of V. Lagutin and Y. Yasko indicates that the basis of innovative development is an efficient institutional system that provides innovation when there are appropriate institutional conditions. The specificity of the content of the institutional determinants of innovative development in Ukraine is characterized by the complexity of mutual connections and the forms of their manifestations, and the strengthening of transformational tendencies. The influence of institutional determinants is manifested through the influence of three types of institutions: primary (basic) market institutions (protection of property rights and investments, compliance with the rights and obligations established by the contract system, free competition); development institutes (regulatory environment, business climate, regulatory business opportunities, independence of the judiciary); efficiency institutes (developed human and social capital, effective legislative support, the impartiality of judges, reliability of law enforcement agencies) [9, pp. 74–75].

By institutional determinants, researchers understand those factors thanks to which the relations and interactions between the entities of the innovation market are institutionally structured and the conditions for the development of innovation are ensured. For institutional determinants of innovative development to function, relevant institutions must be consistent in their content and form, and relevant organizations in the economy and public authorities should be able to interact (coordinate) [9, p. 75].

According to Lagutin and Yasko outside the holistic interaction of basic market institutes, it is impossible to ensure innovative development in such perspectives areas such as Artificial Intelligence (AI), automation of robotic processes, intelligent transport systems, blockchain, Internet of Things (IoT), cloud computing, nanotechnology, biotechnology, fintech technology, digital ecosystems [9, pp. 75–76].

Structural differences with the EU are shown in table 2. Ukraine shows the highest positive difference to the EU in Average annual change in GDP, FDI net inflows and Ease of starting a business, and the biggest negative difference in Top R&D spending enterprises, GDP per capita, and Employment share in manufacturing. The basis of Ukraine's innovative competitiveness is human capital and research, as well as knowledge and research results.

Table 2. Structural differences with the EU (Ukraine)

Ukraine	Relative to EU 2019 in		Performance relative to EU	
	2019	2012	2012	2019
SUMMARY INNOVATION INDEX	32.9	36.8	35.8	
Human resources §	46.4	66.0	53.4	
New doctorate graduates	44.0	59.9	48.5	
Population with tertiary education	N/A	N/A	N/A	
Lifelong learning	N/A	N/A	N/A	
Attractive research systems	15.1	10.6	17.3	
International scientific co-publications	5.5	0.0	8.0	
Most cited publications	8.1	2.2	8.1	
Foreign doctorate students	38.7	37.4	44.6	
Innovation-friendly environment §	97.5	118.2	169.6	
Broadband penetration	91.7	147.0	211.0	
Opportunity-driven entrepreneurship	N/A	N/A	N/A	
Finance and support	9.8	39.3	11.3	
R&D expenditure in the public sector	2.1	26.1	2.1	
Venture capital expenditures	18.5	61.4	26.8	
Firm investments	34.8	54.4	45.1	
R&D expenditure in the business sector	17.0	30.5	19.5	
Non-R&D innovation expenditures	68.6	104.0	96.1	
Enterprises providing ICT training	18.3	33.8	25.4	
Innovators	22.6	16.7	20.2	
SMEs product/process innovations	11.9	3.1	11.9	
SMEs marketing/organizational innovations	5.8	0.2	4.5	
Linkages	36.5	33.7	37.6	
Innovative SMEs collaborating with others	51.7	6.1	51.3	
Public-private co-publications	8.3	2.4	9.3	
Private co-funding of public R&D exp.	41.0	62.8	41.4	
Intellectual assets	22.4	19.7	20.9	
PCT patent applications	41.4	39.0	38.5	
Trademark applications	14.3	10.6	15.2	
Design applications	1.3	0.4	1.1	
Employment impacts §	80.5	77.2	86.9	
Employment in knowledge-intensive activities	90.0	86.5	97.3	
Employment fast-growing enterprises	N/A	N/A	N/A	
Sales impacts	35.3	38.7	35.1	
Medium and high-tech product exports	19.4	55.1	21.5	
Knowledge-intensive services exports	64.5	33.9	66.7	
Sales of new-to-market/firm innovations	20.4	5.9	17.0	

Legend: The colors show normalized performance in 2019 relative to that of the EU in 2019:

dark green: above 125%; light green: between 95% and 125%; yellow: between 50% and 95%;

orange: below 50%. The normalized performance uses the data after a possible imputation of missing data and transformation of the data.

Source: European Semester country report and country-specific recommendations, https://ec.europa.eu/info/publications/2020-european-semester-country-reports_en <https://rio.jrc.ec.europa.eu/en/country-analysis/Poland>

The quality of institutional determinants of innovation development can also be assessed by checking the most prestigious international Global Innovation Index ranking. On this basis, a number of institutional

determinants of innovation development are benchmarked: political position, regulatory and business environment, level of trade and competition, business experience, etc. In 2019 Ukraine took 43rd place in the ranking [11].

Conclusion

This chapter is the result of the authors' participation in the research program which took place as part of the "Institutional determinants of innovative development in the knowledge-based economy" scientific course at the Dragomanova National Pedagogical University.

The data analysis shows that innovative development can only be achieved through effective institutions and simulating innovative changes. Institutional determinants of innovative change cannot be considered outside of their interrelationships.

Effective use of institutional determinants of innovative development is possible only based on the creation and effective implementation of the institutional management mechanism stimulating appropriate innovative changes and development of institutions that can provide the necessary opportunities for innovative development [9, p.75].

When determining the effectiveness of institutional determinants of innovation development, the quality of the institution should be compared with the achieved effect (result). In the innovation ranking, Poland ranks 39th and Ukraine

81st place [11]. Both in the case of Poland and Ukraine, the most problematic issues of readiness to innovate are: insufficient financial resources, limited interest on the part of companies focusing on implementing innovative technologies.

In relation to Ukraine, threats to innovative development result from unfavorable external factors (a geopolitical situation, currency and financial instability, excessive dependence on world commodity markets), as well as unfavorable internal factors (corruption, oligarchization of the economy, backwardness, strong structural imbalances) [9, p. 74].

There is a need for further development of research on institutional determinants of innovative development in the new economy.

BIBLIOGRAPHY

Kołodko, G. W. (1999). *Od szoku do terapii. Ekonomia i polityka transformacji*, Warszawa: Poltext, p. 24.

Schwab, K. (2017). *Insight Report. The Global Competitiveness Report 2017–2018*. Geneva: World Economic Forum, <http://www.weforum.org/gcr>, 10.05.2020).

Smith, K. (2002). What is the knowledge economy? Knowledge intensity and distributed knowledge bases, Discussion Paper Series, The United Nations University, Institute for New Technologies, June 2002, pp. 6–20.

Drucker, P.F. (1993). *Post-Capitalist Society*, New York: Harper Business.

Thurow, L. (2000). *Building Wealth: The New Rules for Individuals, Companies, and Nations in a Knowledge-Based Economy*, New York: Harper Business, p. 13.

Kukliński, A. (2001). *Konkurencyjne społeczeństwo permanentnej edukacji jako twórca GOW*. A. Kukliński (red.), [W:] *Gospodarka oparta na wiedzy. Wyzwania dla Polski XXI wieku*, Warszawa: KBN, p. 165.

OECD – World Bank Institute, Korea, and the Knowledge-Based Economy. *Making the Transition*, Paris 2000.

Małgorzata Niklewicz-Pijaczyńska, M., Wachowska, M. (2012). *WIEDZA – KAPITAŁ LUDZKI – INNOWACJE*, Wrocław: Prawnicza i Ekonomiczna Biblioteka Cyfrowa, p. 14.

Lagutin, V., Yasko, Y. (2020). Institutional determinants of innovative development in the economy of the XXI century. Kyiv National University of Trade and Economics. *Baltic Journal of Economic Studies* 74 Vol. 6, No. 1, 2020. DOI: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2020-6-1-74-79>, pp. 74–79.

European Innovation Scoreboard 2020, https://ec.europa.eu/growth/industry/policy/innovation/scoreboards_en, 10.05.2020)

GLOBAL INNOVATION INDEX 2019, Cornell University, INSEAD, and the World Intellectual Property Organization, <https://www.globalinnovationindex.org/userfiles/file/reportpdf/gii-full-report-2019.pdf>

List of drawings, maps, and tables:

Figure 1. Performance of EU Member States' innovation systems

Figure 2. Performance of EU Member States' innovation systems

Figure 3. Performance of European and neighboring countries' systems of innovation

Map 1. The performance of European and neighboring countries' innovation systems

Table 1. Structural differences with the EU (Poland)

Table 2. Structural differences with the EU (Ukraine)

PRAWA DZIECKA TEORIA, A ODZWIERCIEDLENIE W RZECZYWISTOŚCI NA PODSTAWIE WYBRANYCH OBSZARÓW

Magdoń Marta
Instytut Pedagogiki
Kolegium Nauk Społecznych
Uniwersytet Rzeszowski
martamagdon.mm.@gmail.com

Wstęp

Z punktu widzenia prawa obywatelskiego, każdy człowiek od chwili urodzenia staje się obywatelem określonego państwa i posiada tzw. podmiotowość prawną, określającą jego prawa i obowiązki. Każdej istocie ludzkiej przysługują określone prawa, które nie są zależne od płci, wieku, narodowości lub pochodzenia społecznego, stanu zdrowia, systemu politycznego czy wyznawanej religii. Dzieci, ze względu na swój wiek, mogą korzystać ze specyficznie określonych praw.

W świetle polskiego prawa, dzieckiem jest każdy człowiek od poczęcia do momentu, w którym osiąga pełnoletniość (Ustawa o Rzeczniku Praw Dziecka z dnia 6 stycznia 2000 r.) W polskim prawie cywilnym przyjęto rozwiązanie, że pełnoletność nabywa się z chwilą uzyskania 18 roku życia. Ze względu na swoją niedojrzałość psychiczną, społeczno-moralną czy życiową, a także ze względu na jego specyficzne potrzeby, dziecku przysługują specjalne prawa, które zostały odpowiednio opracowane. Mają one jednocześnie powiązanie z ogólnymi prawami przysługującymi każdemu człowiekowi. Nie każdy jednak może samodzielnie takie prawa i obowiązki nabywać czy wykonywać. Jest to uwarunkowane stopniem rozwoju psychicznego człowieka, a co za tym idzie – także jego wiekiem. Do tego czasu, człowiek ma ograniczoną zdolność do czynności prawnych lub jej w ogóle nie posiada. Może ją nabywać w ciągu życia przez czynności własne lub prawnych opiekunów, najczęściej rodziców. Do czasu uzyskania pełnoletności status młodego człowieka w społeczeństwie jest inny niż dorosłych (Balcerek 1986, s. 22).

Osoba dziecka i przysługujące jej prawa stają się przedmiotem coraz częściej podejmowanych dziś rozważań i dyskusji. Jeszcze do niedawna dziecko było deprecjonowane ze względu na to, iż jego status determinowały czynniki polityczne, ekonomiczne i społeczno-kulturowe. Z tego powodu zajmowano się głównie problemami ludzi dorosłych. Dopiero w ostatnich latach zaczęto zwracać większą uwagę osobową na naturę dziecka, prawidłowy rozwój, zdrowie, edukację itp. Przyczynili się do tego różni autorzy m.in.: Ellen Key i Janusz Korczak, a potem Jan Paweł II. (Olearczyk 2001, s. 5). Wspomniany Janusz Korczak walczył o dobro, sprawiedliwość i ochronę praw dziecka. Spośród wielu praw,

o których pisał i walczył za najważniejsze uważał prawo do: szacunku, wiedzy, upadku, własności, tajemnicy, radości.

Podjmując zagadnienie dotyczące dziecka należy również omówić przysługujące mu prawa. Czym one są i jak w świetle prawa można zdefiniować dziecko?

Zgodnie z *Deklaracją Praw Dziecka* „dziecko, z powodu niedojrzałości fizycznej i umysłowej wymaga szczególnej opieki i troski, a także odpowiedniej opieki prawnej, zarówno przed urodzeniem, jak i po urodzeniu”. Zgromadzenie Ogólne ONZ opracowało *Deklarację* w celu zapewnienia dzieciom, przynajmniej pod kątem prawnym, właściwego przeżywania dzieciństwa i korzystania, zarówno w jego interesie jak i w interesie społeczeństwa, z praw i swobód wymienionych w niniejszej Deklaracji. Wprowadzono w życie tym samym następujące zasady:

- **Zasada 1** – Dziecko korzysta ze wszystkich praw w niniejszej Deklaracji. Prawa te rozciągają się na wszystkie dzieci, bez żadnego wyjątku i bez żadnej różnicy albo dyskryminacji z powodu rasy, koloru, płci, języka, wyznania, poglądów politycznych lub innych, narodowości lub pochodzenia społecznego, majątku, urodzenia lub z jakiegokolwiek innego powodu, przy czym zasadę tę stosuje się zarówno w stosunku do dziecka, jak i do jego rodziny.

- **Zasada 2** – Dziecko korzysta ze szczególnej ochrony, a ustawodawstwo i inne środki stworzą mu wszelkie możliwości i ułatwienia dla zdrowego i normalnego rozwoju fizycznego, umysłowego, moralnego, duchowego i społecznego, w warunkach wolności i godności. Wydawane w tym celu ustawy powinny mieć na względzie przede wszystkim dobro dziecka.

- **Zasada 3** – Z chwilą przyjścia na świat dziecko ma prawo do nazwiska i obywatelstwa.

- **Zasada 4** – Dziecko korzysta z dobrodziejstw ubezpieczeń społecznych. Jest ono uprawnione do tego, by zdrowo rosło i rozwijało się; w tym celu należy zapewnić szczególną ochronę zarówno dziecku jak i matce, łącznie z odpowiednią opieką, tak przed urodzeniem, jak i po urodzeniu. Dziecko ma prawo do odpowiedniego wyżywienia i mieszkania, rozrywek i opieki lekarskiej.

- **Zasada 5** – Dziecko upośledzone pod względem fizycznym, umysłowym lub społecznym należy traktować, wychowywać i otaczać szczególną opieką, z uwzględnieniem jego stanu zdrowia i warunków życiowych.

- **Zasada 6** – Do harmonijnego rozwoju swej osobowości dziecko potrzebuje miłości i zrozumienia. W miarę możliwości, powinno ono rosnąć pod ochroną i odpowiedzialnością rodziców, a w każdym razie w atmosferze życzliwości oraz bezpieczeństwa moralnego i materialnego; w pierwszych latach życia nie wolno dziecka oddzielać od matki, chyba że chodzi o wypadki wyjątkowe. Społeczeństwo i władze państwowe powinny otaczać szczególną opieką dzieci nie mające rodziny albo nie mające dostatecznych środków na utrzymanie. Zaleca się udzielanie pomocy finansowej, państwowej lub innej, wielodzietnym rodzinom na utrzymanie dzieci.

- **Zasada 7** – Dziecko ma prawo do nauki; nauka, a ta jest bezpłatna i

obowiązkowa, przynajmniej w zakresie szkoły podstawowej. Dziecko powinno otrzymać takie wychowanie, które podnosi jego kulturę ogólną i umożliwia mu, w warunkach równych szans, rozwinięcie swych zdolności, wyrobienie zdrowego rozsądku oraz poczucia odpowiedzialności moralnej i społecznej, a także stanie się pożyteczną jednostką społeczeństwa. Osoby, które są odpowiedzialne za wychowanie dziecka i kierowanie nim, powinny mieć na względzie jego dobro. Odpowiedzialność ta dotyczy przede wszystkim rodziców. Dziecku należy dać wszelkie możliwości do zabaw i rozrywek, które powinny zmierzać do tych samych celów co nauka, a społeczeństwo i władze państwowe powinny ułatwić korzystanie z tego prawa.

- **Zasada 8** – Dziecko powinno zawsze mieć pierwszeństwo do ochrony i pomocy.

- **Zasada 9** – Dziecko należy chronić przed wszelkiego rodzaju zaniebdaniem, okrucieństwem i wyzyskiem. Nie powinno ono być przedmiotem handlu w żadnej formie. Dziecko nie wolno przyjmować do pracy zarobkowej przed osiągnięciem odpowiedniego, minimalnego wieku. Dziecko nie wolno w żadnym razie zmuszać ani upoważniać do wykonywania jakiegokolwiek zawodu lub pełnienia czynności, które by wpływały szkodliwie na jego rozwój fizyczny, umysłowy lub moralny.

- **Zasada 10** – Dziecko należy chronić przed praktykami, jakie mogą prowadzić do rasowej, religijnej lub wszelkiej innej dyskryminacji. Należy je wychowywać w duchu zrozumienia innych, tolerancji, przyjaźni między narodami, pokoju i powszechnego braterstwa. Należy także przekazywać informacje, że dziecko powinno poświęcić swoją energię i swoje uzdolnienia dla dobra bliźnich.

Podstawowym dokumentem międzynarodowym dotyczącym praw dziecka jest Konwencja o Prawach Dziecka uchwalona przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych w 1989 roku, ratyfikowana przez Polskę w 1991 roku. Składa się ona z preambuły zawierającej 13 paragrafów, w których określone zostały założenia ogólne oraz z trzech części postanawiających. Pierwsza część zawiera 41 artykułów dotyczących zobowiązań państwa w zakresie realizowania poszczególnych praw dzieci. W pierwszym artykule niniejszej konwencji przedstawiono definicję „dziecka”, które oznacza każdą istotę ludzką w wieku poniżej osiemnastu lat, chyba że zgodnie z prawem odnoszącym się do dziecka uzyska ono wcześniej pełnoletność”.

W kolejnym artykule nr. 6 znaleźć można zapis, „Państwa-Strony uznają, że każde dziecko ma niezbywalne prawo do życia. (...) Państwa-Strony zapewnią, w możliwie maksymalnym zakresie, warunki życia i rozwoju dziecka.” W artykule 13 wskazane zostało, że dziecko ma prawo do swobodnej wypowiedzi; prawo to ma zawierać swobodę poszukiwania, otrzymywania i przekazywania informacji oraz idei wszelkiego rodzaju, bez względu na granice, w formie ustnej, pisemnej bądź za pomocą druku, w formie artystycznej lub z wykorzystaniem każdego innego środka przekazu według wyboru dziecka. Jak czytamy dalej w artykule 18., że to „oboje rodzice ponoszą wspólną odpowiedzialność za

wychowanie i rozwój dziecka. Rodzice lub w określonych przypadkach opiekunowie prawni ponoszą główną odpowiedzialność za wychowanie i rozwój dziecka. Jak najlepsze zabezpieczenie interesów dziecka ma być przedmiotem ich największej troski”. Ważne jest podkreślenie tutaj, faktu który czytamy dalej, że w celu zagwarantowania i popierania praw zawartych w niniejszej konwencji Państwa-Strony będą okazywały odpowiednią pomoc rodzicom oraz opiekunom prawnym w wykonywaniu przez nich obowiązków związanych z wychowywaniem dzieci oraz zapewnią rozwój instytucji, zakładów i usług w zakresie opieki nad dziećmi”. Część druga (art. 42–45) zawiera postanowienia określające sposób egzekwowania i kontrolowania zobowiązań państwa. Dlatego w art. 42. „Państwa-Strony zobowiązują się do szerzenia informacji o zasadach i postanowieniach niniejszej konwencji zarówno wśród dorosłych, jak i dzieci, wykorzystując do tego celu będące w ich dyspozycji środki. W kolejnym artykule 43, przedstawiono informacje, że w celu badania postępów, dokonywanych przez Państwa-Strony w realizacji zobowiązań przewidzianych w niniejszej konwencji, ustanawia się Komitet Praw Dziecka, który będzie wykonywał wskazane określone funkcje”. W trzeciej części (art. 46-54) określone zostały zasady przystąpienia do Konwencji.

Konwencja ta ustala status prawny i społeczny dziecka, przedstawiając tym samym katalog praw dziecka, oraz ukazując, jakie miejsce zajmuje ono w rodzinie, społeczeństwie i państwie. Dokument określa również, jak powinien przedstawiać się stosunek rodziców do dziecka i na odwrót, a także jaką opieką powinny być otoczone dzieci przez rodziców, nauczycieli i organy władzy państwowej w celu zapewnienia jak najlepszych warunków do życia.

Bardzo często spotykamy się z przypadkami łamania praw dziecka, z krzywdzeniem dzieci i to zarówno w domu rodzinnym, jak i w placówkach oświatowych czy opiekuńczo-wychowawczych. Niejednokrotnie zdarzają się medialne doniesienia o przypadkach przemocy fizycznej, emocjonalnej czy w najgorszym razie - o wykorzystywaniu seksualnym. Skala zjawiska wykorzystywania seksualnego dzieci w Polsce jest trudna do oszacowania. Rocznie Policja wszczyna kilka tysięcy postępowań w sprawach, w których zachodzi podejrzenie popełnienia przestępstwa wobec wolności seksualnej małoletniego. Policyjne statystyki wskazują, że co roku w Polsce popełnia się około 1500 przestępstw związanych z przemocą seksualną. Najbardziej zatrważające były statystyki z 2004 – zarejestrowano wówczas 1904 przestępstwa na tle seksualnym popełnione wobec dzieci. W ubiegłym roku odnotowano ich 1533. Liczba pokrzywdzonych w wyniku tych czynów dzieci była największa w 2007 roku – 8151 małoletnich padło wówczas ofiarą pedofilii. W minionym roku było ich 5086.

Ściganie pedofili jest w Polsce uregulowane prawnie w art. 200 § 1 Kodeksu karnego, zgodnie z którym: „Kto obcuje płciowo z małoletnim poniżej lat 15 lub dopuszcza się wobec takiej osoby innej czynności seksualnej lub doprowadza ją do poddania się takim czynnościom albo ich wykonania, podlega karze pozbawiania wolności od lat 2 do 12” (Kodeks Karny, Seksualne wykorzystanie małoletniego (art. 200). W Konwencji o prawach dziecka znajduje się zapis od-

noszący się do wolność od przemocy fizycznej lub psychicznej, wyzysku, nadużyć seksualnych i wszelkiego okrucieństwa. W Art. 34. czytamy że, Państwa-Strony zobowiązują się do ochrony dzieci przed wszelkimi formami wyzysku seksualnego i nadużyć seksualnych. Dla osiągnięcia tych celów Państwa-Strony podejmą w szczególności wszelkie właściwe kroki o zasięgu krajowym, dwustronnym oraz wielostronnym dla przeciwdziałania: nakłanianiu lub zmuszaniu dziecka do jakichkolwiek nielegalnych działań seksualnych; wykorzystywaniu dzieci do prostytucji lub innych nielegalnych praktyk seksualnych czy wykorzystywaniu dzieci w pornograficznych przedstawieniach i materiałach. Zjawisko poniżania dzieci i przemocy wobec nich jest obecnie mocno nagłaśniane za sprawą mediów. Każdego dnia docierają do nas bulwersujące społeczeństwo informacje o kilkumiesięcznych dzieciach, które lądują w śmietnikach czy stają się ofiarami pobicia. Brak jest skutecznych sposobów ochrony dzieci-ofiar czy udzielania im pomocy. Niezwykle wstrząsające są wiadomości, donoszące o wykorzystywaniu seksualnym wśród nieletnich przez swoich rodziców czy konkubentów. Problem ten staje się coraz większy, a ochrona najbardziej bezbronnych – zdecydowanie za słaba. Policyjne statystyki wskazują, że w 2019 roku w Polsce małoletnich ofiar przemocy w rodzinie było aż –12 161. Natomiast liczba podejrzewanych sprawców – nieletnich wyniosła 314 osób. Warto zwrócić uwagę na liczbę dzieci umieszczonych w nie zagrażającym im miejscu (np. rodzina zastępcza, placówka opiekuńcza) w 2019 roku odnotowano 309 takich przypadków. Ponadto otrzymujemy niepokojące alarmy o dzieciach niedożywionych, pozbawionych właściwej edukacji czy cierpiących niedostatek. W konwencji w Art. 27, jasno przedstawione, iż każdego dziecko ma prawo do poziomu życia odpowiadającego jego rozwojowi fizycznemu, psychicznemu, duchowemu, moralnemu i społecznemu. Jak czytamy dalej, to rodzice (rodzic) lub inne osoby odpowiedzialne za dziecko ponoszą główną odpowiedzialność za zabezpieczenie w ramach swych możliwości, także finansowych, warunków życia niezbędnych do rozwoju dziecka”.

Stopa bezrobocia, jak podaje Rocznik GUS z 2019 r., wynosiła przykładowo na przestrzeni lat : 1990 r.- 6,5 %; 1995 r. - 14,9 %; 2000r. - 15,1 %; 2010 r. - 12,4 %; 2015 r. - 9,7% ; 2018 r - 5,8 proc.; 2019 r. - 5,2 proc. Warto przy tym podkreślić, iż często bezrobociem dotknięte są osoby nie legitymujące się jakimkolwiek stażem pracy, stanowią one 25 proc. ogółu populacji bezrobotnych, a także ze stosunkowo krótkim, bo pięcioletnim okresem aktywności zawodowej (20%). Z kolei największa liczba bezrobotnych w tymże roku (wskazany powyżej 968,9 tys. ogół) pozostaje bez pracy przez okres powyżej 24 miesięcy-239,8 tys. (do 1 miesiąca-104,1 tys.; powyżej 1-3 miesięcy-190,9 tys.; powyżej 3-6 miesięcy-144,0 tys.; powyżej 6-12 miesięcy-146,5tys.; powyżej 12 do 24 miesięcy-143,5 tys.). Zaznaczenia wymaga też to, iż najbardziej zagrożone są omawianym zjawiskiem, jak donosi się w jednym z raportów osoby w wieku 25-34 lat , zaś największe obawy wzbudza ono wśród 35-44 latków, co wobec tego co zostało powyżej przedstawione wydaje się być oczywiste. (Boguszewski R, *Rodzina – jej znaczenie i rozumienie*. Komunikat z badań BS/33/2013).

Niepokojące są również informacje o dzieciach, które uciekają z domu, bo nie czują się kochane i szanowane. Niejednokrotnie brak tych najważniejszych w rodzinie emocji prowadzi do brzemiennej w konsekwencji problemów: dzieci nie radzą sobie z własnymi kłopotami i zmartwieniami, nie znajdują wsparcia u najbliższych, więc uciekają z domu, wchodzą w tzw. „złe towarzystwo”, a nawet popełniają samobójstwa. Policyjne statystyki wskazują, że 2019 roku w Polsce zamachy samobójcze zakończone zgonem w grupach wiekowych: 7-12 lat popełniło 4 osoby, a w wieku 13-18 lat były to 94 przypadki.

Kolejnym i zarazem najważniejszym prawem każdego dziecka jest prawo do życia i do bycia przyjętym z miłością przez rodziców oraz przez inne bliskie osoby. Nikt nie ma prawa pozbawiać dziecka życia. Nikt też nie ma prawa produkować dziecka tak, jak produkuje się przedmioty, gdyż dziecko nie jest rzeczą, lecz osobą. Na rodzicach spoczywa obowiązek zapewnienia dziecku odpowiednich warunków od samego początku i umożliwienie mu jak najlepszego rozwoju. Dziecko ma prawo do miłości obojga rodziców: mamy i taty. Władza rodzicielska przysługuje obojgu rodzicom. Jeżeli wymaga tego dobro dziecka, sąd w wyroku ustalającym realizację władzy nad dzieckiem może orzec o zawieszeniu, ograniczeniu lub pozbawieniu władzy rodzicielskiej jednego lub obojga rodziców (Kodeks rodzinny i opiekuńczy, Dz.U.2015.0.2082 t.j. - Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r.). Prawo to wiąże się z wychowaniem dziecka przez obojga rodziców, nawet w przypadku ich rozstania.

Współcześnie bardzo często mamy do czynienia z rozwodami, których największą ofiarą zawsze jest dziecko. Cierpienie na skutek rozstania czy ograniczenia kontaktów przez jednego rodzica z drugim bardzo źle wpływa na psychikę najmłodszych i ich dalszy rozwój. Prowadzi to często do braku poczucia bezpieczeństwa i miłości. Dziecko staje się agresywne, a także ma problemy z okazywaniem uczuć. W późniejszym życiu może wiązać się to z problemami w nauce, ucieczkami z domu, poszukiwaniem akceptacji w środowisku poprzez różnego rodzaju używki. Warto tutaj, zaznaczyć, że bez względu na decyzję sądu, to rodzice ponoszą odpowiedzialność za życie i wychowanie swoich dzieci. To oni mają być przykładem i wsparciem dla swojego potomstwa, pomimo ich decyzji o rozstaniu.

Każde dziecko ma również prawo do swobody wypowiedzi, wyrażania poglądów i poszanowania stosownie do wieku dziecka. Odniesienie to określa artykuł 14 przywoływanej już wcześniej Konwencji Praw Dziecka. Państwa-Stożny będą respektowały prawo dziecka do swobody myśli, sumienia i wyznania. Brak możliwości zabrania głosu przez dziecko, choćby w sprawach rodzinnych, czy respektowania jego praw są dość często obserwowane. Zazwyczaj rodzice decydują o wszystkim, nie pozwalając pociechom na wypowiedzenie własnego zdania. Często widać to choćby podczas wyboru dodatkowych zajęć dla dziecka, w których ono niekoniecznie chce uczestniczyć. Rodzice, kierując się własną wiedzą i oceną, decydują, że właśnie dzięki tego rodzaju dodatkowej aktywności, dziecko będzie mogło otrzymać najlepsze z możliwych wykształcenie. Może tutaj dojść również do kolejnej osobliwości łamania praw dziecka poprzez

zbyt duży nacisk na zajęcia dodatkowe i duży zakres obowiązków domowych. Sytuację tę często potęguje opieka nad młodszym rodzeństwem, w wyniku czego starsze dziecko nie ma czasu na wypoczynek, rozrywkę i zabawę. Na barki najstarszego dziecka często są nakładane dodatkowe czynności, które powinni wykonywać rodzice.

Następnym istotnym elementem prawa dziecka do otrzymania właściwego wychowania jest prawo do edukacji i poszerzania wiedzy. Dziecko ma, ustanowiony prawem, przywilej do poznawania siebie oraz świata, z którym przyjdzie mu się mierzyć w sposób coraz bardziej samodzielny. Ma prawo do rozumienia siebie, czyli do stworzenia prawdziwego, a przez to zróżnicowanego obrazu własnego „ja”. Dziecko ma prawo do realistycznego rozumienia otaczającego je świata, a zwłaszcza do odkrycia, że istnieją odpowiednie i nieodpowiednie sposoby postępowania, i że nie można wszystkiego tolerować ani we własnym zachowaniu, ani w sposobie postępowania innych ludzi. Drugim – obok mądrości – istotnym warunkiem realizacji prawa dziecka do właściwego wychowania, jest prawo do odpowiedzialnej wolności. Dziecko szybko odkrywa swoją zdolność do decydowania. Istotnym przejawem prawa do wolności dziecka jest jego prawo do wolności sumienia i religii. Prawo to często jest obecnie łamane w dominujących mediach, które przedstawiają różne treści w formie krytyki religii, religii chrześcijańskiej i obowiązujących w niej głównych praw.

Zakończenie

Dziecko jest zarówno, jak i nabywa określone prawa i obowiązki, jakie przysługują członkom społeczeństwa danego państwa. Stąd też uznanie dziecka za obywatela automatycznie daje mu wszelkie prawa i wolności obywatelskie oraz stawia przed nim pewne obowiązki. Wynika to z ogólnego przepisu prawa cywilnego stwierdzającego, że każdy człowiek od chwili urodzenia ma podmiotowość prawną, zatem wszystkie prawa, jakie państwo ustanowiło w konstytucji i przepisach szczegółowych, dotyczą dziecka i mu przysługują. Przy czym, ze względu na niedojrzałość wiekową dziecka, możliwości korzystania przez niego z praw obywatelskich są niepełne lub niedostępne, np. prawo wyborcze, prawo pracy itp. Z tego powodu prawa dziecka, które są i powinny być przestrzegane nie tylko w rodzinie, ale zawsze i wszędzie, były głównym tematem powyższych rozważań.

BIBLIOGRAFIA

I. Opracowania naukowe:

1. Balcerek M., *Prawa dziecka*, Warszawa 1986.
2. Konwencja o Prawach Dziecka, Warszawa 1992.
3. Olearczyk T., *Prawa dziecka we współczesnej praktyce życia społecznego*, Częstochowa 2001.
4. Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz.U. 2017 poz. 682).
5. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks Karny (Dz.U. 2017 poz. 2204).
6. Ustawa z dnia 6 stycznia 2000 r. o Rzeczniku Praw Dziecka z dnia (Dz.U. 2000 Nr 6 poz. 69).

II. Źródła naukowe:

1. [Online:] J. Włodarczyk, *Wykorzystywanie seksualne w dzieciństwie, a konsekwencje*

w życiu dorosłym. Raport z badań, [data dostępu: 21.11.2020] http://fdds.pl/baza_wiedzy/wykorzystywanie-seksualne-dziecinstwie-a-konsekwencje-zyciu-doroslym-2016/.

2. [Online:] Ks. M. Dziewiecki, *Dziecko i jego przemiana*, [data dostępu: 21.11.2020] <https://opoka.org.pl/biblioteka/Z/ZR/xmd-prawadziecka.html>

3. [Online:] Komenda Główna Policji, Ochrona dzieci przed wykorzystywaniem seksualnym, <http://www.policja.pl/pol/aktualnosc/81451,Ochrona-dzieci-przed-wykorzystywaniem-seksualnym> [data dostępu: 21.11.2020]

4. [Online:] http://www.pm7.gostyn.pl/downloads/Janusz_Korczak_przyjaciel_dzieci.pdf, [data dostępu: 21.11.2020]

5. [Online:] file:///H:/TMP/Deklaracja_Praw_Dziecka.pdf, [data dostępu: 21.11.2020]

6. [Online:] <https://statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/przemoc-w-rodzynie/50863,Przemoc-w-rodzynie.html>, [data dostępu: 21.11.2020]

7. [Online:] <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19911200526/T/D19910526L.pdf>, [data dostępu: 21.11.2020]

8. [Online:] file:///H:/TMP/zamachy_samobojcze_zakonczone_ZGONEM_grupa_wiekowa_dzien_tygodnia_2017-2019-1.pdf, [data dostępu: 22.11.2020]

Streszczenie:

Artykuł „Prawa dziecka. Teoria, a odzwierciedlenie w rzeczywistości na podstawie wybranych obszarów” przedstawia poszczególne założenia zawarte w *Konwencji o Prawach Dziecka*. Autorka dokonuje interpretacji tych założeń i poszukuje ich praktycznego odzwierciedlenia w życiu codziennym. Odnosi się do wyników badań z przeprowadzonych statystyk oraz osiągnięć badaczy, który wcześniej dokonali analizy tych zagadnień.

Słowa kluczowe: prawo, dziecko, wolność, pełnoletniość, równość, bezpieczeństwo.

Abstrakt:

The article: „Children’s rights. Theory versus reality, based on the selected fields”, presents several assumptions contained in *Convention on the Right of Child*, published by The United Nations. The author makes an interpretation of this assumptions and looks for their practical reflections in everyday life. She refers to the results of statistics provided by herself, as well as to the scholars who have already explored the subject.

Key words: right, child, freedom, majority, equality, safety.

ZMIANY W EDUKACJI POZAFORMALNEJ I NIEFORMALNEJ W DOBIE PANDEMII COVID-19

Malak Marcin,
doktorant, Dolnośląska Szkoła Wyższa we Wrocławiu
szkoleniaideal@gmail.com

Streszczenie

Artykuł poświęcony jest sytuacji związanej z kształceniem w Polsce w czasie wprowadzonych obostrzeń w walce z wirusem SARS CoV-2. Coraz częściej pojawiająca się koncepcja konektywizmu została zestawiona z aktualnymi problemami nauki pozaformalnej i nieformalnej. W artykule wskazano zagrożenia i obliczenia w zakresie ilościowym i jakościowym szkoleń i działań edukacyjnych jakie nie odbywają się, z uwagi na aktualną sytuację epidemiczną, na terenie Polski w aktualnym roku. Przeprowadzono analizę dostępnych narzędzi służących nauce zdalnej jaka prowadzona jest w Polsce. Wskazano na niewykorzystany potencjał wieloletnich doświadczeń w prowadzeniu e-learningu, w kontekście przygotowania zdalnych lekcji w szkołach.

Wprowadzenie

Rok 2020 bezsprzecznie jest wyjątkowym czasem w historii. Zagrożenie wirusem SARS CoV-2 i chorobą COVID-19 odbija się w niespotykany jak dotąd sposób na procesach edukacyjnych w każdym niemalże wymiarze. Walka z zagrożeniem przybiera formę decyzji i działań rządów, które prawie na całym świecie zachęcają do izolacji społecznej, unikania spotkań i zgrupowań. Jedną z ofiar pandemii staje się edukacja, która nierozzerwalnie łączy się ze zbiorowością, z procesami grupowej transmisji wiedzy. Dotyczy to zatem szkół podstawowych, wyższych ale także edukacji osób dorosłych. Idea lifelong learning tak często poruszana w nauce w latach 90 tych XX wieku, nazywana była „kluczem do XXI wieku” [1, s.113]. Idea całożyciowego uczenia to głównie nauka nieformalna czyli szkolenia, konferencje, targi, ale także nauka pozaformalna czyli turystyka, kino, interakcje społeczne. W czasie wprowadzanych obostrzeń i zakazów, przestrzeni do realizowania edukacji pozaformalnej i nieformalnej pozostaje niewiele. Zamknięte zostały teatry, wystawy, muzea. Obiekty, gdzie do niedawna odbywały się targi, dziś w wielu przypadkach stają się szpitalami tymczasowymi lub od miesięcy pozostają zamknięte. Miejscem edukacji pozaformalnej i nieformalnej może zatem zostać niemal jedynie internet oraz media.

Konektywizm – łącznik aktywności w sieci i edukacji ?

E-learning w Polsce w ostatnich latach nie zyskiwał blasku. Braki regulacji organizacyjnych, rozproszone narzędzia i niesprzyjające środowisko prawne oraz naukowe sprawiało, iż pomimo ogólnie rozumianej informatyzacji, procesy kształcenia na odległość pozostawały poza zainteresowaniem osób od-

powiedzialnych za edukację [2, s. 63]. Warto jednak zauważyć, iż w ostatnich latach w publikacjach naukowych pojawia się idea konektywizmu. Idea zaistniała w nauce w 2005 roku, w związku z przemianami, upowszechnieniem TIK (technologii informacyjno-komunikacyjnych). Idea zakłada dynamiczny rozwój się wiedzy w kontekście rozwoju TIK. W związku z powyższym zaczęto naukowo analizować rozstrzygnięcia, które ujmowałyby proces uczenia się, nauczania, poznawania i funkcjonowania wiedzy i w których istniałby związek człowieka z TIK oraz podmiotami zewnętrznym. Kształcenie oparte na konektywizmie różni od wcześniej funkcjonujących paradygmatów - behawioryzmu, kognitywizmu i konstrukcjonizmu [3, s.115]. Autorzy tej teorii – George Siemens i Stephen Downes – są pracownikami naukowymi kanadyjskich uczelni. Doszli oni do wniosku, że obecne czasy zdominowane są przez media cyfrowe, co pozwala oprzeć teorię na lokalizacji wiedzy nie tylko w naszych głowach, ale w zasobach poza nami (np. w zorganizowanych zasobach, portalach internetowych czy bazach danych) [4, s. 148]. Konektywne uczenie się proponuje odejście od często określanego encyklopedyzmu w kierunku kształcenia umiejętności wykorzystywania wciąż pojawiających się nowych informacji, odnajdywania ich lokalizacji. Odejścia od kultury „co wiesz” do kultury „gdzie to znalazłeś”. Kierując się ideą konektywizmu w konfrontacji z powszechnością dostępu do internetu, można zgodzić się z myślą badaczy, iż obecnie zjawisko edukacji przestało być aktywnością wyodrębnioną z życia, stając się jego integralną częścią [5, s.58]. Ta zmiana myślenia może stawiać znak równości pomiędzy życiem z wykorzystaniem TIK, a ideą lifelong learning, inaczej mówiąc całość naszych działań w sieci poprawia dostęp do wiedzy magazynowanej w podmiotach zewnętrznych. Czy zatem jest to takie banalne, że włączając komputer, czy smartfon już działa proces edukacji? A co z fake newsami i nieaktualną wiedzą, która tkwi w przestrzeni cyfrowej, zaniedbana i nieaktualizowana ?

Aktywności Polaków w sieci

Najnowsze badania na temat korzystania z internetu opublikowane przez Centrum Badań Opinii Społecznej z lipca 2020 roku [6 s.1] prezentują niewielki przyrost osób korzystających systematycznie z internetu. Aktualny wskaźnik plasuje się w okolicach 68%, co wskazuje wzrost o 5 punktów procentowych w odniesieniu do wyników badania z 2014 roku [2, s.64]. Obecność online zależy przede wszystkim od wieku, a w mniejszym stopniu także od poziomu wykształcenia. O ile korzystanie z internetu jest niemal powszechne wśród osób w wieku wskazującym na związki z edukacją formalną, o tyle wśród osób starszych ilość osób deklarujących się jako nieaktywni internauci bliska jest 7 mln [6, s.2]. Warto zastanowić się jaka jest nasza aktywność w sieci i skąd w kontekście do całonocnej idei konektywizmu osoby korzystające z internetu mogą czerpać wiedzę. E-learning jako aktywność w sieci została pominięta przez badaczy z CBOS w najnowszym badaniu. Pytano grupę badawczą o zakupy, portale społecznościowe, wrzucanie zdjęć do sieci, jednak o edukacji nie wspomniano, pomimo tego, że w pierwszej połowie 2020 roku kilkanaście tygodni nauka w szkołach

w Polsce odbywała się zdalnie. Wskazuje to systemowy brak zainteresowania procesami kształcenia w sieci. Bardziej zastanawiająca jest nasza aktywność, a dokładnie bierność w sieci. W 2009 roku swoją stronę internetową czy bloga prowadziło 9% internautów, dziś zaledwie 3%. Można zatem przypuszczać, że z całej masy użytkowników internetu większość jedynie biernie czerpie treści zamieszczone w sieci. Nasze powszechne umiejętności informatyczne spadają gdyż wszystko jest SMART, wszystko jest intuicyjne, zamiast prowadzenia strony www, użytkownik preferuje konto na facebooku, które według portalu posiada 2,5 mld osób na całym świecie. I to właśnie portal facebook wskazuje, iż codziennie 1,6 mld osób spędza na nim ok 30 min. Poziom treści w edukacji nieformalnej w oparciu o ideę konektywizmu w porównaniu z przytoczonymi wyżej danymi nie budzi optymizmu.

Jak podają badania PBI sp. z o.o. średni czas jaki Polacy spędzają w internecie wskazany jest na blisko 2 godziny dziennie, blisko połowa spędzonego czasu w internecie realizowana jest za pomocą urządzeń mobilnych, telefonów, czy tabletów. Spółka badająca rynek internetu publikuje także wydawców mediów, jakie wyszukiwane są przez internautów. Należy wskazać, portal Youtube, Facebook, Allegro, oraz internetowe wydania gazet, głównie tytuły należące do grupy ringieraxelspringer tj. Fakt, Onet, Newsweek, Forbes. Ten zestaw mediów jest aktualnie źródłem z którego czerpiemy jako społeczeństwo wiedzę. Co ciekawe, mimo że w ostatnich miesiącach ponownie trwa zdalne nauczanie, to nie jest zauważalna znacząca zmiana w strukturze najczęściej odwiedzanych stron internetowych, co oznacza, iż pomimo wiosennej fali nauki zdalnej, nie powstał żaden wyspecjalizowany wspólny portal edukacyjny.

„Odkurzony” E-learning

Od wybuchu pandemii w 2020 roku pojawiła się cała masa narzędzi edukacyjnych. „Przeniesienie szkół do sieci” tchnęło nowego ducha w kształcenie na odległość, które nie cieszyło się jak dotąd popularnością. Uczelnie wyższe nie wskazywały zainteresowania rozwojem oferty edukacyjnej w formie kształcenia na odległość. Porównanie lat 2013/2014 a 2018/2019 pozwalało wskazać nieznaczny spadek ilościowy możliwości kształcenia online [7, s. 88]. Systemowe rozwiązania, które ograniczały rozwój E-learningu, skutecznie tłumiły poziom popularności edukacji w sieci [2s.65]. Na koniec roku 2020, po kilku miesiącach zdalnego nauczania dostrzec można w sieci całą masę świetnych, prostych narzędzi do kształcenia na odległość:

CLASS DOJO - <https://www.classdojo.com/pl>

Darmowa, dostępna w języku polskim aplikacja, która łączy nauczycieli z uczniami i rodzicami w celu tworzenia społeczności klasy szkolnej. Nauczyciele mogą udostępniać w aplikacji zadania i zasoby takie jak zdjęcia, filmy, ogłoszenia i wiadomości.

EDUPOZZLE - <https://edupuzzle.com>

Prosta platforma, która poza zasobami wideo z różnych obszarów tematycznych umożliwia nauczycielom komunikowanie się z uczniami poprzez wir-

tualne klasy.

QUIZZ - <https://quizizz.com/>

To darmowa platforma umożliwiająca tworzenie i przeprowadzanie quizów.

MICROSOFT OFFICE 365 A1 - <https://news.microsoft.com/pl>

Bezpłatna usługa Microsoft, która umożliwia uczniom i studentom zdalną naukę. Materiały i zadania mogą zostać udostępnione w trybie online, a uczniowie, studenci, nauczyciele i wykładowcy współpracować przy pomocy zdalnych komunikatorów, które pozwalają zarówno na pracę grupową, jak i indywidualną.

WSZECHNICA - <https://wszechnica.org.pl/>

Baza wykładów na wiele tematów, między innymi z kolejnych Festiwalów Nauki.

Universality - <https://universality.io/>

Polskie narzędzie do tworzenia wirtualnych grup uczniów bądź studentów, komunikacji, organizacji materiałów, przesyłania zadań i prowadzenia kursów lub przedmiotów online, dostępne jest bezpłatnie dla uczelni oraz szkół.

DISCORD - <https://discordapp.com/>

Discord zapewnia: dedykowaną, darmową i dostępną wyłącznie za zaproszeniem przestrzeń lekcyjną, kanały tekstowe do organizowania lekcji, zadawania prac domowych lub tworzenia grup uczniowskich, kanały głosowe do rozmów w cztery oczy, dyskusji grupowych, a nawet organizowania dyżurów, działające w czasie rzeczywistym środowisko edukacyjne, w którym można prowadzić lekcje dla 50 osób.

ZOOM - <https://zoom-us.pl>

Spotkania online, wideokonferencje, webinaria, telekonferencje, sale konferencyjne - Zoom, pozwalające na współuczestnictwo do 250 osób.

TESTPORTAL.PL - <https://www.testportal.pl/>

Do tworzenia własnych testów online i rezygnacji z papierowej formy testowania. Codziennie przeliczamy, ile drzew zostało ocalonych dzięki testom stworzonym przy użyciu Testportalu.

Przepustowość sieci oraz techniczne przygotowanie uczniów i nauczycieli w większości pozwala na realizację połączeń w czasie rzeczywistym. Nasuwa się jednak myśl, że wszystkie te „nowe” narzędzia służą jedynie kształceniu w metodzie synchronicznej, czyli w czasie rzeczywistym, a podstawową ideą E-learningu wszak jest niezależność nie tylko miejsca ale i czasu. Zdalne nauczanie – jak nazwana została przez Ministerstwo Edukacji Narodowej aktualna metoda prowadzenia lekcji w szkołach, należy wyraźnie zauważyć jest nową niespotykaną systemowo ofertą edukacyjną. W świecie nauki także to pojęcie nie występowało samodzielnie. Należy dodać, iż trudy, problemy z obsługą zarówno przez nauczycieli, rodziców i uczniów nieskoordynowanych systemów do przekazywania treści w czasie rzeczywistym, mogą być podprogowo przypisane do E-learningu. Złe doświadczenia wszystkich stron „zdalnego nauczania”, byłoby dobrze aby pomogły w doskonaleniu metod i technik kształcenia na odległość, jednak wymaga to sporego wysiłku ludzi nauki. Pytanie zatem, jak nieco odku-

rzony przez „zamknięte szkoły” temat E-learningu, gdy społeczeństwo pożegna na dobre stan epidemii, zostanie oceniony i czy wpłynie to na rozwój, czy na regres tej formy kształcenia.

Edukacja nieformalna osób dorosłych w dobie COVID-19

Wskazane wyżej zagadnienia przedstawiają obraz wielkiej luki w nieformalnej edukacji osób dorosłych. Spory odsetek osób pozostających offline, wielka baza często nieaktualnej wiedzy, będąca treścią edukacji zgodnie z ideą konektywizmu w połączeniu ze strachem przez zgromadzeniami i zalecana izolacja sprawia, że proces przekazywania wiedzy uległ znacznemu ograniczeniu wśród osób dorosłych. Gdyby jednak nie przyjąć idei konektywizmu i oprzeć się na wcześniejszych teoriach, czy aktualna sytuacja w analizie naukowej wyglądałaby nieco inaczej? Warto w tym miejscu wskazać zasadniczą różnicę pomiędzy edukacją dorosłych (adult education) a uczeniem się dorosłych (adult learning). Zdaniem Alana Thomasa [8, s.17] uczenie się dorosłych ma charakter kognitywny i związany jest on z wewnętrznymi przeżyciami człowieka. Uznając tę dystynkcję, można dokonać analizy przykładu brzmiącego następująco: osoba chora może wiele nauczyć się o swoim stanie zdrowia. Dzieje się tak, kiedy czyta artykuły lub rozmawia z przyjaciółmi na temat swojej choroby, kiedy ogląda programy telewizyjne poświęcone temu zagadnieniu. Uczenie się jest zakorzenione w codzienności jednostki, w jej doświadczeniu. W tym przypadku mamy do czynienia z uczeniem się dorosłych. Inaczej sprawa się przedstawia, jeżeli ta sama osoba weźmie udział w zorganizowanym dla pacjentów programie edukacyjnym lub będzie uczestniczyć w regularnie odbywających się spotkaniach tematycznej grupy samopomocowej. Wówczas można mówić o edukacji dorosłych, która ma charakter systematyczny, zorganizowany i zaplanowany [9, s.86]. Prezentując tę koncepcję edukacyjną można oddzielić wiedzę potoczną od empirycznej czy zasłyszanej. Podmiot miałby zatem możliwość łatwiejszego oddzielenia informacji niepotwierdzonej od tej bardziej prawdopodobnej, czego koncepcja konektywizmu nie zakłada. Idea konektywizmu poniekąd jest spójna z uczeniem się biograficznym. Wspólnym staje się punkt bezwarunkowego przyjmowania wiedzy. Uczenie się dorosłych ma często także wymiar społeczny. Przykładem jest koncepcja uczenia się biograficznego, w której „refleksja i samorefleksja są istotnym punktem wyjścia”. Ta koncepcja unika podziałów na nieformalne, pozaformalne czy formalne uczenie się, sugeruje Knud Illeris, ale koncentruje się na opowiadaniu o własnym życiu jako podstawowym instrumencie uczenia się. Opowiadanie opowieści życia pozwala na doświadczenie „siebie” i własnej historii, ale również jest procesem, w którym opowiadania „innym”, „z innymi”, „dla innych”. Konstruuje własną interpretację życia, jak i interpretację własnych doświadczeń, zdarzeń wraz „z innymi” czy „przez innych” uczących się [7, s.89]. Widać jednak, iż koncepcja edukacji biograficznej w izolacji także jest utrudniona.

Ograniczona ilość szkoleń pracowniczych – edukacja pozaformalna.

Brak możliwości gromadzenia się, organizacji gali, targów, szkoleń, wyjazdów szkoleniowych czy sympozjów, wpływa na ograniczenie transmisji wiedzy branżowej. Z punktu widzenia emocjonalnego, targi i szkolenia uważane są jako ważne przeżycie wewnętrzne dla uczestników a z „punktu widzenia edukacyjnego - dostarczyć można w nich funkcje szkoleniowo-rozwojowe w odniesieniu do jednostek, grup i całego społeczeństwa” [10, s.37]. W związku z wejściem w życie w dniu 18 kwietnia 2020 r ustawy o szczególnych instrumentach wsparcia w związku z rozprzestrzenianiem się wirusa SARS-CoV-2[11], parlament w kontekście do transmisji wiedzy zezwolił na nierealizowanie szkoleń BHP. W Polsce, w I kwartale 2020 roku zatrudnionych było około 12 mln osób na podstawie umów wynikających z Kodeksu Pracy. Z tej liczby każdego roku około 3 mln osób bierze udział w szkoleniu bhp, dla porównania w listopadzie 2019 r, liczba studentów w Polsce wynosiła około 1,2 mln osób. Zakłady pracy były zobowiązane na podstawie Kodeksu Pracy bez względu na rodzaj usług czy rodzaj produkcji, do zorganizowania cyklicznych szkoleń mających na celu podniesienie wiedzy z zakresu bhp. Należy zaznaczyć, że szkolenia bhp w świadomości wielu uczestników są nudne, niepotrzebne i nie wnoszą nic nowego w życie zawodowe, jednak przekazują niezwykle ważną wiedzę związaną z bezpieczeństwem pracy. Według danych PIP w latach 2017-2019 [12] stwierdzono podczas kontroli związanych z wypadkami przy pracy wykroczenia w zakresie nieorganizowania szkoleń okresowych w dziedzinie bezpieczeństwa i higieny pracy u około 7% kontrolowanych. Po pół roku obowiązywania aktualnych obostrzeń związanych z sytuacją epidemiczną w Polsce, można przyjąć, iż szkoleń nie odbyło blisko 1,5 mln osób. Kolejne 600 tysięcy osób nie wzięło udziału w szkoleniach organizowanych przez firmy wpisane do rządowego Rejestru Instytucji Szkoleniowych (www.ris.gov.pl). Firmy szkoleniowe głośno prezentują swoje niezadowolone wskazując na konkretne liczby niezrealizowanych usług. Zamknięte hotele, oraz szeroko określana branża eventowa to także symptomy tysięcy niezrealizowanych szkoleń i konferencji. Imprezy targowe – podczas których w pozaformalnej edukacji przekazywane są najnowsze rozwiązania techniczne, zostały odwołane, a szacowana ilość osób jaka nie odwiedziła tegorocznych targów sięga sporo powyżej miliona osób. Należy zauważyć, że w tak rozwiniętej gospodarce jakiej jesteśmy uczestnikami we współczesnym świecie dokształcanie jest obowiązkiem i koniecznością. Za planowanie i realizację projektów szkoleniowych odpowiadają określone kierownicy wyższego szczebla, pozostali kierujący pracownikami, specjaliści ds. szkoleń, trenerzy oraz sami uczestnicy. Jeśli zajęcia będą prowadzone przez trenera z firmy zewnętrznej, to także on jest członkiem tej grupy. Leslie Rae, brytyjski ekspert ds. szkoleń, określa ją mianem „kwintetu szkoleniowego”[12 s. 13]. Od współdziałania osób wchodzących w jego skład zależy powodzenie całego przedsięwzięcia. Są to tzw. interesariusze procesu szkoleniowego, zainteresowani jak najlepszym efektem szkolenia, które pozwoli gonić pędzącą gospodarkę. Można zatem ogólnie licząc wskazać, że czas pandemii i wprowadzone zakazy w życiu gospodarczym i społecznym ponad 4 miliony osób nie uczestniczyło w tym roku w zaplanowanych dla nich

działaniach edukacyjnych.

Podsumowanie

Obecna sytuacja epidemiczna i związane z nią ograniczenia w znacznym stopniu dotykają i zmieniają oblicze edukacji, dydaktyki w Polsce. Zdalne nauczanie wzorowane na E-learningu powoduje spore problemy. Wieloletnie bagatelizowanie potęgi kształcenia na odległość dziś mści się na uczestnikach procesów edukacyjnych w szkołach i uczelniach. W zdalnym nauczaniu wykorzystywane są narzędzia proste, przypadkowe i niepewne. Pracownicy nie doszkalać się, podczas gdy świat, przemysł, nauka, innowacje pomimo kryzysu odkrywają nowe przestrzenie działania. Osoby starsze, nieaktywne w internecie pozostają bez możliwości dokształcania się na różnych spotkaniach, uniwersytetach trzeciego wieku, wykładach otwartych. Osoby aktywne w internecie natykają na nieograniczone zbiory danych, których nie potrafią zweryfikować przez co w oparciu o koncepcję konektywną – mogą nieświadomie przyswajać przypadkowej wiarygodności i jakości wiedzę. Wskazać należy na problemy edukacyjne, które dotyczą ok 6 mln uczniów związanych z edukacją formalną, 4 mln pracowników, których dotyczy edukacja pozaformalna i blisko 7 mln osób dotkniętych brakiem możliwości nauczania konektywnego z uwagi na brak dostępu do sieci. Łączna liczba 17 mln osób została dotknięta zmianami w edukacji związanymi z pandemią choroby COVID-19.

BIBLIOGRAFIA

1. J. Delors, *Edukacja - jest w niej ukryty skarb: raport dla UNESCO Międzynarodowej Komisji do spraw Edukacji dla XXI wieku*. Stowarzyszenie Oświatowców Polskich, Toruń 1998
2. M. Malak, *TINCAN i inne nowoczesne standardy w E-learningu, kontra codzienność kształcenia na odległość*, Humanitarian Corupus nr 23, Dragomanov National University of Pedagogy, Vinnytsia 2018
3. M. Szpunar, *Konektywizm - (r)ewolucja kształcenia w technologicznym świecie*, Horyzonty Wychowania nr 31, Kraków 2015
4. G. Gregorczyk, A. Kozak, *Konektywizm, czyli o uczeniu się w epoce cyfrowej*, Mazowiecki Kwartalnik Edukacyjny nr 50, Radom 2018
5. M. Malewski, *Od nauczania do uczenia się. O paradygmatycznej zmianie w andragogice*, Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej, Wrocław 2010
6. Raport z badań : *Korzystanie z internetu*, CBOS, Warszawa 2020
7. M. Malak, *Problemy rozwoju E-learningu w Polsce w kontekście nowelizacji przepisów dotyczących szkoleń BHP*, Humanitarian Corupus nr 22, Dragomanov National University of Pedagogy, Vinnytsia 2018
8. A. M. Thomas, *Beyond education*, Jossey-Bass, San Francisco, CA 1991
9. M. Muszyński, *Edukacja i uczenie się – wokół pojęć*, Rocznik Andragogiczny, Uniwersytet Łódzki, 2014
10. A. Szromnik, *Znaczenie targów dla rozwoju ekonomicznego kraju*, PIPT, Poznań 2011
11. Ustawa z dnia 16 kwietnia 2020 r. o szczególnych instrumentach wsparcia w związku z rozprzestrzenianiem się wirusa SARS-CoV-21 (Dz. U. Poz. 695)
12. <https://www.pip.gov.pl/pl/porady-prawne/bezpieczenstwo-i-higiena-pracy9225.przygotowanie-do-pracy.html> – dostęp dnia 1.12.2020 r.
13. K. Garski, *Jak efektywnie szkolić pracowników*, PARP, Warszawa 2009

КЛЕЙНОДИ В УКРАЇНСЬКОМУ ПРОСТОРІ ЯК ЗАСІБ ІДЕНТИФІКАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

*Мельник В'ячеслав Олександрович,
аспірант НАКККиМ
melnyk.slava1@gmail.com*

Науковий керівник – к. філос. наук, доц. О. Л. Осадча

Становлення державних символів клейнодів у різних європейських народів було інакшим від нашого історичного розвитку, хоча й вирізняється певною своєрідністю, однак мають спільні закономірності та риси які властиві певному історичному процесу.

На початку первинні символи влади відображали ідеологію персоналізованої зверхності можновладця над своїми васалами. З часом такий символізм поступає своє місце територіально-династичним знакам, що втілювали в собі завдання єдності та ідентифікації певних регіональних спільнот: корогви, герби земель, міст тощо.

Питанню культурної ідентифікації за допомогою семіотичних засобів клейнод приділяли увагу такі вчені: К. Ю. Гломозда, Д. Б. Яневський, Д. І. Яворницький, Р. Новожаєва О. Глушаков, С. Санніков, Ю. Лотман.

Елементи соціокультурного середовища, символи державної влади які були прийняті протягом попередніх етапів державного буття народу, виконують одну з головних функцій культури – зберігати надбання попередніх поколінь. З цього приводу Ю. Лотман зазначав, що будучи важливим механізмом пам'яті культури, символи переносять тексти, сюжетні схеми та інші семіотичні утворення з одного її пласта на інший [1, с. 704].

У своїй дослідницькій роботі М. Рибакіна відзначає, що вплив знаків і символів на свідомість людини, а також її психологічні рефлексії викликають особливий інтерес дослідників, адже в основі цього лежить той чи інший символічний або знаковий код який засвоєний індивідом раніше. Фактор кольору в житті суспільства має величезне значення, оскільки правильне його використання у різних сферах життя суспільства, починаючи з кольору шрифту на рекламному плакаті і закінчуючи прапором держави, може не просто викликати естетичне задоволення, а й дозволяє здійснювати чітко спрямований психологічний вплив [2, с. 216].

Так, на думку Р. Новожаєва, атрибути влади можна вважати предметно-діяльнісним виявом певних сакральних, буденних, ідеологічно закріплених уявлень про владу та її носіїв, що виявляються у комплексі регалії влади, геральдиці, політичному ритуалі, статусних елементах убрання, титулярії тощо, і навіть, якоюсь мірою, началом, що формує ці уявлення [3].

В соціокультурних умовах України проблема ідентичності набуває

складність, адже вона стоїть набагато гостріше, ніж у більшості західних країн, адже у нас геополітично та історично сформовано унікальне розташування територій на стику східних та західних цінностей. І саме формування власної чіткої та всебічної системи національної ідентичності, потерпали від втручання різними культурами у певні періоди часу.

У період радянського часу політика Москви щодо України та інших радянських республік була спрямована на придушення первинних національних тенденцій, пов'язаних з утворенням національної держави. Пропаганда поняття радянського народу та єдності усіх країн республік призводили до певного обнулення у правових та соціальних статусах представників різних національно-етнічних груп. Це все стосувалось також символів державної влади, де вимагалось відмовитись від своєї семіотичної системи на користь елементів які пропонувались політикою радянської влади щодо єдиної держави. Однак українське середовище вирізнялось від інших саме за протесність та певний супротив за свій культурний код. Саме тому Україна у складі радянських союзу була більше представленою та впізнаваною серед республік які змогли зберегти свою первинну ідентичність.

Кожна нація обирає та використовує певні і тільки їй властиві семіотичні знаки в основу яких покладений сакральний генетичний зміст самобутності культури цього народу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Лотман Ю. М.* Семиосфера: Культура и взрыв. Внутри миров. Статьи. Исследования. Заметки / Ю. М. Лотман. - СПО. : Искусство - СПО., 2004. - 704 с.
2. *Рыбакова М. Г.* Символы и знаки как фактор мягкой политической силы в процессе воздействия на общественное сознание / Мария Рыбакова // История и современность. –2015. –№ 210. – 215-222 с.
3. *Новожеев Р. В.* Формирование и атрибутов власти Древней Руси (вторая половина IX - середина XIII вв.): Сравнительно-исторический аспект : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. истор. наук : 07.00.02 - отечественная история / Роман Владимирович Новожеев. М., 2005. - 23 с.

ПАРТНЕРСЬКИЙ ПІДХІД У НАУКОВІЙ СПАДЩИНІ ЄВГЕНА ПЕТУХОВА

Павлова Олена Сергіївна
аспірант Херсонського державного університету
pavlolphilosopher@gmail.com

*Науковий керівник –
канд. пед. наук, доцент Корольова І. І.*

Вивчення історії педагогічної думки та усвідомлення значення окремих персоналій зумовлене сучасною освітньою парадигмою XXI ст. Зокрема, реформування освіти в 2018 р. на засадах партнерства визначено в концепції «Нової української школи» (2016), втілення якої здійснюється у поєднанні інновацій й історичної традиції. Важливим у дослідженні є регіональний підхід, що передбачає розкриття педагогічних постатей, навчальних закладів окремих регіонів України. До фундаторів педагогічної думки Херсонщини відносимо Євгена Петухова, відомого вченого 50-х – 80-х років ХХ століття.

Особливу педагогічну майстерність науковець здійснює, працюючи викладачем кафедри педагогіки, Херсонського педагогічного інституту. Отже, вчений займається громадською роботою: виступає з лекціями на підприємствах, проводить доповіді серед населення, активно бере участь в організації науково-практичних конференцій для вчителів та ін. На початку 70-х років відбувається співпраця між Є. Петуховим та О. Гедвілло. У взаємодії педагоги готують науково-методичні проекти на базі промислових підприємств регіону, що слугувало тісному співробітництву вишу зі школами і профтехучилищами. Зокрема, на факультеті суспільних професій відкривається «Школа юних педагогів», яка слугувала центром профорієнтації старшокласників для актуалізації професії вчителя.

Проаналізувавши діяльність Є. Петухова в дитячому закладі для малолітніх правопорушників встановлено, що науковець прагнув реалізувати методика А. Макаренка. Крім того, вчений працюючи з педагогічно занедбаними учнями зазначає: школяр не є об'єктом вивчення, він є суб'єктом виховання. До того ж, провідне кредо дослідника в освіті: «педагог прагне проектувати найкраще в людині. І макаренський принцип: як можна більше вимог до людини, і як можна більше поваги до нього» розглядається крізь призму партнерського підходу [1, с.45]. Отже, працюючи з дітьми, вчений закладає фундамент професійних принципів, аналізує катастрофічні суперечності, що склалися в системі виховання. Водночас, Є. Петухов вкладає свої міркування у педагогічний щоденник, який був основою його наукових статей, лекцій, дисертацій.

В контексті нашого дослідження наукове надбання вченого розгля-

даються у вимірі індивідуальної освітньої траєкторії. Зокрема, педагогічна майстерність Є. Петухова висвітлена в праці Григорьєвої І. «..Він був у всьому справжнім» (2019), де зазначені основні пріоритети освіти. Окремі складові партнерства між вчителем і учнями реалізовувалися педагогом безпосередньо у виховній роботі, яка була новою в радянській системі виховання. Наприклад, педагог виводив своїх підопічних на першотравневі демонстрації, прогулянки в місто. Вчений-педагог розумів, що «в певних умовах вихователь неодмінно повинен мати право на ризик, на свободу маневрування. Інакше це не педагогіка, а – схема. За цих обставин діти, під керівництвом наставника не дозволяли собі здійснити спробу втекти». З огляду на це, Є. Петухов переконував, що за такої роботи вихователь розуміє важливість відповідальності та довіри до вихованців [1, с.45-46]. Зокрема, для його педагогіки характерно: непосередковане ставлення до учня; усвідомлення спільної мети; формування учнівського колективу на засадах співробітництва; формування морально-естетичних поглядів у дітей.

Отже, проведений нами аналітичний огляд діяльності Є. Петухова уможливив розглянути деякі аспекти партнерського підходу. Також, погляди дослідника ХХ століття висвітлюють розвиток нового поняття, яке має особливе значення у вимірі історико-педагогічних досліджень. Публікація не вирішує всіх питань, тому спадщина педагога потребує подальших наукових розвідок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Григорьєва І.А. (автор-составитель) «...Он был во всем настоящим» Евгений Петухов: личность, педагог, ученый: Документально-художественное издание. – Херсон: Айлант, 2019. – 188 с: ил.

ПОНЯТТЯ «КУЛЬТУРНИЙ ПРОДУКТ» В ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ В СФЕРІ КУЛЬТУРИ

*Пархоменко Ірина Ігорівна,
к. філос. н., ст. викладач кафедри івент-менеджменту
та індустрії дозвілля
Київського національного університету культури і мистецтв
ireneparkhomenko@gmail.com*

Сфера культури в Україні в часи пандемії потребує розробки урядової стратегії підтримки виробників культурного продукту та прозорих механізмів забезпечення надання фінансової допомоги. Задля реалізації цих завдань, необхідно зрозуміти хто є виробником у сфері культури, виокремити тип діяльності виробника і його організаційно-правову форму, а по-

тім узгодити термінологію в законодавстві у сфері культури. Це дозволить розробити механізми адресної фінансової допомоги в часи кризи і не тільки на основі принципу прозорості та рівного доступу для кожного суб'єкта господарювання. Мова не про грантові механізми, а саме фінансову підтримку на період пандемії для сумлінних платників податків.

Передусім, варто зазначити, що наразі сфера культури функціонує як галузь економіки, є сукупністю культурних індустрій (підприємств), які здатні генерувати прибутки. Такий підхід до розуміння функціонування сфери культури в країнах Західної Європи (наразі ЄС), США, Канаді, Великобританії існує ще з 60-х рр. ХХ ст., коли починають міркувати про фінансову залежність культурних інституцій (В.Боуен та В.Баумоль). У 80-х рр. ХХ ст. французький дослідник з медіа Б.Мьєж відходить від критики про масове виробництво в сфері культури як про «культурну індустрію» (Т.А-дорно та М.Хоркхаймер) та обґрунтовує логіку першої моделі культурних індустрій на основі розповсюдження та каналів збуту культурного продукту [4].

Якщо поглянути на сучасні урядово-інституційні практики Європейського Союзу, Великобританії та вивчити діяльність ЮНЕСКО в Конвенціях, то сфера культури являє собою сукупність культурних індустрій (підприємств), які можуть здійснювати комерційну діяльність, але в основі якої культурна діяльність і ресурси [7]. В цій логіці розрізняють культурні та креативні індустрії. Кінцевий продукт виробництва креативних індустрій має, передусім, функціональну мету споживання, хоча в основі виробництва може бути використано культурні ресурси і творчі здібності виробника чи групи виробників [2]. Культурні індустрії можуть комерціалізувати продукт власного виробництва, але, насамперед, той містить у собі культурну цінність, є формою культурного вираження.

Продукт виробництва культурних індустрій чи культурний продукт, ресурсом якого є культура як сукупність матеріальних і нематеріальних надбань людства, створюється не задля задоволення базових фізіологічних потреб, чим суттєво відрізняється від продукту виробництва інших індустрій. Однак, це ні в кому разі не нівелює його значення. Адже право громадянина на культуру є невіддільним і беззаперечним, тому що через культуру формується ідентичність (на рівні людства, нації чи народу), усвідомлення приналежності себе до спільноти (наприклад, різні корпоративні культури і суб-культури). Більше того, культура є ресурсом для розвитку власного творчого потенціалу людини, її рефлексії, практики міркування, навчання, відпочинку і дозвілля. Крім цього, сфера культури створює робочі місця та сприяє відновленню регіонів (економічна і культурна складова), є основою для туризму.

Отже, усвідомлюючи багатогранність потенціалу культури, як сфери виробництва культурного продукту, і в умовах кризи, спричиненої пандемією, в Україні має бути переглянуто підхід до розуміння культури виключно як сфери, що є фінансово залежною та потребує постійних дотацій.

Урядово-інституційні практики ЄС засвідчують, що можна будувати нову логіку сприйняття через призму індустрій. В Україні ЗУ «Про культуру» містить положення про креативні індустрії, яке було нещодавно внесено у Закон. Законодавець називає креативними індустріями види економічних відносин, «метою яких є створення доданої вартості робочих місць через культурне (мистецьке) та/або креативне вираження» [5]. Далі, «креативний продукт - (товари чи послуги), що створені (надані) за результатами культурного (мистецького) та/або креативного вираження і мають високу додану вартість» [5].

У квітні 2019 року Уряд В.Гройсмана визначив, які саме види економічної діяльності слід відносити до креативних індустрій. Логіку, за якою такі види економічних відносин потрапили до переліку креативних індустрій, не було означено. Це досить широкий перелік: від народних промислів і скульптури до нових медіа і програмного забезпечення [3]. Бачимо, що законодавець орієнтується на модель креативних індустрій, яку визначив свого часу Уряд Т.Блера (2001) [1], коли запровадив політичний вектор розвитку креативної економіки у Великобританії.

Проте, український законодавець не дає чіткого розуміння чи є різниця між виробництвом музичного автора чи виконавця пісні та фахівця з ІТ-сектору. Виділено тільки спільне: мають високу додану вартість та можуть бути результатами культурного (мистецького) та/або креативного вираження. Постає питання як продукт виробництва ІТ-сектору може мати культурне (мистецьке) вираження? Більше того, незрозуміло що законодавець розуміє під «культурним (мистецьким) вираженням» і чи співвідносяться це поняття з розумінням діяльності в сфері культури, яке відображене в ЗУ «Про культуру» (2010). До речі, визначення «діяльності в сфері культури» подано, по-перше, з огляду на різні види діяльностей, які здійснюють заклади культури (бібліотечна, музейна, інформаційна, розважальна, культурно-дозвіллева, наукова, освітня, а також господарська); по-друге, на виробництво культурних благ (товарів, послуг) і культурних цінностей із зазначенням етапів виробництва такого продукту в закладах культури: «створення, тиражування, розповсюдження, демонстрування, збереження і використання» [5].

В цьому ж Законі є визначення вітчизняного (національного) культурного продукту. Законодавець встановлює, що такий продукт є «культурні блага і культурні цінності, створені вітчизняним виробником» [5]. При цьому, під «культурними благами» розуміють «товари та послуги, що виробляються в процесі провадження діяльності у сфері культури для задоволення культурних потреб громадян (книги, художні альбоми, аудіовізуальні твори та їх демонстрування, аудіопродукція (музичні звукозаписи), твори та документи на новітніх носіях інформації, вироби художніх промислів, театральні та циркові вистави, концерти, культурно-освітні послуги тощо)» [5]. Що ж до культурних цінностей, то законодавець тлумачить цей термін відповідно до ЗУ «Про вивезення, ввезення та повернення культурних

цінностей» (1999), про що зазначає безпосередньо у Законі. Відповідно до цього Закону «культурні цінності є об'єктами матеріального та духовного надбання, що мають етнографічне, художнє, історичне та наукове значення» [6]. Законодавець чітко дає зрозуміти, що мова йде про конкретні матеріальні об'єкти. Однак, ЗУ «Про культуру» (2010) ст.1 п.21 визначає термін «творча діяльність як індивідуальна чи колективна творчість, результатом якої є створення або інтерпретація творів, що мають культурну цінність» [5]. Постає питання про суперечливість у тлумаченні терміну «культурна цінність»: це ознака, яку містить у собі об'єкт, чи це сам об'єкт? Повертаючись також до «креативного вираження», яке є ресурсом для творення креативного продукту, змістовно варто зрозуміти чи творча діяльність є тою ж креативній, і якщо ні, то за якою ознакою законодавець ці терміни розрізняє.

Поняття «культурний продукт» також використовує Український культурний фонд (УКФ) у Програмі «Створюємо інноваційний культурний продукт». На сайті опису Програми зазначено, що «Культурним продуктом у рамках програми є творчий та інтелектуальний результат людської праці в процесі культурної діяльності, творення якого направлено на сприяння розвитку культурної галузі». В межах Програми культурний продукт розуміють досить широко від: виставки і концерту до бренд-буку івентів та онлайн-курсу. Окремо тлумачення поняття «культурна діяльність» відсутнє.

З огляду на вищезначене термін «креативні індустрії» в ЗУ «Про культуру» (2010) виглядає штучним і заплутує подальше тлумачення термінів, які є в більшості неузгодженими між собою. Більше того, визначення, які використовує УКФ не співвідносяться з термінами ЗУ «Про культуру» (2010).

Як бачимо, законодавство у сфері культури потребує перегляду змісту понять і формування узгодженої термінології. Якщо рухатися від поняття «креативні індустрії» та логіки культурного виробництва, використовуючи поняття «культурний продукт» як результат виробництва культурних індустрій (підприємств), то необхідно виокремлювати і поняття «культурні індустрії». Формулювання терміну «культурний продукт» дозволить надалі працювати з поняттям «культурне підприємство», адже у сфері культури присутні виробники, які комерціалізують культурний продукт власного виробництва (музична індустрія, кіноіндустрія, книговидавнича індустрія, фестивальна індустрія та інші). Бізнес-модель підприємств (індустрій) у сфері культури орієнтована на виробництво та збут культурного продукту, що містить, передусім, культурну цінність. Однак, це не є підставою для заперечення комерціалізації такого продукту. Навпаки, підприємство в сфері культури здійснюється, і такі підприємці теж потребують підтримки в часи кризи, з огляду на продукт їх виробництва і заборону на здійснення виробництва і збуту культурного продукту. Підприємці в сфері культури пропонують культурний продукт, що є масовим і тиражованим, однак об'є-

ми збуту і споживання такого продукту свідчать про активну участь глядача в культурі. Маємо розуміти також, що поняття «культурний продукт» має відрізнятися від поняття «креативний продукт» та цього ж терміну в ЗУ «Про культуру».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. British Government (2001, April 9). «The Creative Industries Mapping Document». Retrieved from <https://www.gov.uk/government/publications/creative-industries-mapping-documents-2001>
2. European Commission (2010, April 27). «Green Paper. Unlocking the potential of cultural and creative industries». Retrieved from <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:52010DC0183>
3. Kabinet ministriv Ukrainy (2019, April 24). «Pro vyznachennia vydiv ekonomichnoi diialnosti, yaki nalezhat do kreatyvnykh industrii» [A Resolution on the definition of economic activities that belong to the creative industries]. Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhnoyi-diyalnosti-yaki-nalezhat-do-kreatyvnihih-industrii> (in Ukr.)
4. Miede, B. (1984). *Capitalisme et industries culturelles*. Grenoble: Presses Universitaires de Grenoble.
5. Verkhovna Rada of Ukraine (2010, December 14). “Pro kulturu” [A Law of Ukraine on Culture]. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2778-17> (in Ukr.)
6. Verkhovna Rada of Ukraine (1999, September 24). “Pro vyvezennia, vvezennia ta povnennia kulturnykh tsinnosti” [A Law of Ukraine on export, import and return of cultural values]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1068-14#Text> (in Ukr.)
7. UNESCO (2005, October 20). “The Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of cultural expressions”. Retrieved from https://en.unesco.org/creativity/sites/creativity/files/convention2005_basictext_en.pdf#page=17

ZIEMIA KŁODZKA W PRZEWODNIKACH JULIUSA PETERA

dr Południak Natalia

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0003-3977-8111>

nataliapoludniak@outlook.com

W XIX wieku zaczęły pojawiać się liczne publikacje o tematyce turystycznej, zachęcające do poznawania Hrabstwa Kłodzkiego. Jednym z autorów przewodników po tym regionie był Julius Peter.

Urodził się 12 listopada 1813 roku w Gottesberg, czyli dzisiejszym Boguszowie, w powiecie wałbrzyskim. Jego ojciec, Anton, był podoficerem armii pruskiej, a następnie poborcą podatkowym. Dzieciństwo spędził Julius w swoim rodzinnym mieście. To tam podjął swoje pierwsze wędrówki, przemierzając okoliczne góry: Chełmiec, Mniszek, Dzikowiec i inne. Wcześniej zetknął się z ziemią kłodzką, bo lata młodości spędził u swojego wuja, księdza Wehse, w Piszkowicach koło Kłodzka. Uczęszczał do gimnazjum katolickiego w Kłodzku a od 1833 roku naukę kontynuował w szkole wojskowej w Poznaniu. Obok pra-

cy zawodowej zajmował się pisarstwem, tworząc zarówno teksty literackie jak i użytkowe. Swoje prace sygnował pseudonimem Julius Maria Petery. W 1845 roku w świdnickim wydawnictwie L. Heege ukazał się zbiór pieśni wojskowych zatytułowany *Artillerie-Lieder*, czyli *Pieśni artyleryjskie*. W zbiorze *Mein Vaterland* ukazały się inne jego pieśni, ballady i romanse. Opublikował też dwa tomy prozy pod tytułem *Schlesische Novellen und Erzählungen*. W latach 1848–1849 redagował czasopismo „Freischütz”, w którym ukazywały się omówienia wydarzeń składających się na tak zwaną Wiosnę Ludów. Za swoją działalność rewolucyjną został skazany i osadzony początkowo w więzieniu w Świdnicy a następnie w Twierdzy Kłodzkiej [1, s. 37-38].

Julius Peter całe swoje życie związał z pracą literacką i dziennikarstwem. Jego wiersze i nowele ukazywały się w wielu śląskich periodykach, podobnie jak artykuły krajoznawcze jego autorstwa. Najbardziej znane były jednak jego przewodniki turystyczne; był jednym z pionierów tego typu publikacji. Jako pierwsze powstały opracowania dotyczące walorów turystycznych Karkonoszy i Gór Izerskich [2, s. 51-78]; wiązało się to z tym, że Peter wraz z rodziną w latach 1865–1874 mieszkał w Cieplicach i w Sobieszowie, u podnóża zamku Chojnik [1, s. 37-38].

1 lutego 1874 roku Peter wraz z rodziną zamieszkał w Kłodzku. Powstała tu kolejne artykuły o tematyce geograficznej i historycznej. Lokalne gazety, takie jak noworudzki „Hausfreund”, wydawany w Bystrzycy Kłodzkiej periodyk „Der Gebirgsbote”, czy też kalendarz „Illustrierter Gebirgsboten-Kalender”, chętnie używają mu swoich szpalt. W 1880 roku, mimo już sędziwego wieku, przewędrował prawie całe Hrabstwo Kłodzkie. Owocem jego peregrynacji były kolejne przewodniki górskie, tym razem poświęcone ziemi kłodzkiej. Podczas tych wędrówek rozmawiał z wieloma napotkanymi ludźmi, w tym z osobami piastującymi ważne stanowiska publiczne, którym dobro tej ziemi nie było zapewne obojętne. Wszędzie spotykał się z przychylnym przyjęciem i zrozumieniem [1, s. 38-39]. 21 września 1880 roku w czasopiśmie „Der Gebirgsbote” ukazuje się jego artykuł, który informuje o zebraniu założycielskim. W artykule tym Peter, nie stroniąc od apologetycznych sformułowań charakterystycznych dla poetyki jego pisarstwa turystycznego, stwierdza, że Hrabstwo Kłodzkie ma takie walory turystyczno-krajoznawcze, które są w stanie przyciągnąć w te strony rzesze turystów. Nie brakuje przecież przepięknych gór, dolin i uzdrowisk. Ruch turystyczny dostarczałby mieszkańcom samych korzyści, dlatego też należałoby niezwłocznie powołać związek górski, w rodzaju tych, jakie działają już w Alpach, Karpatach, Saksonii Szwajcarskiej, Lesie Turyńskim czy od niedawna w Karkonoszach [1, s. 39]. 11 października 1880 roku na zaproszenie burmistrza Dusznik-Zdroju Paula Denglera w Kłodzku doszło do spotkania, podczas którego postanowiono powołać do życia Gebirgsverein der Grafschaft Glatz czyli Towarzystwo Górskie Hrabstwa Kłodzkiego. Ukonstytuowało się ono 2 marca 1881 roku; w 1888 roku jego nazwę zmieniono na Glatzer Gebirgs-Verein, czyli Kłodzkie Towarzystwo Górskie.

W 1881 roku w wydawnictwie Frankescher Verlag w Bystrzycy Kłodzkiej

ukazał się przewodnik *Die Grafschaft Glatz und deren Anschlüsse. Handbuch für Reisende und Einheimische. Mit besonderer Berücksichtigung der Bäder und klimatischen Kurorte* [3]. Publikacja ta spotkała się z dużym zainteresowaniem, i do dzisiaj stanowi istotne źródło wiedzy o historii regionu [1, s. 39]. Autor, podobnie jak czynił to w swoich wcześniejszych publikacjach, zawarł w tej książce liczne informacje i porady dla potencjalnych wędrowców. W swoim przewodniku Peter stosuje znaną już z poprzednich jego opracowań zasadę użyteczności: obok niezbędnych danych z zakresu geografii i historii regionu, pojawiają się rozliczne praktyczne rady, na przykład jak dojechać do danej miejscowości, gdzie można zatrzymać się na nocleg i dobrze zjeść. Doradza, co warto zwiedzić w danej okolicy, proponuje czytelnikom jak należy się ubrać i co należy ze sobą zabrać, jakie buty są najlepsze na piesze wędrowki. Zachęca również kobiety do uprawiania turystyki. Tłumaczy, gdzie można wędrować pieszo, gdzie natomiast wynająć furmankę lub konia, a nawet gdzie można lub trzeba zamówić tragarza. Zwraca uwagę na to, aby wybierać takie trasy, by zbytnio się nie męczyć i nie narażać na niepotrzebne niebezpieczeństwo. Książka liczy 18 rozdziałów. Przybliża Żąbkowice Śląskie, Kamieniec Żąbkowicki, Bardo Śląskie, Nową Rudę, Wambierzyce i Radków, Broumov i Teplice nad Metuji, Nachod, Kudowę, Duszniki, Polanicę, Góry Orlickie, Międzyzlesie, Długopole Zdrój, Bystrzycę Kłodzką, masyw Śnieżnika, Stronie Śląskie, Łądek i Złoty Stok. Autor zaprasza na liczne piesze wędrowki, np. po Górach Stołowych, szczególnie na Szczeliniec Wielki i Błędne Skały, a także zachęca do zwiedzania Adrspackich Skał [3].

Bedecker ten otrzymał przychylne recenzje, które zostały zamieszczone w kilku periodykach. Omówię teraz kilka opinii na temat książki Petera. W czasopiśmie „Das Riesengebirge in Wort und Bild” z 30 marca 1881 roku redaktor Petrak zauważa, że brakuje przewodników dotyczących tej części Sudetów, dlatego na pewno turyści chętnie sięgną po książkę Petera. Autor, mieszkający w Hrabstwie Kłodzkim, zna je doskonale, (czego nie można stwierdzić o innych autorach piszących przewodniki), opanował on do perfekcji materiał i przedstawił zagadnienia turystyczne z niezwykłą precyzją, pokazując, co można zwiedzić i z jakich punktów warto rozpocząć swoje wędrowki [4, s. 6]. W czasopiśmie „Der Wanderer im Riesengebirge” z 21 sierpnia 1881 roku czytamy: „W książce tej, ze względów oczywistych, autor najbardziej zwrócił uwagę na uzdrowiska znajdujące się w Hrabstwie Kłodzkim, ponieważ nie jest tutaj możliwe – tak jak na przykład w Karkonoszach – w ramach jednej wyprawy zwiedzić wszystkie interesujące miejsca. Autor tej publikacji ma wielkie zasługi w utworzeniu na początku tego roku stowarzyszenia Gebirgsverein der Grafschaft Glatz” [5, s. 8].

Z omówienia zamieszczonego w czasopiśmie „Der Gebirgsbote” z 31 maja 1881 roku dowiadujemy się, że „zarówno miejscowi, jak i obcy będą wdzięczni autorowi za to, że napisał on książkę, która dzięki znajomości rzeczy i dokładności wyróżnia się spośród innych przewodników. W książce tej opisano nawet najmniejsze miejscowości z ich zabytkami, może więc ona służyć również kuracjom do poznania okolicy, jak i do pieszych wędrowek” [6, s. 3].

W 1882 roku w bystrzyckim wydawnictwie Franke ukazuje się broszura

Kleiner Führer durch die Grafschaft Glatz. Auf Veranlassung des Gebirgsvereins der Grafschaft Glatz zusammengestellt von J. Peter. Für die Sommer-Saison 1882. Według sprawozdania Kłodzkiego Towarzystwa Górskiego broszura ta spotkała się z tak dużym zainteresowaniem, że wydano ją ponownie najpierw w Kłodzku, a następnie we Wrocławiu [1, s. 39]. Liczyła 64 strony i kosztowała tylko 20 fenigów, co miało zapewnić jej liczną grupę odbiorców. Zawierała między innymi rozkłady jazdy pociągów, regulacje dotyczące biletów powrotnych, informacje o wycieczkach objazdowych, połączeniach pocztowych, i wieloosobowych tzw. omnibusach, opłaty za przejazd, informacje na temat przewodników i tragarzy, jak również mieszkań letniskowych, ponadto wymieniała godne polecenia trasy po Hrabstwie Kłodzkim. Ciekawym dodatkiem do części informacyjnej jest wykaz literatury turystycznej dotyczącej tych okolic [7].

Czasopismo „Der Wanderer aus dem Riesengebirge”, w numerze 11 z 1882 roku informuje czytelnika, że: „Broszurka ta dzięki swojej użyteczności, wygodnemu formatowi i przystępnej cenie jest godna polecenia każdemu, kto odwiedza Hrabstwo Kłodzkie” [8, s. 8].

Zachęcony przychylnością prasy i czytelników w 1883 roku Peter wydaje przewodnik po Długopolu Zdrój zatytułowany *Bad Langenau und seine Umgebung. Unter Mitwirkung des Badearztes Dr. Seidelmann*. Publikacja ta wydana została przez zarząd uzdrowiska, kosztowała 1 markę i 50 fenigów, i liczyła 204 strony. Długopole Zdrój znane było już w XVIII wieku. Peter podaje, że pociągiem można było do tej miejscowości dojechać z Wrocławia w trzy godziny. I znów czytelnik napotyka na cały szereg szczegółowych informacji przybliżających walory turystyczne, lecznicze i estetyczne kurortu. W swoim przewodniku autor podaje dokładne położenie Długopola, jego historię, chemiczne i farmakologiczne właściwości źródeł tam występujących, właściwości borowiny, jak również wskazania do leczenia. Opisuje także zabudowę uzdrowiska i proponuje trasy wycieczek, na które można się stąd wybrać. Zadziwia mnogość informacji, jakie miały przyciągnąć do Długopola kuracjuszy i turystów. I tak dowiadujemy się, że oprócz wód mineralnych i kąpeli borowinowych, prowadzono tu także kuracje mlekiem krowim i kozim. Źródła, jakie tam występują, to źródła żelaziste. Uzdrowisko, poprzez swoje położenie, ma łagodny klimat. Leczone są w nim choroby układu krwionośnego, oddechowego, układu pokarmowego, nerwice, paraliż, reumatyzm oraz choroby kobiece. Znajdują się tam nie tylko sanatoria, lecz również restauracje i prywatne pensjonaty. Można wynająć tam mieszkanie, a pokój dla jednej osoby za tydzień kosztuje od 5 do 15 marek; kąpiel w borwinie kosztuje 2 marki i 50 fenigów, natomiast kąpiel parowa 1 markę. Mniej zamożni kuracjusze, którzy mogą przedstawić zaświadczenie lekarskie i policyjne, że mają bardzo trudną sytuację materialną, zwolnieni są z opłat. Uzdrowisko zapewnia swoim kuracuszom bogate życie kulturalne. Dwa razy w ciągu dnia odbywają się koncerty, można pograć w bilard, jest wydzielone pomieszczenie do czytania, a biblioteka liczy 800 woluminów.

W kurorcie tym znajduje się pijalnia wód ze źródeł Emilia i Eliza, drewniany Dom Zdrojowy oraz piękny park uzdrowiskowy. Peter opisuje również okoli-

ce, które warto zwiedzić. Podaje dokładne odległości, które trzeba przemierzyć, jak również co i gdzie można zobaczyć. Proponuje wycieczki jedno- i kilkudniowe, piesze i kolejowe [9].

W 1885 roku ukazują się dwie publikacje Petera. Pierwsza z nich, *Der Rothe Berg in der Grafschaft Glatz* liczy 72 strony. Der Rothe Berg to Czerwoniak, wzniesienie liczące 399 m n.p.m., a leżące w pobliżu trzech wsi: Starego Wielisławia, Gorzanowa i Krosnowic. Wzgórze to rzadko było odwiedzane przez turystów, a nawet przez mieszkańców pobliskich miejscowości. Sytuacja zmieniła się, gdy Kłodzkie Towarzystwo Górskie wytyczyło szlaki turystyczne, miejsca widokowe i odpoczynku. Monografia, którą opracował Julius Peter, miała zwrócić uwagę zarówno okolicznych mieszkańców, jak również odwiedzających ziemię kłodzką, na różnorodne osobliwości tam występujące i zachęcić do odwiedzania tego niezwykłego – według Petera – miejsca. Z publikacji dowiadujemy się wielu interesujących rzeczy o budowie geologicznej tego wzniesienia. Peter wymienia na przykład występujące tam skały: czerwone piaskowce permskie, białe i żółte piaskowce kredowe oraz granit. Autor opisuje szlaki turystyczne prowadzące na to wzniesienie, jak również wsie położone u jego podnóża, przybliżając ich historię i przywołując dane statystyczne. Te wsie to Krosnowice, Pilcz, Stary Wielisław i obecna dzielnica Kłodzka Zagórze. W Krosnowicach na przykład mieszkało wówczas 2550 mieszkańców, była tam szkoła, kościół katolicki, 4 młyny. Peter opisał także dokładnie bitwę z husytami, stoczoną u stóp Czerwoniaka 27 grudnia 1428 roku. W bitwie tej zginął ostatni książę z ziębickej linii Piastów śląskich, Jan [10].

Ostatnim przewodnikiem opracowanym przez Juliusa Petera był tom z 1885 roku noszący tytuł *Frankenstein, Camenz und Wahrta in Schlesien nebst Reichenstein, Silberberg, Wahrtapaß, Königshainer Spitzberg und deren Umgebung. Handbuch für Reisende und Einheimische*. We wstępie autor przypomina, że przed laty w różnych czasopismach regionalnych i kalendarzach zamieszczał artykuły o Przełęczy Bardzkiej. Spotkały się one wówczas z zainteresowaniem czytelników. Ponieważ od wielu lat nie ukazała się żadna nowa publikacja opisująca ten region, postanowił zebrać w jednym tomie informacje przybliżające jego dzieje i walory turystyczne. Także i ta książka Petera zawiera nie tylko opis i historię wymienionych w tytule miejscowości i ich okolic, ale stanowi również swoisty informator dla podróżujących, wskazujący im najciekawsze zabytki i punkty, które warto odwiedzić. Również dla ówczesnych mieszkańców tych terenów stanowiła na pewno swoiste kompendium wiedzy o ich małej ojczyźnie. Przewodnik liczy 384 strony i został podzielony na 5 działów, z których każdy ma kilka podrozdziałów. Julius Peter opisał bardzo dokładnie Przełęcz Bardzką, ciągnącą się między wzniesieniami Dębowa Góra i Kłapacz, przez którą prowadził stary trakt handlowy, będący odnogą szlaku bursztynowego, oraz okoliczne wsie, takie jak: Ławica, Młynów, Podtynie czy Boguszyn z kaplicą św. Krzyża z 1732 roku i kolumną Maryjną. W II dziale przedstawił historię oraz powstanie miasta Bardo, dzieje pierwszego kościoła w tej miejscowości, pochodzenie cudownej figurki Najświętszej Maryi Panny i związane z nią legendy. Bardo

było już wówczas znanym miejscem pielgrzymek. Nie zabrakło również opisu najciekawszych obiektów, które warto zwiedzić w okolicy tego miasta. Kolejny dział został w całości poświęcony Ostrej Górze, wzniesieniu leżącemu w Górach Bardzkich. Zamieszczono także mapę ze szlakami turystycznymi, prowadzającymi wówczas na to wzniesienie, a także opis gór i szczytów, które były z niego widoczne. Czwarty dział dotyczył Kamieńca Żąbkowickiego i jego najcenniejszych zabytków. Dowiadujemy się z niego o powstaniu klasztoru, jego rozwoju, prezentowane są sylwetki opatów i omówione są skutki sekularyzacji z 1812 roku. Wiele miejsca poświęcił autor historii zamku kamienieckiego, którego fundatorką była właścicielka okolicznych ziem, księżna Marianna Orańska, żona Albrechta IV Hohenzollerna, najmłodszego syna króla Prus.

Peter nakreślił również historię tamtejszego kościoła ewangelickiego. W przewodniku tym znajdujemy też informacje dotyczące wsi i miast leżących w pobliżu Kamieńca. Sporo miejsca Peter poświęca takim miejscowościom jak Złoty Stok, Paczków, zwany obecnie polskim Carcassonne, i Jawornik, który leży teraz w granicach Czech. Ostatni, piąty dział, poświęcony jest miastu Żąbkowice Śląskie. Tu również autor przedstawia najciekawsze wydarzenia z dziejów miasta, jego najcenniejsze zabytki takie jak krzywa wieża, porównywana już wówczas do krzywej wieży w Pizie, ruiny renesansowego zamku, liczne kościoły i wybudowany w 1864 roku ratusz. Wierny swojej zasadzie pragmatyzmu nie zapomniał Peter o podaniu w tej publikacji wykazu restauracji, urzędów i lekarzy, wymienił zakłady rzemieślnicze i fabryki, stowarzyszenia, informuje o połączeniach komunikacyjnych. Opisał także okolice Żąbkowic, zwracając szczególną uwagę na Srebrną Górę [11].

Peter żywo interesował się tym, co dzieje się na ziemi kłodzkiej, szczególnie jeżeli chodzi o ruch turystyczny, działalność Towarzystwa Górskiego i rozwój kolejnictwa. Pisał liczne artykuły dotyczące właśnie tych tematów, które zamieszczane były w czasopiśmie „Der Gebirgsbote”. 24 marca 1890 roku o godzinie 1.30 w nocy po długiej chorobie zmarł. Pogrzeb odbył się w czwartek 27 marca o godzinie 15.00. Pochowano go na cmentarzu Kreuzkirchhof w Kłodzku [12, s. 3]. Cmentarz ten nie zachował się do naszych czasów. Na jego miejscu znajduje się park, a w pobliżu przedszkole i ogrody działkowe. Z załem należy stwierdzić, że o śmierci Petera w ogóle nie wspomina czasopismo „Der Gebirgsbote”, którego przecież współpracownikiem był przez wiele lat.

Przewodniki Juliusa Petera są skarbnicą wiedzy o ziemi kłodzkiej, opisują one miejsca, które są nam dobrze znane, ale również takie, których już nie ma. Zamki i pałace, wówczas zamieszkałe, to w większości zaniedbane ruiny, ale kurorty z uzdrowiającą mocą wód leczniczych nadal zapraszają kuracjuszy na wypoczynek. Przepiękne doliny z małymi wioskami, niezbyt wysokie góry z licznymi szlakami turystycznymi i schroniskami, miasta osnute legendami, imponujące twierdze i mnóstwo zabytków architektury tworzą obraz Hrabstwa Kłodzkiego, do zwiedzania którego zapraszał swoich współczesnych Julius Peter.

BIBLIOGRAFIA

1. O. Victor, *Männer der Heimat Julius Peter*, „Die Grafschaft Glatz Illustrierte Zeitschrift des Glatzer Gebirgsvereins nr 5/6“, Glatz 1917.
2. Natalia Południak, *Odkrywanie wypoczynkowego aspektu Karkonoszy i Gór Izerskich na przykładzie przewodników Juliusa Petera*, [w:] *Kultura literacka dawnej Jeleniej Góry. Studia i szkice* redakcja Edward Białek i Natalia Południak, Wrocław 2019.
3. Julius Peter, *Die Grafschaft Glatz und deren Anschlüsse. Handbuch für Reisende und Einheimische. Mit besonderer Berücksichtigung der Bäder und klimatischen Kurorte*, Habelschwerdt 1881.
4. E. R Petrak, „Der Gebirgsbote nr 26“, Habelschwerdt 1883.
5. „Der Wanderer im Riesengebirge Organ des Riesengebirgsverein nr 2“, Hirschberg 1881.
6. „Der Gebirgsbote nr 44“, Habelschwerdt 1881.
7. Julius Peter, *Kleiner Führer durch die Grafschaft Glatz. Auf Veranlassung des Gebirgsvereins der Grafschaft Glatz. Für die Sommer-Saison*, Habelschwerdt 1882.
8. „Der Wanderer im Riesengebirge Organ des Riesengebirgsverein nr 11“, Hirschberg 1882.
9. Julius Peter, *Bad Langenau und seine Umgebung. Unter Mitwirkung des Badearztes Herrn Dr. Seidelmann*, Bad Langenau 1883.
10. Julius Peter, *Der Rothe Berg in der Grafschaft Glatz*. Monographie, Glatz 1885.
11. Julius Peter, *Frankenstein, Camenz und Wahrta in Schlesien nebst Reichenstein, Silberberg, Wahrtaß, Königshainer Spitzberg und deren Umgebung. Handbuch für Reisende und Einheimische*, Glatz 1885.
12. „Der Gebirgsbote nr 25“, Habelschwerdt 1890.

ПРАКТИЧНА ФІЛОСОФСЬКА ЛОГІКА – ВИКЛИК ТА ПОТРЕБА ХХІ СТОЛІТТЯ.

Рева Наталія Олегівна
аспірантка КНУ ім. Т. Г. Шевченка
Natalie.reva@gmail.com

ХХІ століття – це час швидких змін, технічного прогресу та прикладної науки. Науковими трендами сучасності є міждисциплінарні дослідження Cognitive та Computer Science. І хоча ці два проекти в своїй основі є конгломератами різних наукових напрямків, вони обидві мають чітку методологічну основу, яка впливає на всі наукові дисципліни, що вступають з ними у співпрацю. Їхня методологія складається з таких наступних пунктів:

- По-перше, це системний підхід, коли кожна проблема, що вивчається, розглядається як окрема система, або як підсистема іншої системи.
- По-друге, це практичність досліджень та експериментальна

можливість перевірки результатів. Таким чином, вчені зі всього світу мають можливість тестування результатів теорії.

- По-третє, це одна мова записів результатів – формальна цифрова логічно-математична штучна мова, яка може бути застосована для програмування.

Таким чином часи теоретичного вільнодумства залишилися у минулому, і філософія не може залишатися осторонь сучасних закликів та тенденцій. Саме тому у світі на перший план у філософських дослідженнях виходять Philosophy of Mind, Philosophy of Cognitive Science, Philosophy of Psychology, Philosophy of Language і т. д.

Логіка також зазнала перетворень. Починаючи з другої половини минулого сторіччя, логіка розділилась на Формальну (вивчення формальних моделей) та Неформальну (фокус на природній мові) [2, с. 7]. Це був перший крок до наближення чисто логічних досліджень до практичної сфери. Але які емпіричні надбання мають сучасні логіки? Який поштовх надав комп'ютерно-когнітивний підхід для логічної сфери?

- По-перше, формальна логіка, яка також продовжує розвиватися, більше не стосується лише основ математики. Сьогодні вона плідно співпрацює з такими галузями, як інформатика, теорія ігор, теорія рішень, лінгвістика, тощо [3, с. 75].

- По-друге, неформальна логіка, роблячи акцент на природньому ході людського мислення та аргументації, відкрила можливості співпраці з такими дисциплінами, як когнітивна наука, біхевіористика, поведінкова економіка, соціологія, психологія, та інші.

Так історично склалося, що логіка входить до кола філософських царин і майже в усіх університетах світу викладається філософами (окрім математичної логіки, якою в основному, як можна логічно вивести з назви предмета, займаються математики). А оскільки філософія в своїй історичній більшості майже завжди залишалась теоретичною, логіка також розроблялась скоріше на теоретичному, ніж практичному рівні. Звичайно, є виключення. Риторика, яка корінням проростає ще з Античності, тому приклад. Також, поява та розвиток Теорії Аргументації, як основної сфери дослідження Неформальної логіки, дозволило зробити університетські курси з логіки більш практичним.

Які ж перспективи комп'ютерно-когнітивний підхід надає філософам та логікам?

- По-перше, він відкриває нове проблемне поле для вивчення логіками. До прикладу:

- Когнітивний аспект вивчення логічного мислення, як одного з можливих типів людського мислення, та взагалі когнітивної компетентності людей мислити логічно.

- Дослідження евристики логічних метод та практик, які застосовують логіки, аби прийти до свої результатів.

- Розвідка кореляції між рівнем логічної грамотності людини та її

когнітивними упередженнями.

- По-друге, міждисциплінарний підхід розширяє горизонти для збору даних, таким чином дозволяючи логіці перейти від принципово дескриптивного способу (внутрішньо сконцентрованого) викладення матеріалу до залучення емпіричних, соціологічних, історичних та інших даних.

- По-третє, утворилась можливість подивитися на типovu для логіки проблематику під іншим кутом зору. Наприклад, когнітивна психологія, звернувши увагу на дедуктивні міркування, показала, що дедукція не є пріоритетним способом міркування [1, с. 982].

Тож, яким чином можна осучаснити курс філософської логіки, виходячи з інтересів та закликів, що ставить перед нинішніми науковцями XXI століття?

- Переформування курсу з логіки. А саме зменшення частини, присвяченої теоретичному розгляду логічних понять та Силогістиці Аристотеля, та збільшення матеріалів, щодо сучасних досліджень у сфері логіки.

- Утворення когнітивних лабораторій при університетах, в яких, за належного керівництва, буде можливість проводити експериментальні дослідження, присвячені логічній та філософській тематиці.

- Утворення курсів присвячених конкретній проблематиці, як це роблять на Заході. Наприклад, розгляду окремо конкретних концептів, як-то «дедуктивного міркування», «мислення» або «помилки» різними дисциплінами, застосовуючи методологію когнітивних наук.

Зі всього вищезазначеного стає зрозуміло, що філософська логіка, як університетська дисципліна, потребує реформування, і що у тому вигляді, в якому вона викладалась ще декілька років тому, вона більше не відповідає запитам сьогодення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Evans J. St. B. T. Logic and human reasoning: An assessment of the deduction paradigm, *Psychological Bulletin*, 128(6), 2002, pp. 978-996.
2. Johnson R. H. When Informal Logic Met Critical Thinking. *Inquiry Critical Thinking Across the Disciplines*, Vol. 27(3), 2012, pp. 5-14
3. Novaes C. D. Towards a Practice-based Philosophy of Logic: Formal Languages as a Case Study. *Philosophia Scientiæ*, 16-1, 2012, pp. 71-102

WYKORZYSTANIE MEDIÓW W EDUKACJI OPARTEJ NA TEORII KONEKTYWIZMU

Rzõnca Ewelina,
Doktor PTEM, PTTIME
ewelinarzonca01@gmail.com

Wstęþ

Procesy społeczno-kulturowe oraz rozwój nowych technologii spowodowały zmiany w wielu aspektach życia człowieka. Jednym z tych aspektów jest edukacja. Determinantami przeobrażeń edukacyjnych, co zaznacza Joanna Juszczyk–Rygallo są zjawiska:

- „rewolucji medialnej zmieniającej osobowości dzieci,
- przewartościowanie priorytetów kształcenia – kompetencje i kreatywność, a nie wiedza i osiągnięcia poznawcze,
- permanentność (samokształcenie) – edukacja ustawiczna, mobilność zawodowa absolwentów” [10, s. 52].

W procesie dydaktycznym powinny nastąpić zmiany uwzględniające oddziaływania nowych mediów w celu lepszego przyswajania wiedzy przez przedstawicieli generacji Z oraz alfa. Zdaniem Stanisława Juszczyka, „efektywne wykorzystanie mediów cyfrowych w procesie uczenia się jest analizowane w obszarze teorii kształcenia konektywizmu” [7, s. 19]. Obecnie bowiem badacze zwracają uwagę, że dzięki szybkiemu dostępowi do informacji, człowiek oprócz wiedzy teoretycznej, ważne jest, aby wiedział gdzie szukać wartościowych wiadomości i z jakich źródeł korzystać. Zatem kluczową współcześnie umiejętnością jest poszukiwanie informacji w przestrzeni dostępnych materiałów.

Narzędzia technologiczne odgrywają w tym procesie istotną rolę. Podkreślić należy, że trzeba z nich korzystać w sposób racjonalny, krytyczny i selektywny. We współczesnej edukacji więc powinno pojawić się zarówno wykorzystanie środków multimedialnych w procesie dydaktycznym, jak i przygotowanie do korzystania z nich przez uczniów w codziennym życiu. Jak podkreśla bowiem Lechosław Hojnacki, „do szkół trafia pokolenie, które nie zna czasów bez komputerów i komórek. Wiemy z badań, że mózgi tych młodych ludzi, kształtowane raczej przez ekran niż przez papierową książkę, wykazują zasadnicze odmienności w działaniu od mózgow poprzednich generacji i że owocuje to innymi postawami i zachowaniami społecznymi, preferencjami poznawczymi, stylami uczenia się etc.” [5, s. 42].

Konektywizm

Twórcami teorii konektywizmu są George Siemens i Stephen Downes. Opisali ją w 2005 roku w artykule pt. “Connectivism: a Learning Theory for the Digital Age” [16]. Ich poglądy odnoszące się do konektywizmu w edukacji wzbudziły dyskusję w środowiskach praktyków i teoretyków w tym zakresie.

„Frances Bell pisze, że konektywizm jest wpływowym zjawiskiem, które inspiruje nauczycieli oraz uczących się do wprowadzenia zmian w swoich praktycznych działaniach edukacyjnych i może motywować do nowych refleksji” [7, s. 19].

Podstawą konektywizmu jest połączenie wielu teorii uczenia się ze zwróceniem uwagi na wykorzystanie nowych mediów. Jak wspomniano wcześniej, podkreśla się w nim umiejętność selekcji informacji. Magdalena Donderowicz zaznacza, że „G. Siemens i S. Downes uważają, że zdolność zdobywania wiedzy jest nadrzędna w stosunku do tego, co już wiemy [4, s. 159]. Wobec tego uczniowie powinni potrafić rozróżnić istotne wiadomości, od tych mniej ważnych, te prawdziwe od fake newsów. W dobie pandemii koronawirusa i nauki zdalnej wydaje się to pożądaną umiejętnością. „Inaczej mówiąc «wiedzieć jak» (know-how) czy «wiedzieć co» (know-what) zostaje zastąpione przez «wiedzieć gdzie» (know-where), ponieważ to jest klucz prowadzący do poszukiwanego zasobu wiedzy” [6].

Warto zatem przytoczyć zasady działania konektywizmu wymienione przez Siemensa:

- uczenie się i wiedza opiera się na różnorodności opinii;
- uczenie się jest procesem łączenia się z określonymi węzłami lub zasobami informacji;
- wiedza może być gromadzona poza człowiekiem, w różnych urządzeniach;
- zdolność do odnajdywania wiedzy jest ważniejsza niż to, co aktualnie mamy w głowie;
- tworzenie i utrzymywanie połączeń jest niezbędnym elementem procesu ustawicznego uczenia się;
- zdolność do spostrzegania połączeń pomiędzy obszarami, ideami i konceptami jest umiejętnością krytyczną;
- wiedza, której potrzebujemy teraz (dokładna i aktualna) leży u podstawczynności uczenia się;
- proces podejmowania decyzji sam w sobie jest już procesem uczenia się [za: 4, s. 160].

Zauważyć można zatem przejście od nauczania do uczenia się jednostki. W procesie dydaktycznym istotną rolę odgrywa nauczyciel. W kontekście tej teorii przyjmuje on rolę nie tyle tradycyjnego przekaziciela wiedzy, co moderatora lekcji, działań. Warto zwrócić uwagę na jego oddziaływania w procesie e-learningu, a także kompetencje cyfrowe w zakresie wykorzystania mediów w edukacji, tworzenia i dzielenia się przekazami medialnymi. Powinno nastąpić bowiem przejście od tradycyjnego przekazu bazującego głównie na metodach podających do zwrócenia uwagi na metody aktywizujące i wykorzystanie nowych mediów. Twórcy konektywizmu podkreślają stosowanie metod tj.:

- „nauczanie mobilne (ang. m-learning mobile learning), które wykorzystuje najnowsze zdobycze IT tj. tablet, laptop czy telefon komórkowy z systemem android;
- VLE (ang. Virtual Learning Environment), który oparty jest głównie

platformie edukacyjnej i na połączeniu kilku wspólnych teorii pedagogicznych” [4, s. 162].

Zdaniem M. Donderowicz „konektywizm łączy istotne elementy wielu teorii uczenia się oraz różne narzędziaelektroniczne tworząc tym samym podstawę teoretyczną do zrozumienia zasaduczzenia-nauczania w epoce zdobyczy cyfrowych” [Ibidem].

Media w edukacji

Istnieje wiele możliwości wykorzystania mediów w edukacji. Zostanie przedstawione kilka z nich – e-learning, korzystanie ze smartfona i komputera w procesie dydaktycznym.

Jedną z opcji edukacji z użyciem nowych mediów jest e-learning, czyli nauczanie na odległość za pomocą Internetu. Dużo zależy od samego uczącego się, od jego determinacji do nauki. Charakterystycznymi cechami tego modelu nauczania są:

- „realizowanie tych samych celów co stacjonarny system edukacji, ale bez narzucania formalnych barier w edukacji,
- komplementarna realizacja programów opracowana przez szkołę (uczelnię) i samego zainteresowanego,
- zastosowanie różnych mediów informacyjnych i wszystkich możliwych metod przekazu i komunikacji
- duże możliwości wyboru form i metod kształcenia oraz trybu studiowania,
- elastyczny wybór wykładowców i materiałów szkoleniowych,
- dostosowanie przekazywanych treści do możliwości i potrzeb studenta,
- brak konieczności posiadania rozbudowanej infrastruktury kształceniowej” [2, s. 83].

Jest to rozwiązanie dla osób, które mają mało czasu, dużo obowiązków czy wolą uczyć się indywidualnie. W obecnym czasie to popularna opcja nauki ze względu na tryb zdalnej edukacji i pracy. Współcześnie nie tylko szkolenia czy kursy językowe są prowadzone online, ale również studia. E-learning łączy się z drugą płaszczyzną zmian współczesnej edukacji – doskonaleniem nauczycieli. Jest to dla nich jeden ze sposobów poszerzenia swojej wiedzy. Zdaniem Anny Michniuk. „nauczyciele muszą jak lekarze aktualizować swoją wiedzę, rozszerzać warsztat i metody pracy. Współcześni uczniowie tego potrzebują” [12, s. 100]. Potrzeba zatem otworzenia się na nowe możliwości i dostosowania sposobów przekazu wiedzy do nowoczesnych rozwiązań edukacyjnych i współczesnych uczniów.

Proces edukacyjny można wzbogacić za pomocą użycia – smartfonu. To narzędzie jest na pewno dobrze znane i atrakcyjne dla młodego pokolenia. BOWIEM, badania pokazują, że posługuje się nim w Polsce 83,6% dzieci i młodzieży w wieku 7-14 lat [13]. Daje on nie tylko dostęp do sieci, ale również wiele aplikacji czy funkcji, które z powodzeniem można wykorzystać w edukacji. Zalety smartfonu jako narzędzia edukacyjnego są następujące:

- mobilność – korzystanie z niego w każdym miejscu, nie tylko w

budynku szkolnym, ale także na wycieczkach,

- praktyczność –dostęp wielu przydatnych i co ważne w większości bezpłatnych aplikacji,
- wielofunkcyjność – pozwala na wiele czynności, tj., robienie zdjęć, nagrywanie filmów, robienie notatek, skanowanie kodów, itp.,
- kontaktowość – umożliwia szybką i łatwą komunikację z innymi, poprzez wiadomości oraz dostęp do komunikatorów i portali internetowych,
- interaktywność – dzięki niemu każdy może stać się twórcą,
- szybkość – sprawne działanie funkcji,
- adaptowalność –możliwość modyfikacji i adaptacji do indywidualnych potrzeb użytkownika [13].

Zgodnie z teorią konektywizmu jednostka sama powinna czerpać informacje i ich poszukiwać. Może w tym celu posługiwać się smartfonem. W przypadku uczniów moderatorem działań z nowymi mediami jest nauczyciel. Skutkiem może być większa motywacja wychowanków oraz efektywniejsze wyniki nauki. Coraz częściej, to narzędzie pojawia się podczas lekcji w szkołach. Dalej jednak w wielu placówkach uczeń nie może posługiwać się smartfonem w czasie zajęć. Tego typu podejście kłóci się z teorią uczenia się opartą na nowych technologiach.

Obecnie używanie komputera w codziennym życiu, pracy czy edukacji jest czymś oczywistym. W szkołach komputery są głównie dostępne dla uczniów na lekcjach informatyki. Choć placówki starają się wdrażać komputery lub tablety do innych lekcji. Jednostka najczęściej jednak korzysta z tych urządzeń w domu. W czasie pandemii dostrzega się braki w tym zakresie podczas chociażby nauki zdalnej. Komputery są przydatne w edukacji ze względu na kilka cech szczególnych, które wymienia Maciej Tanaś:

- „polisensoryczność – tj. oddziaływanie na wiele zmysłów człowieka;
 - multimedialność – możliwość sprzętowego i programowego
- spontaniczny, w naturalnych sytuacjach życia rodzinnego. Uczenie się przez dziecko wzorów zachowań – korzystania z mediów” [3, s. 280].

W literaturze przedmiotu wskazuje się na następujące cele edukacji medialnej:

- „przygotowanie do posługiwania się mediami jako narzędziami pracy intelektualnej,
- krytyczny odbiór treści mediów,
- właściwe posługiwanie się mediami,
- określenie funkcji edukacyjnych mediów,
- odkrywanie i wyjaśnianie mechanizmów uczenia się z mediów;
- badanie skuteczności oddziaływania mediów, ze szczególnym uwzględnieniem ich wpływu na kształtowanie agresji u młodzieży,
- modelowanie komunikatów medialnych,
- opracowanie metodyki wykorzystania mediów w procesach kształcenia, wychowania, samokształcenia na odległość i kształcenia równoległego” [1, s. 91].

Realizacja edukacji medialnej ma zatem prowadzić do rozwijania dwóch rodzajów kompetencji medialnych. Według S. Juszczyka są to:

- technologiczne (instrumentalne), które odnoszą się do umiejętności posługiwania się mediami;
- społeczno–kulturowe, prowadzące do świadomego odbioru treści [8, s. 28].

W kontekście teorii konektywizmu oraz natłoku informacji niezwykle ważna jest druga grupa kompetencji. Szczególnie należy je rozwijać u dzieci i młodzieży, by racjonalnie poruszały się w gąszczu treści medialnych. Otóż jak podkreślają Dorota Siemieniecka i Bronisław Siemieniecki, „dziś wiemy, że jeśli uczący się będzie nieprzygotowany do odbioru napływającego potoku informacji, to zagubi się nie tylko w wirtualnym, ale również rzeczywistym świecie” [15, s. 640].

Podsumowanie

Zmieniająca się rzeczywistość i postęp technologiczno-informacyjny wymaga od nas zmiany podejścia do edukacji. Istotne jest przejście do nauczania do uczenia się i poszukiwania informacji. Konieczna jest wiedza, gdzie szukać wiadomości i robić to w sposób selektywny i krytyczny. W tym celu w procesie edukacyjnym powinny być wykorzystywane nowe media, w tym Internet. Aby, jednak nauczyć się racjonalnego korzystania z nowych technologii istotna jest realizacja edukacji medialnej od najmłodszych lat dziecka. Dzieci bowiem coraz wcześniej zaczynają używać narzędzi medialnych i już wtedy powinien zacząć się ten proces w domu, potem w szkole. W procesie opartym na konektywizmie potrzeba odpowiedzialnych, posiadających kompetencje medialne nauczycieli, którzy nie podają gotowe rozwiązania i treści, ale wskazują drogę do wiedzy. Mianowicie, jak podkreśla Jan Łysek, „w dorosłość wkraczają więc ludzie, którzy nie znają świata przed tabletami i komórkami. Aktualne i zmieniające się potrzeby generacji Z to duże wyzwanie dla szkoły i edukacji” [12, s. 111-112]

BIBLIOGRAFIA

1. Bednarek J., *Multimedia w kształceniu*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2012.
2. Bednarek J., Lubina E., *Kształcenie na odległość. Podstawy dydaktyki*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008.
3. Czykier K., *Audiowizualne doświadczenie świata. Kontekst międzypokoleniowy*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2014.
4. Donderowicz M., *Najnowsze teorie uczenia w epoce cyfrowej*, „Dydaktyka Informatyki” 2014, nr 9, [http://bazhum.muzhp.pl/media/files/ Dydaktyka_Informatyki/Dydaktyka_Informatyki-r2014t9/Dydaktyka_Informatyki-r2014-t9-s153-163/Dydaktyka_Informatyki-r2014-t9-s153-163.pdf](http://bazhum.muzhp.pl/media/files/Dydaktyka_Informatyki/Dydaktyka_Informatyki-r2014t9/Dydaktyka_Informatyki-r2014-t9-s153-163/Dydaktyka_Informatyki-r2014-t9-s153-163.pdf) [dostęp: 28.11.2020].
5. Hojnacki L., *Cyfrowych tubylców trzeba uczyć inaczej dlaczego i jak – wprowadzenie*, [w:] P. Plichta, J. Pyzalski (red.), *Wychowanie i kształcenie w erze cyfrowej*, RCPS w Łodzi, Łódź 2013.
6. <https://www.wprost.pl/191497/konektywizm-czyli-obraz-nauki-w-xxi-wieku.html> [dostęp: 28.11.2020].
7. Juszczyk S., *Analiza wybranych zjawisk i procesów w cyberprzestrzeni*, [w:] J. Bednarek,

A. Andrzejewska (red.), *Cyberprzestrzeń, człowiek, edukacja. Dylematy społeczności cyfrowej*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2015.

8. Juszczak S., *Cele i zadania technologii informacyjnej i edukacji medialnej*, [w:] B. Siemieniecki (red.), *Pedagogika medialna. Podręcznik akademicki*, t. 2, PWN, Warszawa 2007.

9. Juszczak S., *Edukacja medialna*, [w:] T. Pilch (red), *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. 1, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa.

10. Juszczak-Rygałło J., *Nowe media a kształt wczesnej edukacji*, [w:] A. Ogonowska, G. Ptaszek (red.), *Człowiek, technologia, media. Konteksty kulturowe psychologiczne*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2015.

11. Łysek J., *Generacja Z w szkole*, „Nauczyciel i Szkoła” 2016, nr 2.

12. Michniuk A., *Współczesna, nowomediałna (?) szkoła – próba charakterystyki*, [w:] A. Iwanicka (red.), *Edukacyjne i społeczne wyzwania rzeczywistości cyfrowej*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2017.

13. *Smartfon jako osobiste narzędzia edukacyjne ucznia. Studium Analiza i rekomendacje ekspertów Sieci Edukacji Cyfrowej KOMET@*, KOMET@ Sieć Edukacji Cyfrowej 2018, http://presscafe.eu/assets/img/smartfon_w_szkole.pdf[dostęp: 28.11.2020].

14. Tanaś M., *Dydaktyczny kontekst kształcenia na odległość*, [w:] M. Tanaś (red.), *Pedagogika @ środki informatyczne*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Warszawa-Kraków 2005.

15. Siemieniecka D., Siemieniecki B., *Technologie edukacyjne we współczesnej dydaktyce – zarys problemu*, [w:] J. Madalińska-Michalak, N. G. Piłkuła, *Edukacyjne konteksty współczesności – z myślą o przyszłości*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2018.

16. Siemens G., Downes S., *Connectivism: a Learning Theory for the Digital Age*, https://www.academia.edu/2857237/Connectivism_a_learning_theory_for_the_digital_age[dostęp: 28.11.2020].

ПЕРЕДУМОВИ ЕФЕКТИВНОСТІ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Руденський Ростислав Євгенович
магістрант ТНПУ ім. В. Гнатюка
rost.rudenskiy@gmail.com

*Науковий керівник –
к. пед. наук, доц. О. Т. Писарчук*

Дистанційна форма є видозміною класно-урочної системи. В основі такої видозміни – модифікації – лежать два складники: концепція відкритості освіти, та збільшення питомої частоти використання ІКТ в освітньому процесі загалом[4, 19-22]. Зважаючи на вікові психологічні особливості молодших школярів, особливість взаємодії у відкритому комп'ютерно орієнтованому освітньому середовищі, зміст початкової освіти та державну політику в реалізації концепції відкритої освіти з дидактичної точки зору виділяємо такі *передумови ефективності освітнього процесу* молодших школярів в умовах дистанційного навчання (ДН): наявність відкритого комп'ютерно орієнтованого освітнього середовища початкової школи,

оптимізація процесів роботи суб'єктів освітньої взаємодії; сформованість вміння вчитися, як ключової компетентності молодших школярів; медіаграмотність молодших школярів та вчителя; інформаційно-комунікаційна компетентність.

Визначаємо перелічені компоненти як першооснову для впровадження ефективного освітнього процесу в умовах дистанційного навчання. Очевидним є факт, що успішна сформованість і наявність вище перелічених компонентів не є завершеною, адже на освітній процес впливають й інші важливі чинники як от роль батьків, наявність у колективі класу дітей з особливими освітніми потребами й інші. Проте, ми визначаємо ці чотири компоненти, як необхідну і достатню умову для організації освітнього процесу початкової школи в віддаленості, яка забезпечить і якість надання освітніх послуг, і неперервність здобуття освіти.

Сутність відкритого комп'ютерно орієнтованого освітнього середовища (Жук Ю., Соколюк О.) полягає у використанні комп'ютерних засобів навчання, що становлять собою окрему групу, та програм (застосунків), які безпосередньо використовуються в освітньому процесі в умовах ДН. До групи комп'ютерних засобів належать персональні комп'ютери, ноутбуки (лептопи), нетбуки, планшети, смартфони тощо. Специфіка їх використання полягає у можливості використання мережі Інтернет, доступ до онлайн-ресурсів, дистанційного освітнього контенту й інше. Обумовленість об'єднання засобів у цю групу полягає у матеріально технічному забезпеченні кожної окремої сім'ї молодших школярів. На це шкільний колектив не може вплинути безпосередньо. Натомість педагогічний колектив, вчитель зокрема, впливають на матеріально-технічне забезпечення сім'ї опосередковано: через добір застосунків, що можуть використовуватися на всіх комп'ютерних засобах. Опосередкований вплив на матеріально-технічну спроможність сім'ї молодшого школяра обумовлює також і створення дистанційного освітнього контенту. Навчальні матеріали, які викладає вчитель мають бути зручними у користуванні на різних комп'ютерних пристроях.

Програми (застосунки) для освітнього процесу початкової школи в умовах ДН: комп'ютерні дидактичні ігри для молодших школярів, електронних освітніх ігрових ресурсів (ЕОІР), онлайн-середовища тестових завдань, програми забезпечення відеозв'язку для онлайн-занять, електронні підручники тощо.

Комп'ютерні ігри є емоціогенним засобом, тобто не обмежують вияв емоцій, що виникають під час власне гри. Натомість дидактичні ігри, як ігри, що обумовлюються вчителем та керуються ним, є менш цікавими у порівнянні з комп'ютерними. *Синтез дидактичної гри й комп'ютерної гри* дає такий різновид зазначених ігор, при яких керівна роль вчителя приховується, учневі наче сам комп'ютер пропонує зіграти в ту чи іншу гру, при чому навчання відбуватиметься непомітно для самого учня, адже вчитель, що викладає – фізично відсутній, а ігровий підхід до подачі навчального контенту презентує комп'ютерний засіб. На думку Є. Зворигіної,

Л. Яворончук, особливостями використання комп'ютерних ігор для дітей є те, що вони можуть бути елементом навчального заняття, а також полегшити опанування навчальним матеріалом, який в звичайному освітньому середовищі сприймається важко, є складним для розуміння [1, с.54]. Реалізація дистанційного навчання за допомогою **використання відеозв'язку** є особливо важливою для молодших школярів, адже учні 1-4 класів, ще не володіють умінням самоорганізувати свою навчальну діяльність, що визначає керівну – управлінську – роль вчителя в освітньому процесі загалом. Відеозв'язок в умовах віддаленості дає змогу ідентифікувати особистість учня чи учениці. **Електронний підручник**, як засіб навчання виступає мультисенсорним засобом навчання, який характеризується мультимедійністю, гіпермедійністю, таким чином, створюючи сприятливі передумови для навчання, в основі якого пріоритетом виступає спосіб репрезентації, пояснення та сприймання навчального матеріалу й враховує вікові, психологічні, інтелектуально-пізнавальні та фізіологічні особливості школярів [3, 62].

Сформованість уміння вчитися (навчання впродовж життя) у молодших школярів має неабияке значення при запровадженні ДН. Як визначає О. Савченко, процес навчальної діяльності у відповідності до структурних компонентів уміння вчитися передбачає формування таких груп умінь та навичок у молодших школярів: навчально-організаційні, навчально-інформаційні, загально-пізнавальні, контрольньо-оцінювальні, рефлексивні та творчі вміння й навички [5, 240-257]. Віддаленість суб'єктів взаємодії початкової школи обумовлює **першопріоритетність самостійної навчальної діяльності молодших школярів**, при цьому суб'єкт-суб'єктні відносини вчителя та учнів не перериваються, лише змінюються умови для їх реалізації. З огляду на це у кожній групі вмінь та навичок, що конкретизують структуру вміння вчитися виділяємо ті, без яких самостійна навчальна діяльність молодших школярів в умовах ДН неможлива. **Навчально-організаційні** вміння й навички, які є провідними в умовах ДН: організація робочого місця вдома, розуміння цінності часу та вміння його розподіляти, вміння працювати у власному темпі в умовах віддаленості, уміння зосереджуватися на одному та розподіляти увагу між кількома об'єктами навчальної діяльності тощо. Провідним у **навчально-інформаційних** вміннях та навичках є уміння молодших школярів працювати з підручником (варіант електронним підручником (ЕП)). Кодлюк Я. зазначає, що самостійна робота з підручником неможлива без сформованого вміння працювати з текстом та позатекстовими компонентами, уміння користуватися апаратом орієнтування – структурними компонентами вміння працювати з підручником [2]. **Загальнопізнавальні** вміння й навички, що вимагають пильної уваги саме в умовах ДН: уміння користуватися осмисленими прийомами запам'ятовування та уміння здійснювати проектну діяльність. Посиленої уваги й вимагає мовлення дитини, адже дитина – дистанційована. Для молодших школярів мовлення вчителя є зразком для наслідування, є прикладом культури, чистоти й правильності літературної мови. **Контрольно-оцінювальні**: уміння

здійснювати самоконтроль і самоперевірку, з поміж інших умінь цієї групи, мають неабияке значення для успішного навчання в умовах віддаленості. Довільна увага молодших школярів та розвиток самостійності навчальної діяльності є основою для самоконтролю та самоперевірки в процесі навчання. *Рефлексивно-корекційні* уміння молодших школярів: здійснювати рефлексію –актуалізується в умовах віддаленості навчання. Важливими у процесі рефлексивної діяльності є *самоусвідомлення виконавських дій*, що базуються на самоконтролі й самоперевірці учня, як суб’єкта учіння. Лише ґрунтовна й систематична робота вчителя з формування описаних умінь забезпечить ефективність освітнього процесу учнів початкової школи в умовах дистанційного навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гра та розвиток дитини в дошкільному віці. Ч. I. Матер. міжн. наук.-практ. конф. – М.: Прометей, 1995 – 96 с. (рос. мовою).
2. Кодлюк Я. П. Робота з підручником на уроках у початковій школі : посібник для вчителя початкової школи / за ред. О. Я. Савченко / Я. П. Кодлюк, О. Я. Янченко. – К. : Наш час, 2009. – 104 с. (гриф МОН України).
3. Організаційно-педагогічні основи створення електронних підручників для середньої загальноосвітньої 12-річної школи монографія / М. В. Головка, В. П. Волинський, О. С. Красовський, О. В. Черноус; за наук. ред. В. М. Мадзігона. – К.: Прок-Бізнес, 2008. – 302 с.
4. Руденський Р. Дистанційне навчання в системі загально-педагогічних форм організації освітнього процесу // Актуальні питання та перспективи проведення наукових досліджень: матер. міжн. студ. наук. конф. (Т.4), 6 листопада, 2020рiк. Вінниця, Україна: Молодіжна наукова ліга. С. 19-22. URL: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/liga/issue/view/06.11.2020/378>
5. Савченко О. Я. Дидактика початкової освіти: підручн. К.: Грамота, 2012. 504 с.

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL ASPECTS OF STUDENT'S PERSONAL DEVELOPMENT IN TECHNICAL AND ECONOMIC HIGHER SCHOOLS

Стародубцева Людмила Геннадіївна
старший викладач ХНУМГ ім. О.М. Бекетова
lstar_7@ukr.net

At the current stage of technological advance and rapid development of science with a more substantial emphasis on information technologies and digitalization than on humanitarian aspects of higher education, the society often witnesses to a lack of maturity, communication skills, being able to bear responsibility for own actions and awareness of its influence on other team members at work among higher school graduates who join labour force.

In the background of global political and economic challenges being faced by the modern world at the beginning of the 21st century there is observed such a frustrating phenomenon that a large number of higher school graduates are not prepared psychologically for their professional and social activity under conditions of global market economy and strengthening of international cooperation in the field of business and technology. The cause of this situation is significant deformation of the humanitarian function of education and loss of social interaction and interrelations in the main communication environment of students – their educational institutions including interaction with groupmates, teaching staff and higher school officials within the framework of the academic process.

The solution to the problem mentioned above consists in proper organization of students' academic activity. Requirements of the society encourage reforms in students' professional preparation, whose qualification and moral properties have a crucial impact on prosperity of the state and its citizens in the future. A set of higher school goals should include preparation not only for applying the obtained theoretical and practical knowledge in the work surrounding but also for creating innovative products and supporting moral values. Higher schools should largely contribute to forming creative and critical thinking skills of students during their academic process. Educational activity which results in intellectual and moral development is a healthy environment for the student's personality growth.

Due to the radical changes in the education system ideology after the collapse of the Soviet Union the dominant position of the requirements and needs of the society was replaced by the emphasis on forming an independent and creative person with entrepreneurial skills and having knowledge to be successfully involved in scientific and productive activities. It is evident that such a professional has an active life position, a broad outlook, a set of values and skills of effective communication not only within his/her culture but also with representatives of other cultures irrespective of his/her field of work.

According to the modern concept of personality development in the process of study, the main objective of the higher education system should be not professional preparation of a specialist in terms of acquired knowledge and skills in his/her subject matter, but formation of the personality being able to carry out self-development. This objective can be reached by organizing such educational activity that is not reduced to the process of acquisition of particular subject contents but is aimed at strengthening interdisciplinary connections. [1, c.153]

Taking into account the fact that modern specialists in the fields of economy and technology have to understand not only the language of their foreign business partners' but also culture, values and mentality of their country for better intercultural communication which will help come to an agreement on business issues when negotiating about contract terms and fulfilling technical tasks under the contract, it is reasonable to include humanitarian subjects in the syllabus, namely the world history, culture study, religions study, country study and foreign languages.

Study of the language and the country will allow better orientation in intercultural communication situations due to knowing the rules of behavior with representatives of different countries. It is essential that technical and economic terms should be learned by students at classes with the help of their teacher because many notions need careful explanation and practice. At foreign language classes, students develop skills of search activity when they learn to work with information in a foreign language, in particular, search for necessary data, process and analyze them and make a relevant logical conclusion. By its essence, these skills are interdisciplinary ones and are important to carry out search for information on any subject matter. Thus, with the help of organizational forms of study, such skills are acquired that contribute to achieving knowledge integration which results in obtaining more profound professional knowledge and forming the systematic thinking of future specialists in technology, economy and science.

Under conditions of rapidly developing scientific and technological progress a specialist should be able not only to apply the acquired knowledge and skills in typical work situations but also to use creative and critical thinking to use this knowledge for making new products and getting new knowledge, and thus, achieving the results of a new qualitative level.

One of the main competences of the future specialist in the field of business and technology is an ability to make decisions and work in a team when fulfilling tasks of a joint activity (current issues, negotiations, preparation for doing presentations of products, discussing aspects of design and manufacture of equipment, etc.) Work in a team includes separate individuals' activities, as well as joint efforts of the team as a whole. Such form of interaction is an efficient way of seeking optimal solutions which most participants are interested in because it enriches their personal experience, too. The most effective forms of training to gain this competence are activities which involve modelling of joint study situations.

In joint study situations students acquire experience of team work and coordination of their joint efforts, as well as a very valuable experience nowadays which consists in being able to communicate and socially interact successfully with colleagues and partners.

In conclusion, it should be noted that formation of a creatively thinking efficient specialist during the academic study is possible under condition of organizing such an educational activity which is aimed at strengthening interdisciplinary connections. Joint study situations in the academic process encourage development of a versatile personality being able to cope with challenges effectively and in a short period of time.

REFERENCES:

1. Колбіна Т.В. Розвиток особистості майбутнього фахівця в процесі вивчення англійської мови. *Матеріали науково-практичної конференції Специфіка мовної підготовки в умовах європейської інтеграції України*. 19 квітня 2007. с.с. 152 –155.
2. Холмакова Ю.В. Мотивація до вивчення іноземних мов як феномен сучасної науки та практики. [Електронний ресурс]: Молодий вчений. 2016. №4. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2016/4/192.pdf> (дата звернення 24.11.2020)
3. Шехтман Н.А. Лінгво-культурні аспекти розуміння. *Філологічні науки*. 2002. №3. с.с. 50 – 58.

ОРГАНІЗАЦІЯ МИСТЕЦЬКИХ ПРОЄКТІВ У МЕНЕДЖМЕНТІ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

*Тадля Олександр Миколайович,
старший викладач кафедри шоу-бізнесу КНУКІМ,
tadlya@ukr.net*

У наш динамічний час менеджер стає ключовою складовою соціокультурної діяльності та виконує фундаментальну функцію з прийняття відповідних рішень про напрям діяльності, оцінки конкурентних переваг організації, дослідження зовнішніх факторів впливу, врахування інтересів і побажань усіх зацікавлених осіб в процесі реалізації проєктів у даній сфері. Крім того, менеджер повинен бути компетентним в сучасних інноваційних тенденціях, щоб ефективно здійснювати керівництво своїм підрозділом чи організацією.

У класичному менеджменті (*від англ. Management*) організація розглядається як одна з основних функцій поряд з плануванням (*planning*), мотивацією (*motivation*) і контролем (*control*) [3, с. 38]. При цьому планування забезпечує основу, фундамент для досягнення головної мети – створення і реалізації проєкту, а функції організації, мотивації і контролю орієнтовані на виконання стратегічних і тактичних завдань проєкту.

Поняття «організація» (*від грец. ὄργανον – інструмент*) широко використовується у суспільній практиці у сфері культури та мистецтва. По відношенню до соціально-культурних об'єктів термін «організація» має неоднозначне тлумачення і вживається в різних значеннях [2 с. 38]. Так може називатися штучне об'єднання інституціонального характеру, що виступає як соціальний інститут зі статусом стаціонарного об'єкта, тобто організація, що здійснює просвітницьку, політичну, навчальну або іншу діяльність, не створюючи і не випускаючи будь-якої матеріальної продукції.

Інше значення терміна «організація» характеризує ступінь упорядкованості складових будь-якого об'єкта. У цьому розумінні слово «організація» найбільшим чином відображає свою етимологію (*від лат. organizo – повідомляти, стрункий вигляд*), як внутрішню упорядкованість, узгодженість взаємодії диференційованих і автономних частин цілого, обумовленого його будовою. Під організацією тут розуміється певна структура, властивості об'єкта. У такому значенні термін «організація» вживається для позначення рівня організованості систем чіткості налаштування організаційного механізму, ступеня ефективності організації.

Третє значення терміна «організація» може ставитися до прояву діяльності в організації, що включає в себе розподіл функцій, координацію налагодження виробничих зв'язків. Організація в даному випадку виступає як процес, пов'язаний з цілеспрямованим впливом на об'єкт, а значить, з присутністю організатора і організовуваних. У цьому випадку поняття

«організація» не ототожнюється, але наближається до поняття «управління», не вичерпуючи повністю його функцій. Відмінності між другим та третім значенням терміна «організація» можна порівняти з такими категоріями як анатомія (будова організму) і фізіологія (принципи його функціонування), як статика і динаміка. [5, с. 156].

Таким чином, під терміном «організація» маємо на увазі: по-перше, структуру, тобто головний атрибут діяльності організації, ступінь впорядкованості системи і її підпорядкованість; по-друге, певну суб'єктивну практику по досягненню чіткого результату; по-третє, модель соціального інституту, діяльність якого покликаний забезпечити відповідну функціональну особливість.

Організаційна діяльність менеджера соціокультурної сфери тісно пов'язана з управлінською діяльністю та має в своїй основі загальні і особливі риси. Серед загального, що об'єднує організацію і управління, можна виділити спільні цілі по досягненню ефективного результату. Управління діяльністю передбачає визначення стратегічних шляхів реалізації загального плану, кадрового, матеріального і фінансового ресурсу, тоді як процес організації спрямований на безпосереднє здійснення поставленої мети. Процес організації діяльності вирішує наступні завдання: визначення найкоротшого за часовим фактором і ефективного за витратами напряму досягнення поставленої мети; встановлення зв'язку між учасниками соціокультурного процесу; координація їх дій до успішної реалізації проекту.

В організаційній діяльності як технологічному процесі найбільш яскраво проявляються характерні особливості і принципи соціально-культурної діяльності. Серед них: ситуаційний принцип, який проявляється в природі організаційного впливу в залежності від ситуації в організації; принцип партнерських взаємовідносин, заснованих на визнанні рівноправності учасників; принцип постійної дії організаційного фактора, який розкривається в ступені участі організатора у соціокультурному процесі реалізації у нашому випадку мистецького проекту.

За визначенням, *М.Поплавського* термін «проект» у контексті мистецької практики розуміється не лише як результат оригінального плану, а як унікальна сукупність скоординованих дій, спрямованих на досягнення конкретної культуротворчої, естетико-художньої мети. [4, с. 253].

К. Давидовський зазначає ряд параметрів і особливостей: народження нового прогресивного мистецького задуму; наявність сприятливих умов для впровадження нових мистецьких ініціатив; створення прецеденту історичного «ексцесу» – оприлюднення раніше невідомого, проте значного факту, здатного зацікавити культурно-мистецьке середовище, або народження принципово нової, актуальної та сучасної концепції культурного заходу; наявність лідера мистецького проекту; визначення чіткої (саме мистецького спрямування) мети і завдань проекту; визначення (вибір) певного часу для проведення заходу, що повторюється періодично й зумовлений найбільш

сприятливими обставинами, передусім – соціальними; формування «своєї» аудиторії тривалого мистецького проекту»; підтримка мистецького проекту відповідними владними структурами; диверсифікація джерел фінансування мистецького проекту; для тривалого існування мистецького проекту необхідно створити суспільний і міжнародний резонанс першого ж заходу проекту, широкий розголос його в мас-медіа [2, с. 109-110].

Таким чином, мистецький проект – це своєрідна відповідь на «соціальне замовлення» суспільства, відгук у художньо-творчій формі на те, чи інше соціальне явище. Розроблений мистецький проект допомагає менеджеру соціокультурної сфери уникнути багатьох неточностей при його реалізації. У ньому гнучко поєднуються творчі, технічні, фінансові й ринкові аспекти діяльності.

У процесі організації мистецького проекту структурується робота і формуються підрозділи, виходячи з розміру організації, цілей і проектного обсягу робіт, технологій та персоналу. Існує ряд принципів, якими необхідно керуватися менеджеру соціокультурної сфери в процесі виконання організаційної діяльності незалежно від масштабів проектів: визначення і деталізація цілей організації, видів діяльності; структурування, поділ праці між фахівцями; координація діяльності, взаємовідносини, обов'язки, терміни виконання, звітність; єдність цілей діяльності; реалізація завдань менеджменту.

Таким чином, під організацією мистецького проекту, ми розуміємо, з одного боку, як структурну систему у вигляді взаємовідносин, цілей, ролей, змісту діяльності та інших факторів, а з іншого – як процес, в ході якого розробляється і втілюється проект.

На нашу думку, організаційна діяльність, може бути ефективно вирішена лише професіоналами, спеціально підготовленими менеджерами соціально-культурної діяльності. Слід зазначити, що тільки спеціальна освіта, безперервне навчання, тренінгові заняття, самоосвіта та змістовна практика можуть вирішити проблему підготовки професіоналів, організаторів сучасної соціально-культурної сфери. Тому, важливим завданням є розробка системи підготовки фахівців, які володіють майстерністю менеджера соціокультурної сфери, досить високого професійного рівня для складання та реалізації мистецьких проектів.

В даний час не викликає сумнівів необхідність подальших наукових досліджень проблем організаційної діяльності в менеджменті соціокультурної сфери з метою постійного вдосконалення теоретичної та практичної роботи в організаціях культури і мистецтв.

Список використаних джерел

1. *Виханский О.С., Наумов А.И. Менеджмент: учебник / О.С. Виханский, А.И. Наумов. 6-е изд., перераб. и доп. М.: Магистр: ИНФРА-М, 2014. 656 с.*
2. *Давидовський К. Ю. Мистецький проект у сучасній соціокультурній реальності України (досвід творчих ініціатив Київського інституту музики ім. Р. М. Глієра).*

Мистецтвознавчі записки. 2014. Вип. 25. С. 106-113.

3. Мескон М.Х., Альберт М., Хедоури Ф. Основы менеджмента: [Учебник]: Пер с англ. / М.Х. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури. 3-е изд. М.; СПб.; Киев: Вильямс, 2012. 672 с.

4. Поплавський М. М. Мистецький проект: дискурс художньої культури початку нового тисячоліття (у точці перетину – crossover point). Вісник Нац. академії керівних кадрів культури і мистецтв. 2019. №1. С. 248-254.

5. Тадя О. М. Організаційно-управлінські технології в менеджменті соціокультурної сфери //Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку. Культурологія. 2017. №. 25. С. 155-162.

СУЧАСНИЙ СТАН РИТОРИЧНИХ РЕПРЕЗЕНТАЦІЙ У ЦИФРОВОМУ ПРОСТОРИ

Ткаченко Валерія Вікторівна

аспірантка Харківського національного університету ім. В. Н.

Каразіна

lerok.t@gmail.com

Науковий керівник –

д. філос. наук, проф. І.В. Карпенко

Наш світ кожен день зазнає трансформації у будь-якому аспекті людського життя. Останні кілька століть можна назвати «конвеєром наукових та науково-технічних засобів». Якщо раніше науковий прилад викликав сенсацію, інформаційний вибух, то сьогодні така інформація може легко загубитися серед великого інформаційного контенту. У таких умовах змінюється не тільки навколишній світ, але і соціум, який живе у нових категоріях і поняттях, або у старих, які зазнали значних трансформацій. І саме наука та філософія зокрема, як галузі, що мають авторитет у сучасному світі, повинні надати свої оцінки та роз'яснення сучасним явищам для людини у зрозумілих для неї категоріях і поняттях. Тобто наука і філософія мають заговорити новою мовою, яка буде зрозуміла людині нового світу.

Поява нових термінів, дефініцій, понять, що по-новому репрезентують сутність складних, багатограничних речей і проблем, покликана розвинути ці знання щодо їх генези і сутності. Теми, якими людство оперувало протягом тисячоліть, вимагають уточнень, досліджень у сучасних контекстах і реаліях людського буття на сьогоденному етапі соціального, економічного, політичного, інформаційного розвитку.

У добу інформаційного суспільства, цифрових технологій, розвитку науки і техніки саме філософія виконує своє першочергове покликання у служінні своїми знаннями й інтерпретаціями новітніх проблем, що постають перед суспільством і, власне, людиною.

Стрімкий розвиток цифрового простору та кількість відтвореного контенту, медіабезграмотність вказує на те, що людина дуже часто просто не в змозі встановити істинність інформації та її витоків. Людина не спроможна співвіднести одні факти і з вже наявними, провести паралелі та й взагалі споживати великий об'єм одного продукту, наприклад, читати великий текст.

Саме такі умови штовхають нас до подолання медіабезграмотності, розвитку критичного мислення, розуміння та оперування різними категоріями та поняттями, актуалізуючи філософію та риторику.

Риторика завжди привертала до себе увагу як мистецтво публічного виступу так і як мистецтво доводить свою думку. З'явившись на світ завдяки софістам, ставши на служіння філософам вона пройшла великий та довгий шлях свого розвитку. Від пошуку істини до написання релігійних текстів, від піднесення до забуття. На наш погляд, особливі процеси у розвитку риторики відбулися у ХХ столітті. Саме у цей час до людства приходить усвідомлення таких тем як маніпулювання, чесності, справедливості та інших етичних категорій.

Аналіз риторики ХХ століття на прикладі тоталітаризму вказує на те, що люди не були самі собою. Відбувався розпад особистості через постійний міф, точніше тотальний контроль цього міфу маніпулюванням. Сучасна людина може обирати міф, може його аналізувати. На цьому ми зробимо акцент у дослідженні риторики ХХІ століття. Виплавка сталі не просто репрезентувала індустріалізацію, а й символізувала переплавлення старого побуту, у тому числі і «переплавку людського матеріалу». Сталь стала символом твердого радянського «товариша» (не людини) [3].

Але стрімкий та знаковий розвиток риторики у ХХІ столітті вказав сучасній людині, що важливо грамотно висловлювати свою думку, відстоювати власну позицію, переконувати слухачів. Як зазначає Н. Попова риторика стає модною наукою [2]. На теренах інтернету ми можемо бачити «прикладну» риторику, де багато сайтів пропонують відвідати кожній людині, не зважаючи на вік та стать, курси красномовства. А численні державні органи запроваджують курси медіаграмотності або медіаосвіти. Однією із кращих робіт, присвячених мас-медіа, ми можемо назвати роботу Н. Лумана «Реальність мас-медіа», де автор не дає чіткого визначення цьому поняттю, люди вже і так його інтуїтивно розуміють. Поняттям «мас-медіа» повинні бути охоплені усі громадські установи, що використовують технічні засоби для поширення повідомлень. Перш за все, маються на увазі книги, журнали, газети, що виготовляються на друкарському верстаті; а також результати різного роду фото- або електронного копіювання, у тому випадку, якщо масові продукти виробляються ними для ще не конкретних адресатів.

Отже, проблема для сучасної риторики полягає у зміні її завдань. Платон називав риторику найбільшим добром для людей, а тому обличчя оратора повинно бути «моральним» та чесним. Проте сьогодні риторика стає зброєю у руках шахраїв, політиків та інших маніпуляторів.

До ХХ століття риторика розвивалась та існувала за класичним риторичним каноном, але риторичні репрезентації у цифровому просторі змінили розвиток лінгвокогнітивних студій, що зумовило переосмислення з точки зору нових позицій традиційних підходів до вивчення мови й дискурсу, вивчення риторики та герменевтики. Можна зробити висновок, що саме це зумовило появу сучасних дослідницьких напрямів, наприклад, когнітивної граматики, когнітивної стилістики та поезики, когнітивної риторики на ін.

У цифровому просторі змінюється образ, функції та діяльність «мовця». Раніше «мовець» виступав у різних комунікативних умовах через п'ять риторичних етапів, а саме: інвенції, диспозиції, елокуції, меморії та акції. Проте у наслідок стрімкого розвитку засобів поширення інформації, розвитку цифрового простору (у цілому) діяльність риторика зазнала відчутних змін. Людина не здатна споживати велику кількість інформації, не здатна споживати єдиний текст, авторитетом може стати будь-хто, а інформація не проходить фільтрацію. Риторика за своїми технологіями залишилась старою і п'ять риторичних етапів залишились, проте вона стала працювати із іншою сировиною, що репрезентується завдяки соціальним мережам та ЗМІ. Стрімкий розвиток цифрових технологій та цифровізація простору й життєдіяльності людини на сучасному етапі соціального та історичного розвитку зумовлюють інтерес до риторичних репрезентацій найбільш гострих соціальних тем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Белецька А. В. Масова інформація, масова інтерпретація та масові емоції як триденний продукт мас-медіа та роль герменевтики у їх дослідженні / А. В. Белецька. // «Topical Issues of Science and Education». – 2017. – №2. – С. 55–61.
2. Попова В. Н. Риторические стратегемы и конструирование реальности [Електронний ресурс] / В. Н. Попова, Я. И. Артеменко. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: <https://bit.ly/2KZkGcR>.
3. Хазагеров Г. Г. Риторика [Електронний ресурс] / Г. Г. Хазагеров, И. Б. Лобанов // 2004 – Режим доступу: <https://bit.ly/3g0fX5V>.

WCZESNE WSPOMAGANIE ROZWOJU DZIECKA – WYBRANE ASPEKTY

Truskowska Joanna

Państwowa Wyższa Szkoła Informatyki i Przedsiębiorczości w Łomży

Joanna.tr@op.pl

Wstęp

Dziecko, które przychodzi na świat z jakimikolwiek dysfunkcjami musi jak najszybciej zostać objęte wielospecjalistyczną opieką. Skuteczność działań zależy od licznych czynników, w tym stopnia i typu dysfunkcji oraz zaangażo-

wania osób mających styczność z dzieckiem czyli bliższej i dalszej rodziny oraz specjalistów. Wczesne wspomaganie rozwoju dziecka jest szansą na zminimalizowanie a nawet ustąpienie skutków deficytów, w trudniejszych przypadkach daje nadzieję, na optymalne usprawnienie.

Celem niniejszego artykułu jest prezentacja wybranych aspektów, które z założenia przyjąć mają efektywnej wieloobszarowej pomocy dziecku i rodzinie.

Wczesne wspomaganie – ustalenia definicyjne

Ujęcie wczesnego wspomagania rozwoju dziecka w ramy definicyjne nie jest prostym zabiegiem, ale też nie jest intencją autorki niniejszego artykułu prezentacja różnych podejść i ujęć. Optymalnym podejściem jest definicja zaproponowana przez Andrzeja Twardowskiego „Wczesne wspomaganie rozwoju jest procesem planowych i systematycznych oddziaływań mających na celu ukształtowanie takich wzorców interakcji między opiekunami a dzieckiem, które najbardziej sprzyjają usprawnianiu jego funkcjonowania fizycznego, psychicznego i społecznego. Oddziaływania prowadzone są przez zespół specjalistów w ścisłej współpracy z rodziną i obejmują dzieci zagrożone niepełnosprawnością oraz niepełnosprawne od chwili wykrycia zagrożenia lub stwierdzenia niepełnosprawności do podjęcia nauki w szkole” [5.s.131].

Wśród definicji słownikowych warto przytoczyć zaproponowaną przez Małgorzatę Kupisiewicz – „(...) wczesne wspomaganie rozwoju /wczesna interwencja – wielospecjalistyczna, kompleksowa, skoordynowana i ciągła pomoc dzieciom zagrożonym nieprawidłowym rozwojem oraz dzieciom z niepełnosprawnością w wieku od urodzenia do rozpoczęcia nauki szkolnej. (...) obejmuje: rozpoznanie ryzyka wystąpienia nieprawidłowego rozwoju, szeroko profilową diagnozę medyczną, psychologiczną (...) i pedagogiczną (...) działania mające na celu stymulację polisensoryczną, wspomaganie rozwoju funkcji odpowiedzialnych za rozwój psychomotoryczny i komunikację małego dziecka oraz jego rozwój społeczny, a także pomoc i wsparcie udzielane rodzicom w nabywaniu przez nich umiejętności postępowania z dzieckiem” [2, s.405-406].

Wczesne wspomaganie rozwoju dziecka – podstawy prawne

Wczesne wspomaganie rozwoju dziecka jest w Polsce prawnie zagwarantowane i aby mogło być realizowane rodzice/opiekunowie prawni dziecka wnioskuje o opinię do poradni psychologiczno-pedagogicznej. Zgodnie z zapisem ustawy Prawo oświatowe Dz. U. 2017 poz. 59 USTAWA z dnia 14 grudnia 2016 r.) & 127 pkt.10 opinie o potrzebie wwrd wydają wyłącznie poradnie psychologiczno-pedagogiczne

Szczegółowe zasady organizowania wczesnego wspomagania rozwoju dziecka warte są Poz. 1635 Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 24 sierpnia 2017 r. w sprawie organizowania wczesnego wspomagania rozwoju dzieci.

Warto zwrócić uwagę na zapisy w/w rozporządzenia:

§ 3. 1. Zespół wczesnego wspomaganie rozwoju dziecka, o którym mowa w art. 127 ust. 5 ustawy, zwany dalej „zespołem”, jest powoływany przez dyrektora podmiotu, o którym mowa w art. 127 ust. 5 ustawy, a w przypadku innej formy wychowania przedszkolnego prowadzonej przez osobę prawną niebędącą jednostką samorządu terytorialnego lub osobę fizyczną - przez osobę kierującą inną formą wychowania przedszkolnego.

2. W skład zespołu wchodzi osoby posiadające przygotowanie do pracy z małymi dziećmi o zaburzonej rozwoju psychoruchowym:

1) pedagog posiadający kwalifikacje odpowiednie do rodzaju niepełnosprawności dziecka;

2) psycholog;

3) logopeda.

3. W skład zespołu, w zależności od potrzeb dziecka i jego rodziny, mogą wchodzić również inni niż wymienieni w ust. 2 specjaliści.

4. Do zadań zespołu należy w szczególności:

1) ustalenie, na podstawie diagnozy poziomu funkcjonowania dziecka zawartej w opinii o potrzebie wczesnego wspomaganie rozwoju dziecka, kierunków i harmonogramu działań podejmowanych w zakresie wczesnego wspomaganie i wsparcia rodziny dziecka, uwzględniających rozwijanie aktywności i uczestnictwa dziecka w życiu społecznym oraz eliminowanie barier i ograniczeń w środowisku utrudniających jego funkcjonowanie;

2) nawiązanie współpracy z:

a) przedszkolem, inną formą wychowania przedszkolnego, oddziałem przedszkolnym w szkole podstawowej, do którego uczęszcza dziecko, lub innymi podmiotami, w których dziecko jest objęte oddziaływaniami terapeutycznymi, w celu zapewnienia spójności wszystkich oddziaływań wspomagających rozwój dziecka,

b) podmiotem leczniczym w celu zdiagnozowania potrzeb dziecka wynikających z jego niepełnosprawności, zapewnienia mu wsparcia medyczno-rehabilitacyjnego i zalecanych wyrobów medycznych oraz porad i konsultacji dotyczących wspomaganie rozwoju dziecka,

c) ośrodkiem pomocy społecznej w celu zapewnienia dziecku i jego rodzinie pomocy, stosownie do ich potrzeb;

3) opracowanie i realizowanie z dzieckiem i jego rodziną indywidualnego programu wczesnego wspomaganie, zwanego dalej „programem”, z uwzględnieniem działań wspomagających rodzinę dziecka w zakresie realizacji programu oraz koordynowania działań osób prowadzących zajęcia z dzieckiem;

4) ocenianie postępów oraz trudności w funkcjonowaniu dziecka, w tym identyfikowanie i eliminowanie barier i ograniczeń w środowisku utrudniających jego aktywność i uczestnictwo w życiu społecznym;

5) analizowanie skuteczności pomocy udzielanej dziecku i jego rodzinie, wprowadzanie zmian w programie, stosownie do potrzeb dziecka i jego rodziny, oraz planowanie dalszych działań w zakresie wczesnego wspomaganie

Istota wczesnego wspomagania rozwoju dziecka

Wczesne wspomaganie rozwoju dedykowane jest czterem grupom dzieci. Do pierwszej zalicza się te, które przyszły na świat chore lub z niepełnosprawnością, gdzie stwierdzono u nich wrodzone wady narządów zmysłów, wady genetyczne czy też zaburzenia ośrodkowego układu nerwowego. Warto dodać, że niepełnosprawność ta musi być stwierdzona przy urodzeniu lub kilka dni po. Do drugiej grupy zalicza się dzieci, u których po urodzeniu nie stwierdzono jakichkolwiek zaburzeń a pojawiło się ono na skutek np. nieszczęśliwego wypadku, zatrucia, niedotlenienia czy przewlekłej choroby. Do trzeciej grupy zalicza się dzieci zagrożone niepełnosprawnością spowodowanej opóźnieniem rozwoju lub zaburzeniem rozwoju, które obejmuje jedną lub kilka sfer. Do czwartej grupy zalicza się dzieci zagrożone niepełnosprawnością co wynika z: nieprawidłowości w przebiegu ciąży, niskiej wagi urodzeniowej, komplikacji okołoporodowych oraz niekorzystnych warunków środowiskowych. U tych dzieci nie stwierdza się na daną chwilę niepełnosprawności, jednak ryzyko jej pojawienia się jest bardzo duże [5, s.134-135].

Wdrożenie wczesnego wspomagania rozwoju dziecka zależne jest od uważności i wiedzy rodziców. Dlatego tak ważne jest aby już w pierwszym roku życia dziecka zauważyli niepojące symptomy wśród których wymienić należy:

- prężenie się i napinanie;
- brak kontaktu wzrokowego;
- brak reakcji na głosy bliskich, znanych dziecku osób;
- brak reakcji na światło;
- ciągle zwrócenie główki w jedną stronę;
- trudności z karmieniem, dziecko słabo ssie, w czasie jedzenia krztusi się;
- ciągle płacze, krzyczy;
- asymetryczne ułożenie tułowia i kończyn;
- nietrzymanie główki; nadmierna wiotkość kończyn;
- słabo wyrażone ruchy spontaniczne kończyn;
- nadmierny spokój dziecka;
- potrzeba ciągłego bujania;
- bark umiejętności siadania i chodzenia adekwatnie do wieku;
- brak rozumienia prostych poleceń;
- brak wyciągania rączek po zabawki, bark umiejętności chwytania;
- brak umiejętności wypowiedzania pojedynczych słów [1, s.6].

Niemniej ważna się uważność rodziców na rozwój dziecka powyżej pierwszego roku życia. Wtedy ich uwagę powinny zwrócić takie fakty jak:

- brak reakcji na własne imię;
- nadwrażliwość lub za słaba wrażliwość na dźwięk i/lub dotyk;
- brak umiejętności wypowiedzania prostych słów i prostych zdań;
- wyraźne unikanie kontaktu z osobami bliskimi, zwłaszcza brak kontaktu wzrokowego;

- brak utrzymania uwagi na czynności, problemy z koncentracją;
- wybiórczość pokarmowa;
- trudności w kontaktach z rówieśnikami [1, s.6-7].

Gdy rodzic zauważy powyższe trudności u swojego dziecka powinien reagować i doprowadzić do specjalistycznej diagnozy. Należy jednak pamiętać, że każde dziecko jest inne i rozwija się w sobie właściwym tempie, cechują je swoiste uzdolnienia a czasem specyficzne trudności. Nie należy porównywać dziecka do rówieśników, każde dziecko zasługuje na indywidualne wsparcie i pomoc adekwatna do potrzeb z uwzględnieniem wszystkich sfer rozwoju [1, s.8].

Wczesne wspomaganie rozwoju dziecka to interdyscyplinarne podejście, dzięki któremu dziecko, od chwili zaobserwowania u niego niepokojących symptomów objęcie może zostać specjalistyczną opieką, w którą włączani są rodzice. Istota wczesnego wspomagania to:

- wsparcie rodziców w procesie odnajdywania się w nowej, trudnej rzeczywistości, podniesienie poziomu samooceny oraz dostrzegania u dziecka jego zasobów i mocnych stron,

- opracowanie diagnozy umiejętności funkcjonalnych, które wynikają z badań diagnostycznych i obserwacji dziecka oraz wywiadach z rodzicami,

- opracowanie oraz wdrożenie wieloprofilowego programu terapeutycznego adekwatnego do możliwości dziecka jak jego też warunków środowiskowych. Program ten musi uwzględniać różne strategie terapeutyczne [3, s.1].

Wczesne wspomaganie rozwoju dziecka to pobudzanie jego psychoruchowego i społecznego rozwoju. Jak wspomniano powyżej zakres tego oddziaływania jest różny, adekwatny do deficytów i może obejmować:

- usprawnianie ruchowe;
- rozwój mowy oraz innych sposobów komunikowania się;
- usprawnianie zmysłu wzroku oraz słuchu;
- stymulację wielozmysłową;
- trening umiejętności samoobsługi i funkcjonowania społecznego w grupie [1, s.21].

Skuteczność wczesnego wspomaganie rozwoju dziecka zależy od licznych czynników. Wśród nich warto zacząć od tego, czy realizuje ono założone funkcje czyli przede wszystkim informacyjną. Rodzice powinni zostać wyposażeni w wiedzę o przebiegu rozwoju dziecka w tym dotyczącą czynników ryzyka jak i chroniących. Kolejna funkcja to diagnostyczna czyli rozpoznanie kliniczne i stwierdzenie na jakim poziomie funkcjonuje aktualnie dziecko. Trzecia funkcja to stymulująco-terapeutyczna, polegająca na realizacji wieloprofilowego usprawniania dziecka. Ostatnia z funkcji polega na wspieraniu, wskazywaniu mocnych stron rozwoju dziecka i motywowaniu do dalszej pracy z dzieckiem [3, s.1].

Dobrze postawiona diagnoza określa obszary, w zakresie których należy objąć dziecko wsparciem. Diagnozę tę stawia się na podstawie oceny funkcjonowania dziecka/ucznia w odniesieniu do jego wieku, środowiska społeczno-kulturowego. Uwzględnić się także kulturowo-językową różnorodność, stan zdrowia

oraz powody jego aktualnego stanu [4. s. 4].

Przeprowadzenie optymalnej diagnozy wymaga musi być oparte na świadomości diagnosty, że rozwój dziecka obejmuje różne sfery, które wzajemnie na siebie oddziałują. Dlatego też oceniając rozwój dziecka koniecznym jest, aby wziąć pod uwagę:

- rozwój motoryczny, należy zwrócić uwagę na napięcie mięśniowe, które determinuje możliwość utrzymania odpowiedniej pozycji ciała jak też możliwość przemieszczania się, w tym: pełzanie, siadanie, czworakowanie, wstawanie, chodzenie, bieganie, skakanie oraz chwytanie;
- rozwój zmysłowy, należy ocenić zdolność widzenia, słyszenia, czucia, smaku, węchu;
- rozwój intelektualny, należy ocenić umiejętność korzystania ze zmysłów, postrzegania otoczenia, możliwości przyswajania wiedzy o nim, jak też umiejętność interpretowania oraz oceniania zarówno wydarzeń jak i zjawisk, w których dziecko bierze udział;
- rozwój emocji, należy ocenić zdolność wyrażania radości, zadowolenia i smutku adekwatnie do sytuacji. Ważna jest także umiejętność panowania nad emocjami oraz szybkość reagowania;
- rozwój komunikacji – należy ocenić, czy dziecko rozumie komunikaty werbalne oraz czy samo potrafi takie komunikaty nadawać;
- rozwój społeczny, należy ocenić na ile dziecko potrafi nawiązać i utrzymać kontakty, ocenić umiejętności samoobsługowe, rozwijanie zainteresowań oraz predyspozycji, które prowadzą do uniezależnienia się w przyszłości od innych [1. s.11].

Prowadząc diagnozę dziecka nie wolno pominąć takich kwestii jak:

- wrodzone możliwości, umiejscowione w strukturze organizmu dziecka;
- warunki środowiska rodzinnego, tj. warunki domowe, relacje między rodzicami, sposoby pielęgnacji dziecka, stosunek rodziców do dziecka;
- własna aktywność dziecka, czyli czym się bawi, jak długo potrafi się bawić, czym się zajmuje [1, s.11].

Na podstawie wnikliwej diagnozy opracowywany jest program wczesnego wspomaganie rozwoju. Zakładane zadania muszą opierać się na mocnych stronach dziecka i być skierowane na obszar najbliższego rozwoju. Ze względu na specyfikę rozwoju każdego dziecka oraz odmienną sytuację rodzinną na wspólnym spotkaniu specjalistów i rodziców dziecka powinien zostać wypracowany program obejmujący rodzaje oddziaływań, cele, strategię oraz odpowiedzialność każdej ze stron. Warto podkreślić, że oddziaływania terapeutyczne powinny być spójne i przede wszystkim systematyczne [5. s.133].

Odpowiednio wcześnie zastosowane wszelkie możliwe działania wspierające konieczne jest ponieważ:

- szczególnie duża plastyczność mózgu charakterystyczna dla wczesnego okresu rozwoju skutkuje większą podatnością na czynniki prowadzące do zmiany;
- w przypadku dzieci o postępującym przebiegu zaburzenia możliwe jest

zahamowanie, a czasami nawet zatrzymanie negatywnych zmian;

- u małych dzieci stwierdza się większą podatność na wdrażane programy rehabilitacyjne jak zauważalne są u nich szybsze postępy;
- wiele zaburzeń może nasilać się z wiekiem co znacząca utrudnia zarówno terapie jak też edukację;
- u dzieci łatwiej niż u dorosłych zauważa się większą łatwość generalizowania wypracowanych przez siebie umiejętności i nawyków;
- niektóre osiągnięcia rozwojowe, jeżeli nie zostaną wypracowane dzięki wczesnemu wspomaganiamu, mogą nie zostać w ogóle osiągnięte w przyszłości;
- umiejętności nabyte jako pierwsze utrwalają się najsilniej oraz najtrudniej je zmienić;
- rodzice opiekujący się małymi dziećmi mają dużo więcej sił i zapału, oraz chętnie uczestniczą w procesie terapii, co może zmieniać się z upływem lat [1, s.5-6].

„Brak wczesnego oddziaływania może opóźnić, utrudnić, lub nawet uniemożliwić rozwój dziecka. Zbyt późne podjęcie działań naprawczych często prowadzi do powstawania i utrwalania nieprawidłowych wzorców zachowań, które w późniejszym okresie jest ciężko wyeliminować i które ważną na funkcjonowaniu w środowisku. Kompleksowość oddziaływań na dziecko (współpraca lekarzy, psychologów, pedagogów specjalnych, rehabilitantów, logopedów) zmierza w kierunku przygotowania dziecka do przyswajania wiedzy o otoczeniu a następnie obejmuje edukację dziecka” [3, s.4].

Podsumowanie

Wczesne wspomaganie rozwoju dziecka jest obowiązkiem zarówno rodziców jak i instytucji do tego powołanych. Zapewnienie optymalnych warunków pomocy zagwarantowane zostało w polskim prawodawstwie. Wspecjalizowane placówki zatrudniające osoby legitymujące się adekwatnym wykształceniem realizują wynikające z rozporządzenia zadania. Inicjatywa pomocy dziecku leży zwykle po stronie rodziców/opiekunów prawnych, którzy powinni wnikliwie obserwować rozwój swojego dziecka i reagować na jakiegokolwiek zaburzenia. W dużej mierze to od czasu zgłoszenia i podjęcia działań zależy skuteczność dalszych oddziaływań stymulujących rozwój dziecka.

Wskazane z artykułu wybrane aspekty wczesnego wspomaganiamu są przyczynkiem do dalszych analiz, w tym udziału rodziców w procesie wsparcia.

BIBLIOGRAFIA

1. Elszkowska A., Golon A., Raabe K., Krawczyk F., Majcher D., Niklewska-Piotrowska E., Piotrowicz R., Rafał-Łuniewska J., Redakcja merytoryczna J. Rafał-Łuniewska, Wczesne wspomaganie rozwoju dziecka w teorii i praktyce, Warszawa 2017, dostęp: www.ore.edu.pl
2. Kupisiewicz M. Słownik pedagogiki specjalnej, Warszawa 2014
3. Piotrowicz R., Wczesne wspomaganie rozwoju dziecka – kompleksowe wsparcie terapeutyczne dziecka i rodziny. Diagnoza a program, Warszawa ORE, dostęp: www.ore.edu.pl, 14.11.2020)
4. Piotrowicz R., Zrozumieć niepełnosprawność - wspomaganie w uczeniu...do rodziców, nauczycieli i terapeutów, Warszawa ORE, dostęp: www.ore.edu.pl, 15.11. 2020

5. Twardowski A., Wczesne wspomaganie rozwoju dzieci z niepełnosprawnościami w środowisku rodzinnym, Poznań 2014
6. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 24 sierpnia 2017 r. w sprawie organizowania wczesnego wspomaganie rozwoju dzieci
7. Ustawa Prawo oświatowe, z dnia 14 grudnia 2016 r

ПРОБЛЕМАТИКА ВОСТОЧНОГО ГУМАНИЗМА И ИСТОРИКО-ПОЛИТИЧЕСКОЕ НАСЛЕДИЕ АЗЕРБАЙДЖАНСКОГО ПОЭТА И МЫСЛИТЕЛЯ ИМАДЕДДИНА НАСИМИ (1396-1417): ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЙ И КОММУНИКАЦИОННЫЙ ДИСКУРСЫ

***Циватый Вячеслав Григорьевич,**
кандидат исторических наук, доцент,
Заслуженный работник образования Украины,
доцент кафедры новой и новейшей истории зарубежных стран,
член правления Научного общества
истории дипломатии и международных отношений
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко,
tsivatyi@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0003-1505-7483>*

В 2019 году исполнилось 650 лет со дня рождения великого азербайджанского поэта и мыслителя Имадеддина Насими (1396-1417) [1, 105; 16]. Имадеддин Насими является одним из виртуозных мастеров слова, подаренных азербайджанским народом общечеловеческой культуре. Он возвысился на основе богатого культурно-духовного и институционального достояния Востока, создал ценнейшие жемчужины искусства художественного слова и идеалы гуманизма (восточного гуманизма). Память о величайшем философе, гуманисте, народном дипломате, поэте и гордость за его огромный вклад в мировую историю – это то, что объединяет всех азербайджанцев мира, вне зависимости от страны проживания, рода деятельности, социального статуса и политических предпочтений [15; 19, 1-7].

Имадеддин Насими – азербайджанский поэт, оригинальный мыслитель Ирана и Ближнего Востока конца XIV-XV веков. Постоянно преследуемый за свои социально-политические и гуманистические взгляды, много путешествовал по Азербайджану, Ирану, странам Ближнего Востока. Его культурно-философское мировоззрение имело пантеистический характер, пронизанный идеями гуманизма. Его понимание природы, борьба против аскетизма и бегства от действительности, протест против унижения личности, её возвышение основывались на пантеистическом растворении Бога

в природе, отождествлении Бога и человека [4]. Своеобразие взглядов Имадедина Насими на свет Бога и человека раскрывает его следующее высказывание: «Во мне поместятся оба мира, но в этом мире я не помещусь. Я – сущность, я не имею места, и в бытии я не помещусь... Всё то, что было, есть и будет, всё это воплощается во мне... Глубже посмотри в мой образ и попробуй смысл понять: я есть телом и душой, но я в душу и тело не вмещусь... Все времена и века – я, душа и мир – всё это я» [10; 20, 39]. Имадедин Насими считал, что желающий постигнуть истину, должен стремиться понять человека, его побуждения и стремления к красоте и добру. Потому что человек для Насими – центр мироздания, её венец: «О, что сокровища искал среди камней и металлов, ценнее человека сокровищ ещё не было!» [8].

Восточный Гуманизм Имадедина Насими связан именно с его пониманием высокого назначения и миссии человека, ощущением бесконечности ее возможностей: «Мир не стоит на месте, так пусть твои силы придут в движение; дни и мир блеском, мишурой покрыты – обманчивы они. Не станет время ждать тебя, оно пойдет вперед, в прозорливый мир суеты, в этот свой мир глубже посмотри... Все блага мира от себя с презрением отними! Но если любишь – за неё, за избранницу души, хоть палачу отдай себя, хотя сам казни...» [10]. Творчество Насими носило бунтарский характер, он призывал к борьбе с социальной несправедливостью, насилием над личностью, тиранией и жестокостью правителей. Его стихи воспевали красоту и ум человека, служили освобождением личности от всякого рода условностей, отказа от аскетизма, фанатизма и религиозных догм [7; 13, 123-131].

Анализ произведений поэта убеждает, что Имадедин Насими смог получить образование высокого уровня, оно отвечало всем требованиям тогдашних лучших университетов. Он прекрасно знал классическую литературу, искусство и философию Востока и Древней Греции, основы мусульманской и христианской теологии, глубоко изучил медицину, астрономию и астрологию, математику, логику и др. Он прекрасно знал несколько языков, одинаково свободно писал стихи на азербайджанском, фарси и арабском языках. Центральное место в газелях и касыдах, кьита и рубаях поэта занимает мысль о тождественности человека и Бога, и божественности человека. Имадедин Насими считается отцом азербайджанского дивана (около 15 тысяч строк), кроме того, он создал диван на персидском языке (около 5000 строк); ряд стихов И. Насими написал на арабском языке. Насими создал первые шедевры азербайджанской поэзии, заложив основы азербайджанского литературного языка. Он был первым поэтом в истории национальной литературы, писавшим любовные лирические стихи – газели на азербайджанском языке.

Поэтическое наследие Насими содержит множество лирико-философских стихов, отражающих широту и гуманизм его воззрений. Природа, красота окружающего мира – вот источник, вдохновляющий поэта на его

пути к познанию жизни, окружающего мира и вселенной. Насими считал, что желающий постичь истину, должен стремиться понять человека, его побуждения и стремления к красоте, добру и гуманизму [5; 17, 246-250]. Имадеддин Насими в своих произведениях, всегда воспевал величие человека, гуманизм, человеческую любовь и свободу личности. Незабвенному поэту принадлежат неоченимые заслуги в ещё большем обогащении азербайджанской поэзии идеями гуманизма, новым их содержанием, манерой изложения и художественной образностью.

Яркий литературно-поэтический стиль Имадеддина Насими, источником которого является народный дух, во всей своей полноте и разнообразии отображает потенциал и смысловые возможности средневекового азербайджанского языка. Творчество мастера оказало сильное влияние на развитие художественно-общественной мысли ряда народов, как Востока, так и Европы [3; 18, 823-824]. На сегодня творчество Имадеддина Насими является важной составной частью национально-духовного бытия и гуманизма в социокультурной парадигме Азербайджана. Гуманистический посыл его поэзии, утверждение человека в качестве главной ценности бытия являются выражением его философии и человеческой сути. Вся его жизнь была посвящена борьбе с мракобесием и невежеством, жертвой которых он в результате и пал [2, 139-147; 4, 96-103].

Следует подчеркнуть общечеловеческое значение творчества Имадеддина Насими, уникальность и универсальность его философии, которая не замыкается в рамках одной религии, доступна и близка представителям всех конфессий [1; 8; 14, 284-294]. Всё литературное наследие, и, в частности – стихи, Имадеддина Насими отчетливо свидетельствуют о предвидении им собственного мученического конца из-за подхода к религии и вере, т. к. его культурно-философское и гуманистическое мировоззрение противоречило устоявшимся взглядам эпохи Средневековья и раннего Нового времени на Востоке. На основе внутренней убеждённости в важнейшем открытии (для себя) миропроцесса, окрыленный Имадеддин Насими и создал сотни шедевров, позволяющих прочувствовать «нечто увлеченное, страстное, полное счастья, при параллельной безусловной, глубочайшей и необъятной любви, проявляющихся и 600 лет спустя» [6; 11, 105]. В этом контексте одним из выдающихся качеств мыслительного мира, «сыном которого является Насими», видится путь к устранению всех противоречий (или крайностей). Но не через их отрицание, что в переживаемое «постмодернистское время» (терминология М. Р. Хесса) становится «излюбленным методом внушения готовности к диалогу», а посредством попыток их стыковки и гуманизации, без «уничтожения на корню» [17, 248-249].

Только данный фон позволит увидеть реальнейшие перспективы вечно существующего сообщества (для всех и каждого) в рамках присущего мирозданию «единства бытия». Так как в конце концов человек может (а в некоторых случаях должен) прийти к нахождению (прояснению) для себя той самой чёткой точки через сомнение (первичную неуверенность или поиск). По

мнению немецкого ученого М.Р. Хесса, в этом и заключается обозримость свободы, вне зависимости от века на дворе или общественно-экономической формации [9; 12, 211-213]. В Украине также помнят и чтят память о великом азербайджанском поэте, философе и гуманисте – Имадеддине Насими. На украинский язык были сделаны переводы отдельных произведений Насими, в частности авторами переводов являются – М. Мирошниченко, П. Мовчан, А. Петькун, Б. Степанюк, С. Тельнюк.

Таким образом, следует сказать об огромной роли Имадеддина Насими в развитии художественной, гуманистической и общественной мысли азербайджанского народа и культуры региона. Насими внес большой вклад в развитие азербайджанской литературы – он создатель одних из первых шедевров азербайджанской поэзии, и он же заложил основу литературного языка и гуманистического мировоззрения в социокультурном пространстве Средневековья и раннего Нового времени Востока. Поэзия Имадеддина Насими несет в себе гуманизм, чего так не хватает в XXI веке – веке технологий, накопления и потребительства. В стихах поэта много любовной лирики, затрагиваются вопросы личности человека и его ценностей. Эти вещи мы сегодня осуждаем в XXI веке, а великий Имадеддин Насими об этом говорил уже в XIV веке. Творчество Имадеддина Насими, писавшего на азербайджанском, персидском и арабском языках, объединяло людей в разных странах и продолжает это делать и сегодня. Его литературное и культурно-философское наследие, идеи народной дипломатии возрождают дух гуманизма и интернациональной дружбы, традиции творческого сотрудничества для укрепления мира и стабильности на планете.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Гололобова К.О. Філософія Близького та Середнього Сходу VII-XIV століть. Глосарій / К.О. Гололобова. – Київ: Вадекс, 2017. – 269с.
2. Каграманов Дж. В. Научные поиски наследия азербайджанского поэта XIV Сеййида Имадеддина Насими / Дж. Каграманов // Из истории средневековой восточной философии. – Баку, 1989. – С. 139-147.
3. Каграманов Дж. Научно-критический текст произведений Насими // Имадеддин Насими: сборник статей. – Баку, 1973. – 320с.
4. Кулизаде З. Хуруфизм и его представители в Азербайджане / З. Кулизаде. – Баку: Элм, 1970. – 265 с.
5. Курбанов А. Проблемы азербайджанской ономалогии / А. Курбанов. –Баку: Элм, 1986. – 100 с.
6. Мамедов Ш.Ф. Развитие философской мысли в Азербайджане. – М., 1965. – 206с.
7. Насими И. Избранные произведения: В двух томах / И. Насими. – Баку: Лидер, 2004. – Том I. – 252 с.; Том II. – 284с.
8. Насими И. Произведения: В трех томах / Сост. проф. Дж. Кахраманов, каллиграф. Г.А. Дарабади / И. Насими. – Баку: Элм, 1973. – 306с.
9. Насими Имадеддин. Избранная лирика [Текст]: в двух томах /И. Насими; худож. М. Абдуллаев; [перевел С. Иванов [и др.]] 1 Том. – Баку: [Азернешр], 1973. – 359, [1] с.
10. Насими Имадеддин. Избранная лирика [Текст]: в двух томах /И. Насими; сост., ред. и авт. примеч. Р. Алиев; [пер. А. Старостина [и др.]] 2 Том.- Баку: [Азернешр], 1976.- 395, [1] с.
11. Насімі Імаеддін // Гололобова К.О. Філософія Близького та Середнього Сходу VII-XIV століть. Глосарій. – Київ: Вадекс, 2017. – С. 105.
12. Сафарли А. История азербайджанской литературы древних и средних веков / А.

Сафарли, Х. Юсифов. – Баку: Маариф, 1986. – 387 с.

13. Сеидов Ю. Язык Насими / Ю. Сеидов. – Баку: Азернешр, 1996. – 272 с.

14. Циватый В.Г. Внешняя политика и европейская Реформация начала раннего Нового времени: институциональный диалог взаимовлияния в Западной цивилизации (политико-дипломатический и протестный контексты) // Диалог двух культур Востока и Запада через призму единства и многообразия: древний мир, средневековье, новое и новейшее время: сборник научных статей / отв. ред. В.В. Вдовин. – Алматы: Институт философии, политологии и религиоведения Комитета науки образования и науки Республики Казахстан, 2018. – С. 284-294.

15. Циватый В.Г. Институционализация дипломатической службы европейских государств на рубеже Средневековья и раннего Нового времени / Вячеслав Циватый // Codrul Cosminului. – XVIII. – 2012. – No. 2. – P. 287-294. (Румыния).

16. Шариф Азиз. Великий еретик (К 600-летию со дня рождения Сеид Имадеддина Насими) / А. Шариф // Народы Азии и Африки. – 1974. – № 1. – С. 137-142.

17. Шукюрзаде Ш. Заимствованные слова в языке Насими / Ш. Шукюрзаде // Вісник Дніпроперовського університету імені Альфреда Нобеля. – Серія «Філологічні науки». – 2016. – № 1 (11). – С. 246-250.

18. Devellioğlu, Ferit. Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lûgat: eski ve yeni harflerle. – 1993. – P. 823-824.

19. Safarli Aliyar. Imadaddin Nəsimi, Seçilmiş Əsərləri. – Bakı: Maarif Publishing House, 1985. – P. 1-7.

20. Vagif Aslanov. Nasimi, poet-philosopher of Azerbaijan (англ.) // The UNESCO Courier: a window open on the world. – 1973. – Vol. XXVI. – P. 39.

ОРГАНІЗАЦІЯ ПОШТОВОЇ СЛУЖБИ ВІЙСЬКА ЗАПОРІЗЬКОГО НИЗОВОГО В ПЕРІОД РОСІЙСЬКО- ТУРЕЦЬКОЇ ВІЙНИ 1768-1774 РР.

Шпитальов Геннадій Георгійович

*к.і.н., доц. ЗГФК НУ “Запорізька політехніка”
shpitaloff@ukr.net*

Під час російсько-турецької війни 1768-1774 років Військо Запорозьке Низове, як складова частина збройних сил Російської імперії, брало активну участь у бойових діях проти турецько-татарських військ. Кавалерійські і човнярські військові команди запорожців знаходились у складі діючої російської армії на основному театрі бойових дій і діяли в межах наказів генералітету. На запорожців було покладено, головним чином, розвідувальну, авангардну і форпостну (прикордонну) служби. Крім того, запорожці виконували і допоміжні служби по забезпеченню бойової діяльності російської армії. Однією з цих служб була поштова. Про неї наразі і піде мова.

В період російсько-турецької війни 1768-1774 років землі Війська Запорозького Низового були плацдармом для розгортання бойових дій окремих корпусів російської армії у Північному Причорномор'ї і Приазов'ї.

За умов величезної широти театру бойових дій армійські комунікації мали дуже важливе значення. (Під комунікаціями слід розуміти шляхи сполучення, підвозу, зв'язку і маршрути пересування. У цьому ж значенні вживались терміни “комунікативні лінії” та “комунікативні напрямки”). Впродовж усієї війни головні сили Війська Запорозького Низового входили до складу Другої армії, об'єктами дій якої були Крим, а також фортеці Очаків, Хаджибей і Бендери. Зважаючи на безпосереднє перебування запорожців в оперативному секторі, командування залучило частину запорожців для служби на комунікаціях.

У листопаді 1768 року, у зв'язку з військовими подіями в Польщі (Барська конфедерація, Коліївщина) і початком війни між Росією і Туреччиною, виникла необхідність зміцнити шляхи сполучення у краї, замінивши кур'єрську службу поштовою. За наказом київського генерал-губернатора Ф. Воейкова на адміністрації Новоросійської губернії і Запорозької Січі покладалось завдання влаштувати поштову лінію, яка б через територію Новослобідського полку зв'язала Січ з Кременчуком. Від Новоросійської губернії було влаштовано чотири станції від Крюкова (містечко Крюків знаходилося на правому березі Дніпра супроти Кременчуцької переправи) через Онуфріївку і Княжі Байраки до р. Жовтої (Жовтенської). Від р. Жовтої до Січі Запорозький Кіш влаштував чотири станції через р. Саксагань (місток Похилівський), р. Базавлук (місток Церковний) і р. Солону. Дистанція запорозької ділянки становила 125 верст. На кожній станції було по троє козаків і по шестеро коней. За кожного коня у прогоні однієї версти козаки мали брати одну копійку, що коштувало удвічі дорожче ніж верста з коня у центральних російських губерніях. Проте вже в січні 1769 року під час навали орди Керім-Гірея поштові станції були знищені татарами [1].

Необхідно зазначити, що Кіш мав влаштовувати поштові станції лише в межах Запорожжя. Крім запорожців, поштову службу у краї несли в межах своїх полків пікінери і гусари Новоросійської губернії.

У березні 1769 року Запорозький Кіш мав створити десять поштових станцій від Січі до ф. Козловської (на Українській лінії). Дистанція поштової лінії становила 292 версти. Відстань між станціями сягала від 20-ти до 50-ти верст. Станції знаходились на річках Чортомлик, Кам'янувата, Камішувата, Мокра Сура, станції Старий Кодак, далі по р. Кам'янці, станції Самарчик, р. Кільчень, слободі Личківка (що на лівому березі Орлі), поблизу Козловської фортеці [2]. На кожній станції було по два козаки і по четверо коней. Зазвичай станції знаходились при зимівниках заможних запорожців. За кожного коня у прогоні однієї версти відтепер козаки мали брати одну копійку і одну деньгу (деньга = 0,5 копійки). Було також відновлено Крюківсько-Кременчуцьку лінію, знищену у січні татарами. Станції було влаштовано на річках Чортомлик і Кам'януватій, біля зимівника козака Переяславського куреня Литвина, біля Сурського мосту, та біля Старого Кодака, звідки відкривались напрямки по Новоросійській губернії [3]. Влітку на вимогу командира легкокінного корпусу Другої армії генерал-майора М.

Зорича Кіш виставляв тимчасові поштові станції по Південному Бугу для зв'язку між командами, що вирушали в пошуки до Бендер [4].

В кампанію 1770 року запорозькі поштові лінії зв'язували Січовий Кіш з Похідним (де знаходився кошовий отаман разом з головною частиною Запорозького війська). На той час Похідний Кіш перебував у складі корпусу генерал-майора князя О. Прозоровського, котрий діяв під Очаковом. Крім того, додаткові поштові станції зв'язали Січ з головними силами Другої армії генерал-аншефа графа П. Паніна, котрі облягали Бендери. Дніпровські човнярські станції зв'язували Січ з лівобережним корпусом генерал-поручика М. Берга, що стояв біля гирла р. Білозірки [5]. Восени цього ж року запорозькі станції було встановлено між фортецями Лівенською (на Українській укріпленій лінії) та Олександрівською (на Дніпровській лінії) [6]. Тоді ж на всі засновані поштові лінії військовий писар Іван Глоба відрядив військових канцеляристів для реєстрації подорожніх і пакетів [7].

В кампанію 1771 року, у зв'язку із захопленням Кримського півострова силами Другої армії генерал-аншефа князя В. Долгорукова, запорожці влаштували поштову лінію, яка зв'язувала Січ з Київською губернією, Гетьманщиною і Кримом [8]. Також було влаштовано чотири станції у Самарській паланці, для сполучення Січі з форпостом на р. Кільчені. На кожній станції було по п'ять парокінних козаків із тримісячним запасом провіанту і фуражу. З наступного року на станціях цієї лінії знаходилось по шестеро козаків і по 12 коней [9]. У разі необхідності від великих форпостів відводились тимчасові поштові станції. Так, наприклад, в тому ж році Кам'янський форпост влаштував станції на річках Саксагань, Інгул, Інгулець, Бокова, Грамоклія та у гирлі Великого Єланця [10].

З ходом війни напрямки запорозьких поштових ліній корегувалися штабом Другої армії.

У 1774 році у Запоріжжі було проведено ревізію одружених козаків; нарахували 1912 дворів. Якщо раніше на поштову службу одружених "парокінних" козаків зараховували лише за їх власним бажанням, а постачання фуражу покладалося на запорозьких селян-посполитих, то тепер поштову повинність було розписано на увесь рік; один одружений козак з двома добримі кінями від 15-ти хат щомісяця: виходило по 124 козаки із 248 кінями [11]. Щомісячна зміна козаків пов'язана з тим, що часті роз'їзди вимотували "розгоняли" коней. Усі поштові команди отримували від російської сторони жалування і провіант [12].

Навесні 1774 року від Південного Бугу до Дніпра було влаштовано додаткову запорозьку поштову лінію з дистанцією у 375 верст. Лінія простягалась від гирла Синюхи до Микитинського перевозу, складалася з 12 станцій і проходила через Катерининський шанець, р. Корабельну, ур. Гарбузине, р. Мертві Води, ур. Бобринець і далі через річки Інгул, Інгулець, Саксагань, Кам'янку, Солону і Чортмлик. Відстань між станціями становила 20-40 верст. На кожній станції було по 6-7 козаків і по 6-7 коней відповідно. Козаки і коні на постах були такі виснажені, що для підтримання поштових

сполучень Кіш визначив, аби звільнене від усіх повинностей товариство, кишло сіно на зиму для відгодівлі поштових коней, а також вказав пошта-рями брати прогони з кур'єрів як з чужих, так і з своїх [13].

Після закінчення війни і підписання воюючими сторонами мирного договору служба на запорозьких поштових лініях продовжувалась. У квітні 1775 року за наказом генерал-фельдмаршала графа П. Рум'янцева-Задунайського Кіш влаштував чотири поштові лінії, що стали ланками загального комунікативного ланцюга, котрий зв'язував військові гарнізони новопродбанних фортець з центральними губерніями імперії. Ці лінії перейшли під безпосередній контроль і управління командира військ Новоросійської губернії О. Прозоровського. 1-а лінія зв'язувала Кінбурн з Кременчуком. На кожній станції було по 10 козаків і по 10 коней. 2-а лінія зв'язувала по правому берегу Дніпра Голу Пристань і Запорозьку Січ. Ця лінія мала 9 станцій і перевіз до Олександр-шанця (що знаходився на правому березі Дніпра нижче впадіння Інгульця). На станціях цієї лінії було залучено 50 козаків і 100 коней. 3-я лінія зв'язувала Олександрівську фортецю з Крюковом. 4-а лінія зв'язувала Керч з Полтавою і пролягала через фортеці Дніпровської лінії Захарівську і Петровську. На кожній станції знаходилося по 20 парокінних козаків. Планувалося, що станції усіх чотирьох ліній будуть функціонувати постійно. Запорожці мали влаштувати землянки і мазанки, щоб не обтяжувати хазяїв зимівників [14]. Служба на цих лініях тривала до самої ліквідації Запорозької Січі (червень 1775).

Таким чином, поштова служба запорозького козацтва в російсько-турецькій війні 1768-1774 років мала важливе значення для дій росіян не тільки у справі оволодіння Північним Причорномор'ям, Приазов'ям і Кримом, а й в утриманні цих земель під своїм контролем. При всьому цьому в період утвердження Росії на півдні (і на Запоріжжі зокрема) поштові станції запорожців були інструментом Коша у відстоюванні інтересів низової козацької громади, а також пунктами контролю за діями росіян у краї для захисту цілісності запорозьких володінь.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Центральний державний історичний архів України у Києві (*Далі ЦДІАУК*), ф. 229, оп. 1, спр. 222, арк. 3, 5, 6; Скальковский А. О. История Нової Січі або останнього Коша Запорозького. – Дніпропетровськ, 1994. – С. 182.
2. Апанович О. М. Запорожское войско, его устройство и боевые действия в составе русской армии во время русско-турецкой войны 1768-1774 годов: Дис. канд. ист. наук. – К., 1949. – С. 296.
3. Скальковский А. О. Вказ. праця. – С. 183.
4. ЦДІАУК, ф. 229, оп. 1, спр. 247, арк. 33.
5. ЦДІАУК, ф. 229, оп. 1, спр. 264, арк. 1, 2, 19, 22.
6. ЦДІАУК, ф. 229, оп. 1, спр. 286, арк. 98.
7. Скальковский А. О. Вказ. праця. – С. 183.
8. Апанович О. М. Вказ. праця. – С. 296.
9. Скальковский А. О. Вказ. праця. – С. 184.
10. ЦДІАУК, ф. 229, оп. 1, спр. 264, арк. 14-18.
11. Скальковский А. О. Вказ. праця. – С. 184-185.

12. ЦДАУК, ф. 229, оп. 1, спр. 264, арк. 13; спр. 292, арк. 7, 19-20; Шпитальов Г. Г. Військова служба запорозького козацтва в російсько-турецьких війнах 1735-1739 та 1768-1774 років. – Запоріжжя, 2004. – С. 57.

13. ЦДАУК, ф. 229, оп. 1, спр. 286, арк. 98; Скальковський А. О. Вказ. праця. – С. 185-186.

14. Апанович О. М. Вказ. праця. – С. 297; Скальковський А. О. Вказ. праця. – С. 186-188.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ УСПІШНОЇ РЕПУТАЦІЇ ФАХІВЦЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО СЕРЕДОВИЩА

Кисельова Юлія Віталіївна

*магістрантка кафедри готельно-ресторанного і
туристичного бізнесу ФГРіТБ,
Київський національний університет
культури і мистецтв*

Сучасний ринок праці сьогодні потребує фахівців з високим рівнем компетентності у поєднанні з їх особистими якостями, такими як загальнолюдські та національно-культурні цінності. На даний час умови формування професіонала потребують чіткої системи знань, умінь та навичок, індивідуальних якостей фахівця. Становлення професійної компетентності туризмознавців є однією з умов їх успішної репутації подальшої професійної діяльності.

За результатами аналізу стану наукової розробки управління кадровим ресурсом соціокультурного середовища на сучасному етапі зазначимо, що питання успішності розглядається вітчизняними науковцями лише впродовж декількох останніх десятиліть. Це пов'язано з культурологічними особливостями. Успіх – це результат діяльності, спрямованої назовні або всередину, переживання якого супроводжуються певним емоційним станом, може бути перевірений суб'єктивно або об'єктивно, досягнений із прогнозованими або допустимими витратами на бажаний термін із можливістю виокремити модель діяльності таку, що призводить до успішних підсумків, і повторити її [1;2;5;8]. Загалом, успішність професійної діяльності слід розглядати як процес розроблення, реалізації та прийняття управлінських рішень на засадах людиноцентризму, мотивації, саморозвитку і самореалізації, системи професійних знань, умінь і навичок, що забезпечує професійний розвиток, досягнення цілей і задоволення професійною діяльністю [7]. Роблячи висновок з вище сказаного, можна виокремити два аспекти успішності: суб'єктивний і об'єктивний. Суб'єктивний критерій

успішності слід розглядати як емоційно-забарвлений стан переживання власного успіху. У свою чергу, об'єктивний – пов'язаний з оцінкою особи та результатів її діяльності на основі уявлень про успішність, властивих конкретному соціокультурному середовищу.

Переконані, що важливою складовою успішної репутації є формування позитивного іміджу. При цьому зауважимо, що поняття «імідж організації» та «імідж особи» тісно взаємопов'язані між собою, адже від іміджу та репутації підприємства залежить враження про фахівців даної організації, уявлення про їх кваліфікацію та професіоналізм. Формування поняття «імідж» розглядали у своїх доробках такі науковці як: С.С. Валещук, Я.В. Приходченко, С.Г. Денисюк, Ю.Г. Падафет та інші. Зокрема, О.В. Хортюк вважає, що імідж – це цілеспрямовано сформований образ, який виокремлює певні ціннісні характеристики покликаний емоційно-психологічно впливати з метою популяризації, реклами тощо.

Вирізняють такі складові поняття «імідж» для фахівця: професіоналізм і компетентність (кожен повинен володіти знаннями та методами реалізації своїх обов'язків. Джерелом знань є книги, власний і чужий досвід. Здобути їх можна завдяки власній старанності, проникливості, самокритичності, самосприйняттю), динамізм (швидка реакція на ситуацію, активність), моральна надійність особи (ця умова необхідна для того, щоб працівники організації могли довіряти людині і водночас відчувати її підтримку), уміння впливати на людей справою, словом і зовнішнім виглядом (виховний вплив справою реалізується у формі особистого прикладу, активного залучення людей до трудової діяльності, вплив словом – завдяки вмільому користуванню засобами ділової риторики. Вплив зовнішнім виглядом передбачає ефективну само презентацію (етика спілкування, естетика одягу, приваблива манера поведінки), гуманітарна освіченість (основу світоглядних засад особистості можуть становити такі гуманітарні цінності: соціальна захищеність, здоров'я, духовне багатство, екологічна безпека людей), психологічна культура особи (знання психології людей, їх індивідуальних особливостей та характерологічних рис є передумовами успішної діяльності) [1, с. 31-33]. Таким чином, репутація фахівця соціокультурного середовища можемо визначити як регулятор професійної поведінки.

Аналіз наукових доробок розгляду репутації [1;2;4;6;7;8], дає можливість виокремити професійно значущі морально-етичні якості особистості менеджерів, їх світоглядні установки, презентацію зовнішності, володіння спеціальними прийомами спілкування тощо. При цьому, думки вчених діаметрально протилежні. Деякі висловлюються про наявність і необхідність цілеспрямовано формувати репутацію, коригувати її і покращувати, враховувати етнопсихологічні особливості суб'єкта, враховувати навколишнє середовище реалізації репутації фахівця-туризмознавця, впливати з його допомогою на поведінку і рішення людей. Інші, вказуючи на етичну сторону даного питання, кажуть про

деяку неетичність щодо маніпулювання людською свідомістю, думкою і поведінкою людей шляхом формування заданої заздалегідь репутації. Деякі вчені вважають, що репутація не пристосовується до будь-яких ситуацій, вона є статичною категорією, так як визначена генезисом і соціумом. Узагальнивши наукові дослідження, можна стверджувати, що репутація фахівця соціокультурного середовища – це цілеспрямовано сформований образ особистості, який характеризується системою вражень, значень, емоційного сприйняття, які асоціюються з певним об'єктом.

Виокремимо пріоритетні принципи формування успішної репутації фахівців соціокультурного середовища. Зокрема, безперервність (репутація повинна формуватись відпочатку трудової діяльності фахівця-туризмознавця і протягом усієї роботи); системність (формування репутації повинне здійснюватися системно, впорядковано, а не хаотично); комплексність (формування репутації – одна зі складових іміджу фахівця-туризмознавця, і цей процес повинен передбачати усіх можливостей); професіоналізм (запорука гарної репутації – високий рівень професіоналізму фахівця-туризмознавця); технологічність (цілісна сукупність прийомів, методів та форм управління репутацією) [1;3;4].

Переконані, дослідження проблематики практично неможливі без аналізу безпосередньо професійних особливостей фахівця соціокультурного середовища. Професійний імідж формується не лише під впливом вимог певної професійної галузі функціональних обов'язків, але при значному впливі виконуваної соціальної ролі, визначеної на рівні взаємодії з працівниками, керівництвом та клієнтами. Слід виділити деякі істотні якості, що характеризують професійну компетенцію фахівця. Для визначення сутності репутації фахівця-туризмознавця необхідно розуміти, що він повинен бути успішним при вирішенні відповідних завдань: цілепокладання, вирішення конфліктів, планування та ін.; якості, що визначають основи успішної поведінки – вміння уважно слухати, вміння доступно викладати свої думки, достатня стійкість до стресів, тактовність тощо; на рівні особистості – мотиваційні, ціннісні орієнтації, інтелектуальні вміння. При варіюванні даних якостей формується деяка динамічна модель фахівця соціокультурного середовища, яка у різних категоріях оточуючих сприймається по-різному, а саме: клієнти наповнюють даний образ одними характеристиками, партнери – іншими очікуваними якостями, підлеглі – властивостями, бажаними і очікуваними для успішного процвітання підприємства. З огляду на динаміку і диференціацію світоглядних установок різних категорій реципієнтів репутації фахівця соціокультурного середовища можна припустити, що репутацію особистості потрібно розуміти в двох сенсах – широкому і вузькому. У вузькому сенсі розуміння репутації фахівця зводиться до набору знаків і символів, що відображають візуально певний посыл суспільству, це зовнішня сторона суб'єкта, певна очікувана і бажана картинка успішного фахівця. Репутацію в широкому сенсі слід розуміти як внутрішню роботу особистості зі створення багатогранно

складного взаємозалежного зв'язку якісно диференційованих, різнорідних явищ фізичної та духовної природи, гармонійну органічну сукупність взаємопов'язаних внутрішніх і зовнішніх проявів людини.

Зауважимо, що у процесі формування успішної репутації фахівця соціокультурного середовища найчастіше використовується синергетичний ефект від сукупності особистісно-ділових якостей, які позитивно характеризують фахівця: в цілому репутація привабливіша, ніж просто людський професіоналізм, авторитет, престиж підприємства, на якому він працює.

Підсумовуючи вище зазначене, зауважимо, що алгоритм формування репутації фахівця соціокультурного середовища можна представити у вигляді ланцюжка вирішення таких завдань: звернути на себе увагу, справити позитивне враження, стати зрозумілим, запам'ятовуватись, завоювати довіру і повагу, спонукати до потрібних дій, що є основою програми формування успішної репутації для забезпечення успішності професійної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Амстронг М. Практика управління людськими ресурсами [пер. с. англ. ; под ред. С. Мордовина]. СПб : Питер, 2014. 832 с.
2. Деркач О.Г. Чинники формування іміджу менеджера на різних рівнях управління. Сучасні технології менеджменту, інформаційне, фінансове та облікове забезпечення розвитку економіки в умовах Євроінтеграції. 2020. № 4. С. 259-262.
3. Иванова С. Развитие потенциала сотрудников : Профессиональные компетенции, лидерство, коммуникации. М. : АльпинаБизнес Букс, 2008. 278 с.
4. Иванова І. В. Професіоналізація менеджменту: Монографія. К.: Нац. торг.-екон. ун-т, 2006.
5. Ільїна Ю. М. Психологічна модель успішності в кризові періоди суспільства. Актуальні проблеми психології. Психологічна теорія і технологія навчання. 2010. Вип. 7. С. 114-118.
6. Левченко В. В. Секреты успеха и успешности современного человека: монографія. М.: ФЛИНТА, 2014. 259 с.
7. Плецан Х.В. Development of signals of success of careers of the factor socio-cultural sphere. Publicmanagement. 2018. № 3 (13). 2018. С. 157-171.
8. Якокка Л. Карьера менеджера / Пер. с англ. При участии У.Новака/ М.: Прогресс, 2013. 351 с.
9. The Global Innovation Index 2017. Report. The Human Factor in Innovation. URL: <https://www.globalinnovationindex.org/gii-2017-report>. (дата звернення 30.11.2020).

ІСТОРИКО-КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ВИМІР РОЗВИТКУ КРЕАТИВНИХ ІНДУСТРІЙ В УКРАЇНІ

Плецан Христина Василівна

доцент, кандидат наук з державного управління,

доцент кафедри готельно-ресторанного і

туристичного бізнесу ФГРіТБ,

Київський національний університет культури і мистецтв

ORCID: 0000-0002-8179-7896

k.pletsan@gmail.com

Розвиток культури і креативних індустрій продиктовані викликами часу та необхідністю сьогодення. Популяризація культури української нації, культурно-історичних цінностей, сучасних феноменальних творінь є пріоритетним напрямом розвитку держави і розширює взаємодію на міжнародному рівні. Цінності, якими мислять сьогодні сягають корінням у далеке минуле. Вважаємо доцільним окреслити розвиток креативних індустрій в Україні крізь призму історико-культурологічного виміру.

Зауважимо, що у наукових дослідженнях разом з терміном «креативні індустрії» науковці і практики використовують у контексті синонімічного ряду такі поняття як «культурні індустрії», «творчі індустрії». Враховуючи цю обставину, вважаємо за доцільне детальніше розглянути існуючі в науково-практичній літературі трактування та неузгодженості понятійно-категоріального апарату. У першу чергу зазначимо, що це не тотожні поняття, проте, часто науковцями вживаються в синонімічному аспекті. Ретроспектива понять у науковій літературі дає можливість стверджувати, що поняття найбільш ширшим за значенням є поняття «творчі індустрії», що потрібно розуміти як діяльність, в основі якої лежить індивідуальний творчий принцип, навикабо талант і яке несе в собі потенціал створення доданої вартості і робочих місць шляхом виробництва і експлуатації інтелектуальної власності [2;3;15]. У свою чергу «культурні індустрії» (cultural industries), це види культурної діяльності, в основі якої лежить індивідуальне творче начало, навик чи талант, і яка може створювати додану вартість і робочі місця шляхом створення та експлуатації інтелектуальної власності [2;3;8]. Креативні індустрії (*Creative industries*) разом з культурними індустріями, за визначенням ЮНЕСКО, поєднують створення, продукування та комерціалізацію нематеріальних сенсів культурного характеру. За класифікацією конференції ООН з торгівлі та розвитку (ЮНКТАД), до культурних та креативних індустрій належать: традиційна культура (ремесла, народне мистецтво, фестивалі), культурні пам'ятки (музеї, виставки, бібліотеки, археологічні локації), аудіовізуальні медіа (кіно, ТБ, радіо), цифрові медіа (відеоігри, програмне забезпечення тощо), сценічне та образотворче мистецтва. У Великій Британії, що має чи не найбільший з-поміж країн світу досвід розвитку креативної економіки,

цю галузь формують 13 секторів: реклама; ринок сучасного мистецтва та антикваріату; ремесла; дизайн; мода; кіно та відео; інтерактивне дозвілля та програмне забезпечення; музика; перформативні мистецтва; видавнича справа; програмне забезпечення та комп'ютерні послуги; ТБ та радіомовлення [2;6;8;15].

Загалом появу поняття «креативні індустрії» пов'язують із прем'єр-міністром Великобританії Тоні Блером, котрий обґрунтував своє бачення стратегічного розвитку постіндустріальних економік, зазначивши, що виховання нації, в якій креативні, талановиті люди будуть основною ланкою розбудові конкурентоспроможної країни [15]. Уже в 1998 році було створено Спеціальну Комісію з креативних індустрій та опубліковано документ, що дав можливість легітимізувати креативні індустрії як пріоритетний сектор, двигун майбутнього в культурній політиці та виокремити стратегічні ресурси розвитку [15]. Також важливим є й те, що саме в цьому документі було вперше сформульовано поняття креативних індустрій, як синергетичне явище, комплекс галузей, в основі діяльності яких індивідуальне творче начало, основним інструментом є використання творчих здібностей, кінцевим продуктом діяльності є інтелектуальна власність. Отже, в основі креативних індустрій завжди ідея та творча здібність особистості.

У розвитку науки культурні, креативні, творчі індустрії розкриваються у теоретичних концепціях філософської течії, зокрема, праці представників франкфуртської критичної школи (Т. Адорно, М. Хоркхаймера)[1], які у своїй наукових доробках розкривають критичне бачення концепцій культурних індустрій, стверджуючи, що корпорації формують процес розвитку культури і владно все контролюють, нівелюючи теорію розвитку культури в середині народних мас.

Проведений аналіз засвідчив, що у дослідженні проблематики важливу роль слід відвести також науковим доробкам Дж. Хокінса, А. Скотта, П. Холла, Дж. Хесмондхалфа, Дж. Харті, Дж. О'Конора, Е. Тофлера, котрі розглядають історію, особливості, специфіку креативних індустрій та пропонують теоретичні аспекти функціональної ролі креативних індустрій, введення поняття креативна економіка, розглядають креативність як передумову для інноваційного розвитку, зміною соціальних цінностей, самовираження і самореалізації.

Своє бачення становлення й розвитку креативних індустрій пропонують Н. Гарнхем, П. Брікс, С. Леша і Дж. Уррі, розглядаючи креативні індустрії через аналіз окремих секторів крізь призму соціально-економічного функціонування і розвитку. У свою чергу зазначимо, що нині в науковій літературі проблематика креативних індустрій активно обговорюється і визначається як інструмент новітніх стратегій розвинених країн. Погоджуємося, що становлення і розвиток креативних секторів є основою креативного майбутнього.

Що до України, то проведений нами аналіз дає підстави вважати, що поняття креативних індустрій в українському науковому ракурсі досліджується

не так давно. Загалом в історично-культурологічному вимірі розвиток креативних індустрій в Україні слід розглядати кризь призму трьох основних періодів, а саме: історичний авангардизм (в період 1910-1930 рр.), повоєнної доби та шістдесятників (період охоплює біля 15 років, з середини 1940 до кінця 1950 років), постмодернізму (в період 1980-1990 рр.)[9]. Зауважимо, що в цей період відбувались більш політично-диктатурного характеру, що не сприяли розвитку культурі та самобутності, формуванню культурної ідентичності.

У період з 1991-2013 роки, культурні і креативні індустрії не були пріоритетними напрямками державної політики. Все частіше виникали конфлікти інтересів між різними організаціями, спільнотами та неурядовими організаціями. Загалом, сфера культури перебувала в ситуації самовиживання, самовзаємодії і самопідтримці.

Інвестиції та розвиток креативних індустрій в історично-культурному вимірі віднесемо до періоду з 2014 по 2020 роки. Саме з 2014 року можемо стверджувати, що розпочалось оновлення креативних індустрій із реалізацією політичних, громадських, економічних, соціальних і культурних прав громадян, сприянням впровадженню і розвитку використання інноваційних знань і технологій, збереженням і популяризацією культурно-духовної спадщини, стимулюванням творчого самовираження та формуванням конкурентоздатних фахівців. Так, весною 2014 року засновано Конгрес Активістів України як громадську організацію, об'єднавши фахівців культури і мистецтва. В основі діяльності асоціації збереження, розвиток і популяризація української культури і креативних індустрій через мережуактивізму у культурному полі.

Вагомою підтримкою культурного сектору та розвитку креативних індустрій є те, що у 2015 році Україна стала учасником програми «Креативна Україна». Програма спрямована на підтримку культурно-гуманітарних проєктів і дає можливість фінансової підтримки, модернізації та інвестицій у розвиток креативного сектору. При цьому, діяльність Національного бюро програми «Креативна Європа» забезпечує прозорість і відкритість.

У 2016 році створено відділ розвитку культурних і креативних індустрій. Концептуально важливу роль відіграє підписання Розпорядження КМУ від 1.02.2016 року, №119-р «Про схвалення Довгострокової стратегії розвитку української культури – стратегії реформ»[6], основним завданням якої визначено реформування сфери культури, побудови сучасної демократичної держави відповідно до викликів часу, створення умов творчій активності, на засадах загальнолюдських цінностей із збереженням самобутніх традицій та культурно-історичних цінностей.

Підкреслимо, що у 2018 році Верховною радою України було чітко окреслено на законодавчому рівні термін «креативні індустрії» та визначено пріоритетну роль державної підтримки культурного розвитку, вдосконалення інструментів доступності і відкритості, забезпечення на рівні держави підтримки створення і просування національного культурного продукту. Також потрібно відзначити важливість для розбудови інституційної спроможності

креативних індустрій проведений у 2018 році семінар «Technical Assistance and Information Exchange», організований Європейською комісією спільно з Міністерством культури України.

Значимо, що вже сьогодні активно розвиваються інституційні можливості крізь призму діяльності Міністерства культури та інформаційної політики України, Українського фонду культури, Українського інституту при МЗС України, Державного агентства України з питань кіно, Українського інституту книги, Національного центру Олександра Довженко. Доцільно підкреслити позитивну діяльність вищезазначених інституцій з просування і популяризації України та української самобутності на міжнародному рівні, сприяння розвитку креативних індустрій шляхом співпраці з міжнародними організаціями, створення і просування впізнаваних брендів, участь у культурних проєктах міжнародного рівня, створення і розвиток культурної інфраструктури, підтримки ініціатив, проведення семінарів, круглих столів, тренінгів, майстер класів, стимулювання транскордонного співробітництва, способів створення культурного продукту та шляхів його поширення.

У контексті розгляду, особливої уваги заслуговує участь України у міжнародних програмах, зокрема: «Культура і креативність» – ініціатива «Креативні міста та регіони», програма ЄС і Східного партнерства, «Креативна Європа», «House of Europe», «COMUS», Рада Європи, «Culture Bridges», «Creative Spark», «Creative Business Cup», фестивалі. Саме підтримка європейських партнерів реалізує можливість експертної підтримки креативних проєктів отримання гранів, мобільність, технічну допомогу та розвиток креативної індустрії України загалом.

Нині зростає науково-практичний інтерес до проблематики креативних індустрій, що зумовлено розвитком новацій, нової філософії суспільства, євроінтеграційними процесами. Прискорюється процес інтеграції України у міжнародний культурний простір, формується позитивний імідж України у світі, поширюється інформація про науковий, освітній та туристичний потенціал нашої держави. Переконані, що розвиток креативних індустрій в Україні потрібно розглядати в контексті ефективної культурної політики. На підтвердження нашої позиції зазначимо, що Європейський альянс культури і мистецтв визначає пріоритетним включення цілей і орієнтирів у сфері культури у новій стратегії Європейської Комісії «Порядок денний в галузі сталого розвитку на період до 2030 року» [4]. Так, розвиток креативних індустрій чітко визначено як один із пріоритетних напрямів «Довгострокової національної стратегії розвитку культури до 2025 року» [5]. При цьому, важливим напрямом для розвитку креативної індустрії є максимальне сприяння залучення громадськості та створення платформи ефективної взаємодії, реалізація кластерних ініціатив, діяльності креативних хабів, фестивалів, медіа, туризму, кіно, дизайну і моди тощо.

Підсумовуючи вищезазначене, зауважимо, що перспективи розвитку креативних індустрій в Україні достеменно потужні. Проте, існує низка

перепон на шляху до розвитку. Зокрема, до першочергових шляхів оптимізації та модернізації креативних індустрій віднесемо: довготривалу підтримку влади на державному і регіональному рівнях; удосконалення законодавчої бази; отримання грантів для інституційної підтримки; удосконалення нормативно-правового забезпечення; спрощення механізмів процесурної системи; формування конкурентоздатного культурного менеджера; приваблення інвестицій в креативні індустрії; забезпечення ефективної системи діджиталізації культурних продуктів; реалізацію цінності екосистем креативних підприємств; формування ефективних механізмів стимулювання розвитку середовища креативних індустрій; ініціювання створення фонду стартапів; забезпечення розвитку через самовираження; реалізацію інноваційних програм модернізації креативних індустрій, щоб Україна стала найкреативнішою та найзручнішою для кожного.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адорно Т.В., Хоркхаймер М. Диалектика просвещения. Философские фрагменты. СПб.: Медиум. 1997. С. 165-169.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
3. Культурні та творчі індустрії: українська модель. URL: <https://uaculture.org/texts/kulturni-ta-kreatyvni-industriyi-zapidtrymkyukf-u-2018-roczii>(дата звернення 1.12.2020).
4. Офіційний сайт Асоціації «Культура і креативність». URL: <https://www.culturepartnership.eu>(дата звернення 1.12.2020).
5. Офіційний сайт Верховної ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/119-2016>(дата звернення 28.11.2020).
6. Офіційний сайт Кабінету міністрів України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/pras/248862610>(дата звернення 1.12.2020).
7. Офіційний сайт Міністерства культури та інформаційної політики України. URL: <https://mkp.gov.ua>(дата звернення 1.12.2020).
8. Офіційний сайт Український культурний фонд URL:<https://uaculture.org/texts/kulturni-ta-kreatyvni-industriyi-zapidtrymkyukf-u-2018-roczii>(дата звернення 1.12.2020).
9. Прокопенко С. Креативні індустрії – радикальні зміни. URL: <https://gwaramedia.com/kreatyvni-industriyi-shho-de-yak> (дата звернення 28.11.2020).
10. Тоффлер Э. Третья волна. М.: АСТ, 2004. 781с.
11. Фарінья К. Розвиток культурних та креативних індустрій в Україні. URL <https://www.culturepartnership.eu/upload/editor/2017/ResearchUA.pdf> (дата звернення 27.11.2020).
12. Europe 2020: A European strategy for smart, sustainable and inclusive growth. URL: <http://eunec.vlor> (дата звернення 28.11.2020).
13. Garnham N. Concepts of Culture: Public Policy and the Cultural Industries (1987). *Studies in Culture: An Introductory Reader*, ed. Ann Gray and Jim McGuigan. London: Arnold, 1997. p. 54-61.
14. UK Creative Industries Task force, Creative Industries Mapping Document. November 1998.
15. UN Creative economy report (2019) «Creative Economy Outlook: Trends in international trade in creative industries». URL: <https://unctad.org/system/files/official-document/ditcted2018d3en.pdf>(дата звернення 27.11.2020).

СИТКОМ ЯК ФЕНОМЕН ПОПУЛЯРНОЇ КУЛЬТУРИ (НА ПРИКЛАДІ ТЕЛЕСЕРІАЛУ «ДРУЗІ»)

Кущева Анна Григорівна

студентка IV курсу спеціальності «Культурологія»

Факультету філософії та суспільствознавства

НПУ імені М.П. Драгоманова

Наразі в сучасній популярній культурі все більше актуалізується модель мислення, коли нам хочеться повертатися та переосмислювати факти культури, з минулого. Набувають все більшої актуальності дослідження, що висвітлюють культурні феномени популярної культури останніх десятиліть. Ми розглядаємо ситком на одному із популярних прикладів цього жанру, який змінив й сам жанр, й серіальну культуру загалом — телесеріалу «Друзі». Відзначимо, що нині цей жанр переживає не найкращі часи: він не має такої популярності як у 1990-х-2000-х рр. На нашу думку, хоча ситком не є актуальним жанром для кіновиробництва, зараз актуальним для вивчення стають ситкоми минулих десятиліть. Також ми розглянемо як ситкоми впливали та продовжують впливати на медіа-простір та культурне середовище.

Ситком це поняття, що сформувалось у 1950-х років як гібридний жанр комедійних телепередач та набув найбільшого розквіту у 2000-х в США, Європі та пострадянських країнах. Основу кожного ситкому складає комедія, яка робить його схожим на будь-яке інше типове шоу на телебаченні, призначене для розваги й не потребує від глядачів надмірних роздумів. Проте, на нашу думку, варто відзначити й інший аспект цього жанру. Ми погоджуємося з думкою Б. Мілса, про те, що ситком це складний та багатоаспектний жанр, але він повинен прикидатися, що це начебто не так [1]. У цьому жанрі це робиться для того, щоб він легше сприймався глядачем.

Зазвичай ситком складається та розвивається навколо невеликого, повторюваного головного складу персонажів, які є автентичними та кожен з яких пропонує певну модель образу життя, через яку глядач може ідентифікувати з собою та використати для певної мотивації. Тобто, можемо припустити, що ситком завідома має за мету формувати певний світогляд глядача або навпаки розвивати цей світогляд виходячи з тенденцій певного часу.

Для того, щоб вжитися до життя глядачів, автори ситкомів використовують гумористичні прийоми, які ставлять під сумнів соціальні норми та загальні правила під виглядом легких комедійних жартів або сценок. Така дворівнева концепція робить цей жанр цікавим як для дослідників, так й для глядачів. Глядачі, які не розуміють соціальну або культурну критику мають можливість посміятися над жартом, а ті хто «прочитують» підтекст можуть оцінити серіал з якісно нового контексту.

Ще один аспект, що робить ситком цікавим для вивчення, полягає в тому, що кожна серію можна дивитися поза контекстом всього серіалу, хоча тут й існує єдина сюжетна лінія, яка пов'язує всі епізоди між собою. В ситкомі кожен епізод має свою індивідуальну основну лінію, яка має початок та кінець й не потребує озайомлення зі всім сюжетом для розуміння та задоволення ввід перегляду.

Таким чином, ситком є знаковим жанром популярної культури, який вирізняється структурою, яка допомагає його легкому сприйняттю, але водночас може мати глибокий смисл. Далі ми розглянемо телесеріал «Друзі» в контексті цієї ідеї і проаналізуємо його вплив на культуру початку ХХ століття.

То чому ж «Друзі» стали феноменом в популярній культурі 1990-х-2000-х рр. й досі залишаються популярними? Коли телесеріал «Друзі» дебютував у 1994 році, він швидко став хітом, залишаючи за собою популярність навіть через чверть століття. За даними Netflix, серіал залишається одним із найпопулярніших на платформі, а за версією The Economist серіал залишається в топ-10 переглядів. Наразі телешоу є частиною повсякденного життя людей та регулярно згадується в інших творах популярної культури [3].

Телесеріал має влучну назву «Друзі», адже це шоу про шістьох друзів, які дещо старші за двадцять років і проживають в Нью-Йорку. Сюжет розгортається навколо буденного життя персонажів, які щодня проводять час в кав'ярні під назвою «Central Perk». Кожен з них має різне походження та працює на різних посадах, але якимось чином всі вони об'єдналися та стали друзями, обставини яких будуть розкриті в спогадах протягом усього телешоу.

Ключовий чинник популярності цього телешоу полягає в тому, що у цьому ситкомі звичайні люди вирішують як вони будуватимуть життя: які в них будуть стосунки, яка буде робота та з якими труднощами вони свідомо зустрінуться. Вони самостійно вирішують питання як покинути сім'ю, подорослішати та ким бути [1]. Адже попередні ситками були присвячені сімейному життю, водночас «Друзі» стали першим ситкомом, який змінив центральних стереотипних персонажів та зосередився на новій центральній темі - дружбі. Телесеріал створив шість різних унікальних персонажів, які здаються знайомими глядачеві, тому що в них точно є друг, який чимось схожий на одного з персонажів. «Друзі» надали змогу глядачу для проєкції на своє життя та переживати все разом з персонажами.

Варто зазначити, що ці твердження стосуються не тільки персонажів, що зробило шоу таким популярним, але й щодо поєднання простого, але ефективного гумору й регулярних посилок на культурні та соціально-критичні теми. Суміш спостережливої комедії, несумісних, на перший погляд, елементів, сарказму та уваги до деталей, на нашу думку, обумовило шоу не просто на популярність, а й на вплив чинник розвитку культури. Також ми можемо припустити, що телесеріал заклав певні патерни поведінки та

життя. Оскільки телесеріал «Друзі» був популярним у всьому світу, то його культурний вплив однозначно є достатньо великим. Наприклад, можемо спостерігати вплив «Друзів» на популярну культуру, що сприяло тому, що на серіал неодноразово посилалися та різноманітні джерела культури — від таких же ситкомів, мови де моди та меблів в ІКЕА.

Вплив серіалу ми можемо проаналізувати у різних сферах популярної культури. Посилання на серіал «Друзі» робили не менш культові мультиплікаційні та телевізійні ситкоми — «Футурама», «Клініка», «Гриффіни», «Як я зустрів вашу маму», «Ком'юніті», «Офіс» та інші [2].

Важливим внеском серіалу було матеріальне середовище, завдяки якому автори серіалу змогли зробити шістьох вигаданих нью-йоркців близькими для мільйонів глядачів. В серіалі детально пропрацьований побутовий інтер'єр місць, де знаходяться персонажі. Через побут героїв ми не тільки краще розуміємо та сприймаємо характер персонажа, але й споглядаємо енциклопедію побутового життя типового нью-йоркця. Ми дізнаємось, яку каву п'ють головні персонажі, яку їжу вживають, бо серіал популяризує просту нью-йоркську їжу — бейгли та піццу [4].

Окремим аспектом, як ми зазначали вище, в ситкомі є цитування. Серіал цитує різні явища культури — чи то, постери на стінах «Central Perk», що загалом були примірниками поп-арту маловідомих митців, чи то постери в квартирах головних героїв. Кожна деталь, не є зайвою, вона допомагає зрозуміти або доповнити характер та життя персонажа. Так, матеріальні речі в телесеріалі стають не тільки пасхалками в середині серіалу, але й культовими речами наразі.

Ще одним аспектом впливу серіалу є поява поняття «urban tribes» («міське плем'я»), який вводить Ітан Уотерс для позначення спільноти людей, що об'єднані одними інтересами або професійними тематиками [3]. Репрезентацію цього феномена ми споглядаємо в телесеріалі. Осердям їхнього ком'юніті в основному є кав'ярня «Central Perk», де кожен обирає те, що йому до вподоби. В одній із серій є момент, коли герої Чендлер та Росс, що є не спортивними людьми, стають членами спортивного клубу («бо так треба») та хочуть вийти з нього, але через різного роду маніпуляції зі сторони клубу, вони продовжують сплачувати за нього підписку. Це той приклад, коли через гумор в ситкомі піднімаються реальні соціальні теми.

Наразі телесеріал «Друзі» є не тільки успішним телешоу, але й законодавцем моди, який вийшов за межі телебачення та через 25 років виходу в ефір не втратив своєї популярності.

Отже, феномен ситкому як жанр популярної культури залишається цікавим для дослідження та аналізу впливу на культурний простір, через його багаторівневу структуру та формат втілення. На прикладі одного із популярних ситкомів — «Друзі», ми розглянули як такий жанр може стати впливовим культурним текстом для більшої частини світу. Також, такі кейси доводять, що в сучасному світі, навіть прості культурні явища, можуть впливати та трансформувати соціокультурний простір. Такий напрям до-

сліджень, на нашу думку, є актуальним для подальших культурологічних досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Brett Mills. The Sitcom. Introduction (pp. 1-23). Edinburgh University Press, 2009.
2. Rhys Mcginley. 10 Best 'Friends' References In Pop Culture, 2020 — <https://screenrant.com/10-best-friends-references-in-pop-culture/>
3. Why “Friends” is still the world’s favourite sitcom, 25 years on [Електронний ресурс] // The Economist. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.economist.com/prospere/2019/09/20/why-friends-is-still-the-worlds-favourite-sitcom-25-years-on>.
4. Русаков С. С. Нові тенденції молодіжної культури в контексті розвитку креативної індустрії. // «Гілея, науковий вісник». – С. 276–280.
5. Стиль та інтер'єри в серіалі «Друзі» [Електронний ресурс] // КиноПоиск. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: <https://youtu.be/7zDirV5ZbIU>.

ЗМІСТ

ІНЖЕНЕРНА ІНФРАСТРУКТУРА КРЕАТИВНИХ МІСТ: ДОСВІД ЕКОЛОГІЧНИХ РІШЕНЬ ВЕЛИКИХ КОРПОРАЦІЙ Адаменко Дмитро Сергійович	5
МУЗИЧНА ІКОНОГРАФІЯ В ДЕКОРІ ЛЬВІВСЬКОЇ АРХІТЕКТУРИ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.: МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ Великанич Софія Романівна	8
THE PHENOMENON OF NÉGRITUDE, OR HOW AFRICANS INTERPRET THE ART OF THE DARK CONTINENT Gralak Zofia	10
ВЗАЄМОВІДНОСИНИ КЕРІВНИЦТВА СОЮЗНОЇ РЕСПУБЛІКИ ЮГОСЛАВІЇ ЗІ ВЛАДОЮ ЧОРНОГОРІЇ 1997-1999 РР. Дикань Руслан Сергійович.....	15
ГЕНЕЗИС ТУРИСТИЧНИХ ПРАКТИК І ТЕХНОЛОГІЙ ЯК КОМПОНЕНТ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ СФЕРИ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА Дичковський Степан Іванович.....	18
ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНІСТЬ ПІДЛІТКІВ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ Дідиченко Роман Сергійович.....	21
KONSTRUKCJE MOGIŁ KULTURY UNIETYCKIEJ. EWOLUCJA CZY REWOLUCJA? Zgurecki Wojciech	25
DIFFICULT LIFE SITUATIONS OF THE ELDERLY AND THE QUALITY AND MEANING OF LIFE AS A DETERMINANT IN THE 21ST CENTURY Kawa Janusz, MA	32
ФІЛОСОФСЬКА РЕФЛЕКСІЯ ОСВІТНИХ ТЕНДЕНЦІЙ МЕТАМОДЕРНУ Камардаш Наталія Володимирівна.....	40
ELDERLY PEOPLE INTERESTED IN ASSISTANCE SERVICES ON SELECTED EXAMPLES Kawa Janusz, MA	42
РОЛЬ СИМОНА ПЕТЛЮРИ У СТВОРЕННІ ЕМІГРАЦІЙНОГО ВИДАННЯ «ТРИЗУБ» Карабурдін Андрій Валерійович	50
ДЕЯКІ ПИТАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ІСТОРІЇ КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ ПОСТКОМУНІСТИЧНОЇ ДОБИ НА СТОРІНКАХ УКРАЇНСЬКОЇ НАВЧАЛЬНОЇ ЛІТЕРАТУРИ Козак Олена Валентинівна.....	53

THE CONCEPT OF WILL IN THE PHILOSOPHY OF ARTUR SCHOPENHAUER Kukier Joanna	57
INSTITUTIONAL DETERMINANTS OF INNOVATIVE DEVELOPMENT IN THE KNOWLEDGE-BASED ECONOMY Smorzewska-Mickiewicz Bożena, Lisowska-Szron Irena	67
ПРАВА ДИТЕЦКА ТЕОРИА, А ОДЗВИЕРЦІДЛЕНІЕ В РЗЕЧЫВІСТОЌІ НА ПОДСТАВІЕ ВЫБРАНУХ ОБСЗАРЌВ Magdoń Marta.....	77
ZMIANY W EDUKACJI POZAFORMALNEJ I NIEFORMALNEJ W DOBIE PANDEMII COVID-19 Malak Marcin.....	85
КЛЕЙНОДИ В УКРАЇНСЬКОМУ ПРОСТОРІ ЯК ЗАСІБ ІДЕНТИФІКАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА Мельник В'ячеслав Олександрович.....	92
ПАРТНЕРСЬКИЙ ПІДХІД У НАУКОВІЙ СПАДЩИНІ ЄВГЕНА ПЕТУХОВА Павлова Олена Сергіївна.....	94
ПОНЯТТЯ «КУЛЬТУРНИЙ ПРОДУКТ» В ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ В СФЕРІ КУЛЬТУРИ Пархоменко Ірина Ігорівна.....	95
ZIEMIA KŁODZKA W PRZEWODNIKACH JULIUSA PETERA dr Południak Natalia	99
ПРАКТИЧНА ФІЛОСОФСЬКА ЛОГІКА – ВИКЛИК ТА ПОТРЕБА ХХІ СТОЛІТТЯ. Рева Наталія Олегівна.....	105
WYKORZYSTANIE MEDIÓW W EDUKACJI OPARTEJ NA TEORII KONEKTYWIZMU Rzońca Ewelina	108
ПЕРЕДУМОВИ ЕФЕКТИВНОСТІ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ Руденський Ростислав Євгенович	113
PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL ASPECTS OF STUDENT'S PERSONAL DEVELOPMENT IN TECHNICAL AND ECONOMIC HIGHER SCHOOLS Стародубцева Людмила Геннадіївна.....	116
ОРГАНІЗАЦІЯ МИСТЕЦЬКИХ ПРОЄКТІВ У МЕНЕДЖМЕНТІ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ Тадля Олександр Миколайович.....	119
СУЧАСНИЙ СТАН РИТОРИЧНИХ РЕПРЕЗЕНТАЦІЙ У ЦИФРОВОМУ ПРОСТОРІ Ткаченко Валерія Вікторівна.....	122

WCZESNE WSPOMAGANIE ROZWOJU DZIECKA – WYBRANE ASPEKTY Truszkowska Joanna	124
ПРОБЛЕМАТИКА ВОСТОЧНОГО ГУМАНИЗМА И ИСТОРИКО-ПОЛИТИЧЕСКОЕ НАСЛЕДИЕ АЗЕРБАЙДЖАНСКОГО ПОЭТА И МЫСЛИТЕЛЯ ИМАДЕДДИНА НАСИМИ (1396-1417): ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЙ И КОММУНИКАЦИОННЫЙ ДИСКУРСЫ Циватый Вячеслав Григорьевич	131
ОРГАНІЗАЦІЯ ПОШТОВОЇ СЛУЖБИ ВІЙСЬКА ЗАПОРОЗЬКОГО НИЗОВОГО В ПЕРІОД РОСІЙСЬКО-ТУРЕЦЬКОЇ ВІЙНИ 1768-1774 РР. Шпитальов Геннадій Георгійович	135
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ УСПІШНОЇ РЕПУТАЦІЇ ФАХІВЦЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО СЕРЕДОВИЩА Кисельова Юлія Віталіївна	139
ІСТОРИКО-КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ВИМІР РОЗВИТКУ КРЕАТИВНИХ ІНДУСТРІЙ В УКРАЇНІ Плецан Христина Василівна	143
СИТКОМ ЯК ФЕНОМЕН ПОПУЛЯРНОЇ КУЛЬТУРИ (НА ПРИКЛАДІ ТЕЛЕСЕРІАЛУ «ДРУЗІ») Кушчева Анна Григорівна	148

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

ГУМАНІТАРНИЙ КОРПУС

Випуск 36

Матеріали

V Міжнародної науково-практичної конференції
«Наукові пошуки: актуальні дослідження, теорія та практика»
(04.12.2020 р.),
яка відбулась з використанням сервіса відеоконференцій ZOOM

Друкується за оригінальними авторськими текстами.

Редакційна колегія не несе відповідальності
за авторську редакцію поданих матеріалів.

Верстка та оригінал-макет Мохонько Віталій

Підписано до друку 29.12.2020.

Формат 60×84/16. Папір офсетний.

Друк офсетний.

Друк. арк. 9,75. Умов. друк. арк. 9,1. Обл.-видавн. арк. 8,8.

Наклад 200 прим. Зам. № 8314/1.

Віддруковано ФОП Корзун Д.Ю. з оригіналів замовника.

Свідоцтво про державну реєстрацію ФОП

серія В02 № 818191 від 31.07.2002 р.

Видавець ТОВ «ТВОРИ».

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до
Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції серія ДК № 6188 від 18.05.2018 р.

21027, м. Вінниця, вул. Келецька, 51а, прим. 143.

Тел.: +38 (098) 46-98-043, +38 (096) 97-30-934,

+38 (093) 89-13-852, +38 (0432) 603-000.

e-mail: info@tvoru.com.ua

<http://www.tvoru.com.ua>